

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Love Lundin

Papperslös, illegal eller bara invandrare?

Ett kritiskt perspektiv på sociala kategorier i
polisiär verksamhet

LAGM01 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin för examen: VT 15

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	8
1.2 Syfte och disposition	11
1.3 Frågeställningar	12
1.4 Metod och material	14
1.5 Avgränsningar	16
2 BEGREPP OCH TERMINOLOGI	18
3 FÖRDOMAR I RÄTTSSYSTEMET – EN OND CIRKEL	23
3.1 Steg ett – att skapa fördomsfullhet mot särskilda samhällsgrupper	25
3.1.1 Vi och de på mikronivå	30
3.1.2 Vi och de på makronivå	32
3.2 Steg två – sociala grupper exkluderas från samhället	34
3.2.1 Diskriminering i det offentliga rummet	34
3.2.2 Formella och informella barriärer	36
3.3 Steg tre – riktade polisiära insatser	37
3.3.1 En rättlig kommentar om <i>Reva</i>	40
3.3.2 Fördomar i rättsprocessen – en kriminalpolitisk analys	42
3.4 Steg fyra – fördomar besannas genom riktade polisiära insatser	46
3.4.1 Makten att skapa kunskap	47
3.5 Avslutande kommentar	50
4 JAG TAR INTE LIVET AV FOLK, JAG LÖSER MIN UPPGIFT	52
4.1 Att förminska moraliska hinder	53
4.2 Polisen som makthavarnas verktyg	54
4.3 Kriminalpolitiska tekniker för orderlydnad	55

4.3.1	Rationalitetsprocesser i det militära	56
4.4	Konsekvenser av total avhumanisering	60
4.5	Strukturens påverkan på människors ageranden	60
4.6	Avslutande kommentar	65
5	EN KEDJA AV FÖRINTELSE	66
5.1	Identifiering	68
5.1.1	Förintelsen	68
5.1.2	Nutida	72
5.2	Utfrysning	73
5.2.1	Förintelsen	73
5.2.2	Nutida	76
5.3	Förverkande	78
5.3.1	Förintelsen	78
5.3.2	Nutida	79
5.4	Koncentration	80
5.4.1	Förintelsen	81
5.4.2	Nutida	82
5.5	Tillintetgörrelse	83
5.5.1	Hur offret kan bidra till sin egen underkuvelse	85
6	HUR MOTVERKAS NEGATIVA SAMHÄLLSTENDENSER?	87
6.1	Behövs en gemensam fiende?	88
7	DISKUSSION OCH SLUTSATS	91
7.1	Diskussion utifrån frågeställningarna	91
7.2	Samspelet mellan strukturer, normer, kontexter och aktörskap	101
7.3	Slutsats	104
7.4	Framtida forskning	105
8	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	106

Summary

This thesis discusses the use of stereotypes and social categories in the police force. The study illustrates how stereotypes inevitably lead to several problematic consequences. Following the uncovering of the so called "Romani-register", a debate occurred whether stereotypes existed in the Swedish police force. Targeted police efforts and government initiatives are however a consequence of the categorization, exclusion and stigmatization of certain groups of people. When the state and the police are targeting a certain group, stereotypes of the group tend to legitimize the targeting efforts. A prejudice can easily be transformed into a fact, and simple facts allows for simple solutions. Stereotypes held by the public then become verified by crime statistics. It becomes harder for these people to find work, they are concentrated to specific residential areas and are forced into unfavorable social patterns. Juveniles are channeled into criminal social contexts, which consolidate the living conditions into social patterns. A self-perpetuating circle is created.

The study aims to illustrate how the use of social categories in state and police activities can result in discriminatory measures. Police officers are affected by the context in which they operate and the norms that govern their specific role. To work against stereotypes and on the basis of stereotypes therefore becomes an incomputable combination. The study shows that the law on the books does not always correlate not always correlate with the law in action – which undermines the ability of the police to maintain trust and legitimacy in society.

Furthermore, this study presents a theoretical tool to analyze how ordinary people can be persuaded to carry out horrible deeds in certain situations. The study illustrates how external social forces can persuade people to act in certain ways. The study illustrates the risks in dehumanizing a socially constructed enemy, and shows what persons are able to do to others when they

are denied their status as humans. History shows that dehumanization has resulted in horrible consequences, this study provides a way to analyze the social process behind such deeds.

The study offers an interpretive method to analyze contemporary tendencies in crime policy. By analyzing the social development in Germany before the Holocaust in conjunction with contemporary social events, the study illustrates some tendencies that otherwise might be difficult to detect. Group categorization is a necessity for state coercion and a first step in a chain of destruction.

The main purpose of this study is to illuminate the social impacts of social categorization and group identification. Through a critical perspective, reality can be interpreted, analyzed and explained. Structural patterns create norms in a society and people act upon the norms that are present in a specific context. It is essential to understand the connection between structures, norms, contexts and performers in order to analyze the hazards with stereotypes in state and police activity. A critical perspective is therefore necessary in order to depict the risk with a categorizing criminal policy debate – a rhetoric that is more and more present in the current public debate.

Sammanfattning

Studien berör användningen av sociala kategorier i polisiär och statlig verksamhet, och visar att social kategorisering leder till en rad problematiska konsekvenser. Efter uppmärksammandet av polisens så kallade Romregister uppstod en debatt om polisens arbetsmetoder och huruvida fördomar förekom inom den polisiära organisationen. Polisiära och statliga insatser som riktar sig mot en särskild grupp av människor är emellertid en konsekvens av att dessa människor kategoriserats, exkluderats och stigmatiserats som grupp. När polisens operationella insatser riktas mot denna grupp bekräftas allmänhetens fördomar om gruppens kriminella beteenden. En fördom förvandlas lätt till en sanning, och enkla sanningar medför enkla lösningar. Det blir svårare för dessa människor att få arbete, de segregeras i särskilda bostadsområden och de tvingas in i ogynnsamma levnadsmönster. Det blir nu enklare för polisen att kontrollera dessa människor och de blir därmed överrepresenterade i brottsstatistiken. Ungdomar slussas in i kriminella kretsar, vilket leder till att levnadsförhållandena cementeras i strukturella mönster. En ond cirkel är skapad.

Studien visar vidare hur användning av sociala kategorier i statlig och polisiär verksamhet kan innebära vissa diskriminerande åtgärder. Poliser är påverkade av den struktur som de befinner sig i och de normer som utvecklats för deras yrkesroll. Att arbeta mot fördomar och utifrån fördomar är därför en oförenlig kombination. Studien visar att lagens teori inte alltid är det samma som lagens praktik – vilket är fundamentalt för polisens förtroende och legitimitet.

Studien presenterar vidare en analys av varför vanliga människor kan förmås att begå onda handlingar i särskilda situationer. Det vill säga hur yttre orsaker påverkar människor att agera efter vilken roll de har i en viss situation. Detta visar på risken med att avhumanisera en socialt skapad fiende och vad människor kan göra när en sådan fiende berövas sin mänskliga status.

Avhumanisering har historiskt sett lett till fruktansvärda konsekvenser, och denna studie erbjuder en teoretisk metod för att analysera hur detta kan ske.

Studien erbjuder vidare en tolkningsmetod för att analysera nutida kriminalpolitiska samhällstendenser. Genom att analysera den samhällsutveckling som skedde före Förintelsens utbrott och jämföra med vissa nutida tendenser synliggörs i studien vissa annars svårupptäckta utvecklingstendenser. Kategorisering och identifiering av människor är således en förutsättning för polisiärt och statligt tvång.

Studiens huvudsakliga syfte är att synliggöra samhällskonsekvenserna av social kategorisering. Genom att kritiskt granska verkligheten kan samhällsfenomen förklaras och analyseras. Strukturella mönster skapar normer i samhället, och människor agerar då efter vad de lärt sig vara rätt och fel i en given situation. Sambandet mellan strukturer, normer, kontexter och aktörskap är således essentiellt för att kunna analysera faran med sociala kategorier. Ett kritiskt perspektiv är därför nödvändigt för att illustrera riskerna med en kategoriserande kriminalpolitisk retorik. En retorik som blir allt oftare förekommande i dagens debatt.

Förord

Tanken om detta ämne väcktes under mitt utbytes år vid UC Berkeley. Jag influerades under denna tid av entusiastiska professorer och studenter till att engagera mig i de samhällsfrågor som studien berör. En seminariediskussion en tidig vårmorgon i Kalifornien sådde fröet till vad som skulle bli denna studie.

Tack till

Maria, för stöd och hjälp under processens gång.

Mamma, för all den hjälp jag fått.

Mormor, för dina synpunkter och språkliga kommentarer.

Lund, maj 2015

Love Lundin

Förkortningar

BRÅ	Brottsförebyggande rådet
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FN	Förenta Nationerna
IMÄI	Ingen människa är illegal
ISIS	Islamiska staten
NAACP	National Association for the Advancement of Colored People
Reva	Rättssäkert och Effektivt Verkställighetsarbete
SIN	Säkerhets- och integritetsskyddsnämnden
SOU	Statens offentliga utredningar
SVT	Sveriges Television

1 Inledning

Måndag morgon. Du bläddrar i morgontidningen samtidigt som du dricker ditt morgonkaffe. Det rapporteras på morgonnyheterna om förlista flyktingar i Medelhavet, om terrorbrott i fjärran land och om tiggarnas svåra situation i Sverige. Utan att orka ta in eller särskilt begrunda dessa nyheter inser du att du måste skynda dig till jobbet. På din väg dit går du som vanligt förbi flera tiggande personer. I takt med att det blivit mer vanligt att se tiggare, lägger du också mindre och mindre märke till deras existens. Du har nu vant dig vid åsynen och tänker inte så mycket mer på de personer som sitter vid tunnelbanans entré.

Det blir lätt att kategorisera de papperslösa som en social grupp när dessa personer hålls exkluderade från våra levnadsmönster. Denna studie avser att studera hur papperslösa och andra sociala kategorier kan tillskrivas egenskaper utifrån sin grupptillhörighet, och inte sina personliga attribut. Fördomar som riskerar att införlivas i polisens operationella verksamhet. För var går gränsen mellan en fördom och en erfarenhet? Vad händer egentligen när människor definieras utifrån grupptillhörighet, och vilka samhällskonsekvenser kan en sådan kategorisering innebära i förlängningen?

Hur analyserar man sociala kategorier utan att själv generalisera och placera människor i just sådana kategorier? I syfte att belysa problematiken med sociala kategorier är det en nödvändighet att använda sig just av kategorier – ett nödvändigt ont.

Historien lär oss att människan är kapabel till monstruösa dåd. Mot en kategoriserad och avhumaniserad fiende blir människan lätt ett verktyg i ordergivarens händer. Inom militären och polisen skapas lätt en kontext av våldsbekämpande, något som kan få oerhörda konsekvenser. Förintelsen är det yttersta exemplet på mänsklighetens kapacitet till ondska, och kommer i

denna studie att fungera som ett varningens exempel på social kategorisering.

1.1 Bakgrund

De andra. Idioterna i grannbyn, dårarna från grannlandet, intränglingarna i landet, de som inte hör hit. De andra. De som inte är som vi, de som är främmande, talar fel språk, tror på fel gud, har fel kläder och äter fel mat, eller bara hejar på fel fotbollslag.

Det behövs inte mycket för att skapa en fiendebild av de andra. Men vilka är då dessa andra, vilka faktorer skapar ett klimat där sociala grupperingar bildas och vilka risker följer av en sådan kategorisering?

Jakten på de papperslösa utgör exempel på hur polisiära insatser kan riktas mot en särskild grupp. Vissa människor tillerkänns inte samma rättigheter som den övriga befolkningen och stigmatiseras som en avvikande. Social kategorisering är då en förutsättning för polisens riktade operationella verksamhet, vilket flera exempel ger sken av.¹

Vi kan idag se en utveckling där fler och fler människor från fattiga länder söker sig till Sverige i hopp om ett bättre liv.² Det rör sig om en ökad invandring, fler EU-migranter och fler så kallade papperslösa personer. De sociala skillnaderna mellan papperslösa och övriga medborgare i landet är många gånger stora, vilket lätt kan resultera i olika fördomar om dessa människor.³

När en grupp av människor beskrivs som ”papperslösa”, som ”muslimer” eller som ”invandrare” innebär detta en kollektiv klassificering av dessa personer. När människor klassificeras utifrån sina påstådda grupptillhörig-

---

¹ Bland annat genom avhysningar, inre utlänningskontroller och fördomar i polisens operationella verksamhet. Exempel på detta kommer redogöras för nedan.

² Magnusson, *Antalet tiggare i Sverige har fördubblats*, Sydsvenskan, 2014-07-27.

³ www.migrationsinfo.se/migration/sverige/papperslosa, 2015-02-20.

heter riskerar detta att medföra kriminalpolitiska konsekvenser. Individer blir då bedömda utifrån de kriterier som tillskrivits den sociala kategori som de förklarats tillhöra och inte sina personliga attribut. När romer eller andra sociala kategorier beskrivs som brottsbenägna, finns risk att en romsk person blir associerad till brottet på grund av sin romska bakgrund. Detta innebär att om en romsk person begår ett brott så vägs bedömningen in vem personen är, och inte vad personen har gjort. Klassificeringar som dessa får kriminalpolitiska konsekvenser där skapandet av den sociala kategorin är en förutsättning för det polisiära tvånget. Denna studie erbjuder en metod att analysera dessa klassificeringar.⁴

Det är inte alltid lämpligt att använda sociala kategorier i en kriminalvetenskaplig kontext. Om statliga institutioner utgår från dessa sociala kategorier riskerar fördomar att cementeras i normativa strukturer, vilket i sin tur skapar ett exkluderande samhällsklimat för redan utsatta grupper.⁵

Behandlingen av papperslösa och andra kategorier har i Sverige på senare år följt vissa av nyss nämnda mönster. Termer som ”illegala invandrare” har skapat ett klimat där fördomar och kollektiv skuldbeläggning inte är ovanligt förekommande, något som riskerar att utmynna i trakasserier, förföljelse och förtryck.⁶

Att kollektivt klassificera sociala grupper efter tillskrivna egenskaper är en farlig väg att vandra. Detta illustrerar historikern Richard L. Miller tydligt då han jämför de sociala samhällsförändringar som skedde i Tyskland före Förintelsen med dagens behandling av droganvändare i USA.⁷ Miller presenterar vad han kallar en kedja av förintelse, en kedja där gruppidentifiering är det första steget i en våldsstegrande spiral. Jag kommer i studien att

---

⁴ Jönsson, *Begreppet ”Mc-gäng” som social kategori* – ett kritiskt perspektiv på förbrytarorganisationen som kriminalvetenskaplig utgångspunkt, BRÅ-rapport 2002:7, s. 42.

⁵ Ibid, s. 40.

⁶ Forsberg, *Kraftig brand i tältläger rubriceras mordbrand*, Expressen, 2014-12-30.

⁷ Miller skriver om hur *the War On Drugs* i USA identifierat, exkluderat och koncentrerat droganvändare, något som enligt Miller följer samma utvecklingstendenser som flera av världens folkmord. Miller, *Drug Warriors and Their Prey*, s. 5-6.

använda mig av denna kedja för att analysera nutida samhällsföreteelser ur ett kritiskt perspektiv. Detta syftar till att analysera vilka konsekvenser som kan följa med en gruppgeneraliserande och polariserande retorik. Särskilt inom polisens operationella verksamhet.

För att analysera hur polisiära insatser kan riktas mot särskilda samhällsgrupper är det centralt att studera uppkomsten av sociala kategorier i sig. Den politiska diskursen i Europa har hårdnat på senare år. Diskursteoretikern Van Dijk menar att den allmänna, politiska och mediala debatten har vridits till att skapa ett samhällsklimat av Vi och De, ett klimat där invandrarfientliga röster accepteras i allt större utsträckning och leder till ett klimat av motsättningar och polarisering mellan olika samhällsgrupper. Politiska röster om att hårdare tag måste vidtas mot särskilda grupper i samhället hörs idag i större utsträckning än för bara några år sedan. Invandrare beskrivs inte sällan som farliga, lata och icke-bidragande till ”vårt” trygga samhälle. Men vilka är dessa ”andra” och vem har rätten att fastställa vad någon annan egentligen är? ⁸

En del argument om ”papperslösa” kan ibland tyckas motiverade i sitt sammanhang, men det ska inte förbises att den kriminalvetenskapliga retoriken tenderar att ha en normaliserande verkan på samhället i stort. Detta innebär att om en grupp beskrivs som kriminell, så rättfärdigar detta hårdare tag mot just denna grupp. Retoriken och behandlingen av dessa grupper blir efter hand uppfattad som normala praktiker där ingen längre reagerar mot den ”sanning” som får stå oemotsagd.⁹

Vad händer om sociala kategorier tillåts få fäste, fördomar får gro och fiendskap tillåts befästas? I en kontext av våld leder en avhumaniserande retorik lätt till en miljö där brutala handlingar kan ske. Polisiärt och militärt övervåld kan lätt bli en verklighet i en kontext där man skapat en social kategori, nekat denna kategori full mänsklig värdighet och behandlat dessa människor

---

⁸ Van Dijk, *Elitdiskurser och institutionell rasism*, SOU 2005:41, s. 121.

⁹ Wikström, *Etnicitet*, s. 104.

därefter. Förintelsen av judarna är det ultimata exemplet på en sådan utveckling och kommer i denna studie att fungera som ett avskräckande exempel på social kategorisering i statlig och polisiär verksamhet.

1.2 Syfte och disposition

Syftet med studien är att analysera de sociala och kriminalpolitiska konsekvenser som följer av social kategorisering. Syftet är således att belysa hur sociala kategorier är en förutsättning för att fördomar tillåts genomsyra polisiär verksamhet och därmed skapa ett klimat av riktade polisiära insatser.

Studien är huvudsakligen uppbyggd av tre avsnitt. Det första avsnittet avser att illustrera de sociala mekanismer som ligger bakom skapandet av sociala kategorier och vilka följder dessa kategorier kan få i samhället i allmänhet och i polisens operationella verksamhet i synnerhet. Det andra avsnittet belyser vad människan är kapabel till att göra mot en annan människa, då den andre har avhumaniserats till fullo. Det vill säga situationens påverkan på människors ageranden. Det tredje avsnittet avser slutligen att illustrera vad som kan ske om kategorisering och avhumanisering av vissa människor dras till sin spets. Detta gör jag genom att analysera vilka samhällsmekanismer som möjliggjorde Förintelsens fullbordande. Jag avser att analysera och jämföra kriminalpolitiska tendenser idag med de utvecklingssteg som föregick Förintelsens utbrott.

Samtliga avsnitt i studien behandlar övergripande frågor som rör sambandet mellan strukturer, normer, kontexter och aktörskap. Att analysera dessa samband i ett avsnitt blir svårt. Detta eftersom diskussionen är abstrakt och av en så pass gränsöverskridande karaktär. Jag kommer därför att avsluta studien med en sammanställning där jag förklarar hur materialet i studien är relaterat till samspelet mellan strukturer, normer, kontexter och aktörskap. Denna analys är givetvis även för handen vid presentationen av materialet, men sammanfattas i analysen mer utförligt. Jag avser då att analysera hur dessa samspekar på ett växelverkande vis och på så vis bidrar till skapandet av varandra.

1.3 Frågeställningar

För att uppfylla studiens syfte på ett tillfredsställande vis har jag valt att ställa upp tre övergripande frågeställningar. Dessa tar sikte på olika aspekter av problematiken, men syftar alla till att utreda frågan om konsekvenserna av sociala kategorier i samhället.

1. Hur skapas sociala kategorier och vilka blir de kriminalpolitiska konsekvenserna av sådana kategoriseringar?

Jag kommer i det inledande kapitlet att analysera vilka maktförhållanden, maktstrukturer och sociala mekanismer som underbygger ett polariserat samhällsklimat. Jag avser här att diskutera hur en kategoriserande kriminalpolitisk diskurs kan leda till fördomar och stereotypa föreställningar om särskilda människor inom samhällets olika institutioner. Genom fördomar skapas ett klimat av exkludering och förtyck. Det är ett klimat där polisiära och statliga insatser tillåts att riktas mot identifierade och exkluderade samhällsgrupper. Kategoriseringen är en nödvändighet för att fördomar ska kunna införlivas i polisens operationella verksamhet. Fördomarna riskerar då att besanna sig själva, vilket leder till en ond cirkel för utsatta sociala grupper. Illegala invandrare används här som exempel på hur en social kategori skapas, tillskrivs egenskaper och exkluderas från olika samhällsområden. Flera andra exempel används dock för att tydliggöra resonemangen, bland annat kategorierna ”romer”, ”muslimer” och ”invandrare”. Det handlar om att beskriva de sociala mekanismerna, skapandet av en ”vi och de-dikotomi” och en retorik som skapar och upprätthåller ett polariserat samhällsklimat.

2. På vilket sätt skapar social kategorisering ett samhällsklimat där brutala handlingar tillåts ske?

När jag har identifierat vad som ligger bakom skapandet av Vi och De, vilka kriminalpolitiska konsekvenser detta kan få och synliggjort exempel på

detta, avser jag att analysera hur vanliga människor kan förmås att begå onda och brutala handlingar. I en social kontext där avhumaniseringen av den socialt skapade "andre" är total kan historien lära oss att vanliga människor kan utföra brutala handlingar. Jag kommer därför att analysera strukturens samspel med kontexten, vilka båda skapar och skapas av aktörernas ageranden.

Jag kommer i denna analys att utgå från exempel inom militär och polis, där individer har handlat på ett ibland brutalt vis. Dessa exempel kommer sedan att analyseras utifrån de experiment som har utförts av socialpsykologerna Philip Zimbardo och Stanley Milgram. Jag kommer även att diskutera exemplen utifrån ett mer teoretiskt perspektiv, där jag bland annat har utgått från verk av Foucault, Bauman och Arendt.

Det andra kapitlet synliggör de konsekvenser en avhumaniserande retorik kan få i särskilda sociala kontexter. För att tydliggöra resonemangen har jag utgått från exempel inom militär och polis, där exemplen visar en bild av en tydlig orderhierarki. Det är en kontext av våld och av en tydlig fiende. Det teoretiska ramverk som jag presenterar kan emellertid användas för att analysera långt fler sociala situationer. Jag vill med detta kapitel problematisera att det ibland förekommer argument som förklarar varför människor utför hemska dåd. I ljuset av detta resonemang framställs exempelvis terrorister som monster.¹⁰ Vanliga människor kan enligt flera forskare i en ond situation förmås att begå monstruösa handlingar. Människan är således oerhört påverkbar av sociala påtryckningar. Detta kapitel kommer således att belysa vilka kriminalpolitiska konsekvenser kollektiva klassificeringar och skuldbelägganden kan få, vilket kan förklara varför poliser och militärer agerar på ett visst sätt i den yrkesroll de befinner sig i.

---

¹⁰ Exempel på detta kan utläsas ur ett debattinlägg på *Nyheter24*, Brodén, Nej, IS-terrorister förtjänar inte hjälp!", *Nyheter24*, 2015-02-23.

3. Vilka sociala steg föregick Förintelsen och hur förhåller sig dessa till nutida samhällstendenser?

Jag kommer i detta kapitel att presentera och diskutera den av historikern Richard L. Miller framställda ”Chain of destruction”.¹¹ Denna teori illustrerar den samhällsutveckling som skedde i Tyskland före Förintelsens fruktansvärda utbrott. Jag kommer här att relativt utförligt beskriva de samhällstendenser som föregick Förintelsen och kontinuerligt jämföra dessa med vissa nutida samhällstendenser. Dessa nutida exempel lyfts fram för att sätta den teoretiska ramen i en modern kontext, och därmed synliggöra vissa aktuella utvecklingstendenser.¹²

1.4 Metod och material

Studien har genomförts med utgångspunkt i rättssociologisk metod, vilken innefattar en genomgång av vetenskapliga texter ur ett kriminalpolitiskt perspektiv. Detta innebär enligt rättssociologen Måns Svensson att man analyserar hur rätten inverkar på människors beteenden i olika situationer. Denna metod kombinerar på så sätt den juridiska metoden, vilken fokuserar på hur rätten är och bör vara, och den sociologiska metoden, som inriktar sig på att analysera hur verkligheten faktiskt är. Jag har således från ett kritiskt perspektiv analyserat hur lagen påverkar den praktiska verkligheten och hur lagens teori hänger samman med lagens praktik.¹³

Studien är en kvalitativ litteraturstudie, vilket innebär att den bygger på undersökningar, analyser och andra teoretiska verk. Jag har således analyserat min frågeställning och mina begrepp utifrån den litteratur som använts. Denna analytiska tolkningsmetod kallas av Ödman för en hermeneutisk metod, en metod som innebär att verkligheten tolkas utifrån människans upp-

---

¹¹ Vilken jag hädanefter kommer att referera till som ”Kedja av förintelse” (egen översättning).

¹² Miller, *Nazi Justiz: law of the Holocaust*, s. 1-2.

¹³ Svensson, *Sociala normer och regelefterlevnad – trafiksäkerhetsfrågor ur ett rättssociologiskt perspektiv*, s. 71-72.

levda innebörder. Denna studie har således vissa hermeneutiska inslag, då den tolkar verkligheten såsom den är uppfattad av människor i olika situationer. Detta i sin tur möjliggör en djupare analys av materialet i ett kritiskt och problematiserande perspektiv.¹⁴ För att samla min empiri har jag använt mig av ett brett material av litteratur, nyhetsartiklar och undersökningar. Detta material har sedan använts för att analysera min frågeställning, mina exempel och mina begrepp. Jag har valt denna metod då jag eftersträvar att inte endast förklara vissa fenomen, utan också att förstå och tolka dem i ett kritiskt perspektiv. Jag har därför granskat, analyserat och sammanställt litteratur, artiklar och rapporter, något som enligt Sam Larsson, docent vid Stockholms universitet, är kännetecknande för den kvalitativa undersökningsmetoden.¹⁵

Jag har för att besvara frågeställningen utarbetat en egen teoretisk analysmodell. Denna modell, vilken jag kallar för ”En ond cirkel”, är inspirerad av Millers ”Chain of destruction” och Julian Wilsons studie om strukturella barriärer för den amerikanska underklassen. Jag avser med denna uppställning att förtydliga de resonemang och teorier som presenteras samt att göra det lättare för läsaren att följa i vilken teoretisk kontext mina exempel används. Kedjan inleds med identifikation, som förklarar vilka sociala mekanismer som ligger bakom skapandet av sociala kategorier. Nästa steg är exkludering, vilket innebär att den nu andrafierade gruppen utesluts från den övriga befolkningens levnadsmönster. Det tredje steget är riktade polisinsatser, som får till följd att den nu exkluderade gruppen kan övervakas, kontrolleras och visiteras i allt högre utsträckning. Det sista steget benämner jag fördomar som besannar sig själva. Med detta avser jag att visa hur exkluderade grupper genom sin situation blir överrepresenterade i arbetslöshet, brottslighet och skolavhopp. Som ett resultat av kedjan har fördomar i samhället skapat en ond cirkel där utsatta samhällsgrupper blir fastlåsta i ogynnsamma levnadsmönster.

---

¹⁴ Ödman, Per-Johan, *Tolkning, förståelse, vetande. Hermeneutik i teori och praktik*, s. 126-127.

¹⁵ Larson, Lilja och Mannheimer, *Forskningsmetoder i socialt arbete*, s. 91-93.

Det blir givetvis svårt att entydigt förklara hur sociala kategorier uppstår, eftersom grupper i samhället kan uppstå på helt skilda sätt. Jag avser istället att analysera uppkomsten av sociala fördomar genom att analysera hur sociala grupper beskrivs av andra i samhället och hur fördomar riskerar att införlivas i polisens operationella verksamhet.

Jag har för att besvara frågeställningen använt mig av Millers så kallade Kedja av förintelse, detta för att analysera nutida kriminalpolitiska samhällstendenser i jämförelse med samhällsutvecklingen före Förintelsen. Flera andra teoretiker har även använts för att analysera de nutida och dåtida exempel utifrån den teoretiska ramen. Särskild vikt har lagts vid de verk som framförts av Bauman, Hilberg, Arendt och Foucault. Tidningsartiklar och nyhetsreportage har även använts som material för att presentera de nutida exempel, som sedan analyseras i samband med de utvalda teoretikerna. Flera exempel återkommer flera gånger i studiens framställning, detta eftersom de diskuterade teorierna då kan placeras i en nutida kontext och då gör resonemangen mer greppbara.

Jag har i studien använt mig av ett brett spektrum av teorier, exempel och analyser för att kunna besvara min övergripande frågeställning. Jag har använt mig av sociala kategorier om papperslösa, invandrare och vissa andra samhällsgrupper för att analysera hur dessa påverkas i en social struktur av riktade kriminalpolitiska metoder.

1.5 Avgränsningar

Denna studie behandlar huvudsakligen de papperslösas situation i Sverige, vilket är en uppgift som oundvikligen innebär ett kategoriserande i sig. Denna problematik är dock nödvändig för att belysa ämnet i fråga. För hur analyserar man skapandet av sociala kategorier, utan att själv placera in människor i just sådana kategorier? Jag vill här understryka att jag är medveten om denna problematik, som därmed kommer att lämnas utanför studiens vidare diskussionsområde.

Mina teoretiska framställningar tangerar i kapitel fyra den filosofiska frågan om ondska. Går det att bekämpa ondska utan att själv bli ond, och vad är egentligen ondska? Min frågeställning avser att analysera konsekvenser av social kategorisering, varpå den annars intressanta diskussionen om ondska lämnas därhän.

En nödvändig avgränsning i studien har varit den rättsliga diskussionen av vissa frågor. Flera rättsfrågor aktualiseras i olika exempel, men har av utrymmesmässiga skäl inte kunnat diskuteras mer utförligt. Ett exempel på detta är de olika rättighetsfrågor och diskrimineringsfrågor som uppstår vid avhysningar och identitetskontroller av polisen. Diskussionen om mänskliga rättigheters efterlevnad är central, men den har endast en perifer roll i besvaret av frågeställningen om den kriminalpolitiska konsekvensen av att skapa grupp-kategorier i samhället.

En annan central fråga är om sociala kategorier alltid är av ondo? Sociala kategorier kan ibland vara nödvändiga för att göra verkligheten och vardagen begriplig, eftersom vardagen är fylld av sociala kategorier. Då jag fokuserar på vad sociala kategorier kan innebära i kriminalpolitiska sammanhang lämnas analysen kring sociala kategorier i andra sammanhang utanför denna studie.

2 Begrepp och terminologi

Detta avsnitt syftar till att beskriva vissa centrala begrepp som förekommer i studien. Jag vill förklara i vilket syfte och meningsskapande jag använder mig av begreppen i studien, detta eftersom flera begrepp är svårdefinierade och mångfacetterade till sin natur. Flera begrepp måste dock analyseras i samspel med varandra för att erbjuda en full förståelse av de resonemang som jag för. Detta gäller särskilt för begreppen ”struktur”, ”normer” och ”aktörskap”. En sådan analys kommer att göras under studiens olika avsnitt och slutligen sammanställas i den avslutande diskussionen. Följande avsnitt syftar därför till att ge läsaren en initial förståelse av i vilket syfte dessa begrepp används och hur de ska förstås i denna studie. Framställningen blir här något teoretisk och abstrakt, men kommer att ges en praktisk innebörd när begreppen senare appliceras på olika exempel.

Social kategori

Vad som är en social kategori är svårt att fastställa på rak arm. I ett kriminalvetenskapligt hänseende kan begreppet tolkas som att vissa människor tillskrivits egenskaper utifrån den kategori som de förklarats tillhöra. Hedin och Tydén beskriver en social kategori som ett begrepp där människors egenskaper fastställs av den som definierar kategorin. Det handlar alltså om egenskaper som någon annan tilldelat vissa människor i samhället. Social kategori är därför ett bredare begrepp än till exempel gruppbildningar.¹⁶ De los Reyes och Kamali framhäver att kategorisering av människor i grunden handlar om makt och frågan om vem som har rätt att förklara vem någon annan ska vara. Det är således fundamentalt att se till grundläggande maktstrukturer i samhället för att kunna analysera uppkomsten av sociala kategorier. Det rör sig om socialt skapade egenskaper som definieras i relation till något annat. I diskursen om invandrare benämner Kamali och De los Reyes som exempel att svenskar ofta ses som ett ”vi”, som ska integrera, och invandrare som ett annorlunda ”de”, de som ska integreras. Detta är enligt

---

¹⁶ Hedin och Tydén, *Sociala kategoriseringar – historikerns och historiens*, s. 489.

Kamali och de los Reyes en i grunden polariserande verklighetsuppfattning som skapar uppfattningar om olika sociala kategorier i samhället. Jag kommer att diskutera denna problematik ytterligare i kapitel tre.¹⁷

Struktur

Med struktur avser jag i detta kapitel det övergripande normativa mönster som skapar hur människor ser på saker och ting. Institutionella kanaler såsom media, politik, religion och kultur skapar en samhällelig struktur vilken samhällsmedborgarna har att förhålla sig till. Socialpsykologen Philip Zimbardo skriver i sin bok *The Lucifer Effect* om strukturens betydelse för att skapa situationer av olika slag. Zimbardo skriver att mänskligt beteende endast kan förstås när dynamiken mellan personlig makt, situationell makt och systematisk makt analyseras tillsammans. Systemets makt att skapa handlingar är svår att upptäcka och gömmer sig i strukturella mönster av olika slag. Det som tas som en given sanning kan mycket väl vara en konstruktion för att skapa en viss handling hos en viss person. Detta kommer jag att analysera mer djupgående i kapitel fyra.¹⁸ Enligt Van Dijk bidrar bland annat media, skolor, politik och kultur till att skapa strukturella mönster i samhället, mönster som i sin tur genererar normer för vad som anses rätt och fel i olika situationer. Även detta samband kommer att analyseras ytterligare i studiens diskussionskapitel.¹⁹

Normer

Normer är ett mångfacetterat begrepp som kan ha olika betydelser i olika sammanhang. Jag avser i denna studie att använda mig av begreppet i den bemärkelsen att normer är en del av ett meningsskapande system, normer erbjuder handlingsramar för människor i olika situationer och är därmed vägledande för vad som uppfattas som rätt och fel i en viss situation. Normer är således de handlingar som specifika aktörer förväntas utföra i en

---

¹⁷ de los Reyes och Kamali, *Bortom Vi och Dom, Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, SOU 2005:41, s. 11-12.

¹⁸ Zimbardo, *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, s. 3-4.

¹⁹ Van Dijk, *Elitdiskurser och institutionell rasism*, SOU 2005:41, s. 113.

specifik situation och efter omgivningens förväntningar på det egna beteendet.²⁰

Aktörskap

Med aktörskap avses i denna studie de ageranden som personer uppvisar i en viss kontext. Detta kan vara i form av handling eller passivitet. Enligt Foucault bidrar aktörskapet till att upprätthålla normer och strukturer i samhället. Strukturen skapar ett socialt klimat där vissa handlingar premieras, och när individer genom sitt aktörskap agerar efter dessa ramar befästs strukturens sociala legitimitet. Det strukturella ramverket konstituerar således hur individen bör handla och vad individen ska sträva efter i olika situationer.²¹

Andrafiering

Andrafiering uppstår enligt Masoud Kamali, professor i socialt arbete, när särskilda samhällsgrupper urskiljs med stigmatiserande särskiljningar. Denna särskiljning skapar då en strukturell diskriminering av vissa samhällsgrupper. Kamali framhäver att främlingsfientliga partiers politiska retorik ofta förstärker stigmatiseringen av utsatta grupper som till exempel muslimer, romer eller illegala invandrare. Att framställa invandrare som ett problem stärker då stigmatiseringen av just denna grupp. Kamali framhäver vikten av att se till hur strukturen och institutionerna skapar ett allmänt medvetande hos befolkningen. Samtidigt reproducerar individers handlingar rasistiska strukturer. Genom att godta och handla i enlighet med rasistiska fördomar upprätthålls diskriminering på en strukturell nivå. Strukturen och handlingarna bidrar därför till skapandet av varandra, vilket gör rasistiska strukturer svårföränderliga. Aktörerna har således en institutionell makt.²²

---

²⁰ Svensson, *Sociala normer och regelefterlevnad, trafiksäkerhetsfrågor ur ett rättssociologiskt perspektiv*, s. 39.

²¹ Foucault, *Övervakning och straff: Fängelsets födelse*, s. 53.

²² Kamali, *Ett europeiskt dilemma, Strukturell/institutionell diskriminering*, SOU 2005:41, s. 35.

Etnicitet

Begreppet innefattar processer om kategorisering, tillhörighet och ursprung. Det har att göra med inkludering och exkludering och det handlar därför om vem som har makt och vem som har makten att bestämma vem som är vem. Wikström betonar att etnicitet är ett ungt och mångfacetterat begrepp. Utifrån ett konstruktivistiskt synsätt innebär det att etnicitet ses som en social organisering som har skapats av gruppens egen uppfattning om sig själv, samt av omgivningens uppfattning om denna grupp. Etnicitet är således ett smalare begrepp än begreppet kultur.²³

Ett annat synsätt på etnicitet är det essentialistiska etnicitetbegreppet. Det innebär att etnicitet ses som en egenskap som förs över från en generation till en annan och att beteenden går i arv. Vissa egenskaper uppfattas då ha sitt ursprung i personernas etnicitet, exempelvis att man säger att svenskar är lugna medan italienare är mer temperamentsfulla. Detta synsätt begränsar möjligheterna till förändring på grund av inneboende egenskaper. Kulturen ses alltså som en egenskap hos etniciteten.²⁴

Rasism

Rasism är ett högst kontroversiellt och debatterat begrepp. Enligt Wikström är rasism när människor uppdelas enligt kriterier som ursprung, språkanvändning eller etnicitet. Det är därför enligt Wikström en rasistisk diskurs att framlägga argument om att sociala grupper är på ett visst sätt, till exempel att säga att invandrare är överrepresenterade inom brottsligheten. Skillnadsskapandet baserat på ursprung eller yttre egenskaper är i sig rasistiska. Wikström skriver vidare att uttalad islamofobi är ett uttryck för rasism.²⁵

Folkmord

Av folkmordskonventionen, som antogs av FN:s generalförsamling 1948, framgår att folkmord är en systematisk utrotning av en hel, eller en

---

²³ Wikström, *Etnicitet*, s. 21.

²⁴ *Ibid*, s. 33.

²⁵ *Ibid*, s. 108.

betydande del av en etnisk, rasmässig, religiös eller nationell grupp. Folkmord är alltså en medveten och systematisk förstörelse av en viss grupp av människor. Denna definition framgår av artikel 2 i Folkmordskonventionen.²⁶

---

²⁶ Konvention om förebyggande och bestraffning av folkmord (genocide), antagen 9 december 1948 GA res. 260 A (III), trädde i kraft den 12 januari 1951.

3 Fördomar i rättssystemet – en ond cirkel

Detta avsnitt avser att illustrera hur fördomar om grupper kan bidra till att skapa sociala förhållanden som besannar fördomarna i sig. När fördomar införlivas i polisens operationella verksamhet bildas en ond cirkel. Konsekvensen av att tala om exempelvis papperslösa som illegala skapar då fördomar om denna grupp. Fördomar som upprätthåller sociala barriärer och besannar de skapade stereotyperna. Sociala samband är sammanlänkade i strukturella mönster, vilket kan skapa barriärer för utsatta sociala grupper. Avsnittet belyser således hur kriminalpolitiska insatser kan skapa en ond cirkel för särskilda grupper i samhället. Till exempel genom polisiära insatser som *Reva* och *Mos Mairorum*. Social kategorisering är således en förutsättning för statligt och polisiärt tvång.²⁷

Jag har för att göra presentationen tydlig valt att utgå från en cirkel av sociala utvecklingsfaser. Stegen i denna cirkel är till stor del överlappande och ska inte ses som strikt fixerade utvecklingssteg. Jag har använt mig av denna metod för att tydliggöra de resonemang jag framför, och förhoppningsvis väcka en och annan tanke om vad vissa polisiära åtgärder kan få för samhällseliga konsekvenser.

Identifiering

Det inledande steget i denna onda cirkel är att en social kategori identifieras som ”andra”, som annorlunda och som sämre människor än den övriga befolkningen.

Exkludering

När dessa människor²⁸ är identifierade, så exkluderas de stegvis från resten av samhället. Detta kan ske på flera sätt, till exempel genom att skapa

---

²⁷ Vilka kommer redogöras för nedan.

²⁸ Till exempel ”romer”, ”invandrare” och ”papperslösa”.

barriärer till arbetsmarknad, bostadsmarknad eller från den övriga befolkningens levnadsmönster. Den utsatta gruppen exkluderas från samhällsområden där de kan bli framgångsrika, vilket tvingar dem in i osunda och ogynnsamma levnadsmönster.

Riktade polisiära och statliga insatser

När den utsatta gruppen väl är exkluderad kan polisiära och statliga insatser riktas mot denna grupp. Polisen kan rikta sin bevakning mot särskilda bostadsområden, polisen kan visitera personer på grund av yttre egenskaper och lägga om spelreglerna för vem som får befinna sig var. Detta skapar i sin tur en misstro mot polisen från de utsattas håll. Polisen ses som en fiende och inte som en beskyddare. Detta skapar sedermera ett polariserat klimat av misstro, motsättningar och arbiträra attacker, både från polisen och de utsatta grupperna.²⁹

Fördomar blir besannade

Allmänna fördomar skapar ett klimat av exkludering. Ett klimat där polisen tillåts rikta insatser mot särskilda grupper. Polisens riktade insatser skapar nu ett mönster där utsatta grupper blir överrepresenterade i brottsstatistiken. Fördomar om den utsatta gruppen som brottsliga, klandervärda eller ovärdiga besannas således genom polisens riktade insatser, vilket skapar fastlåsnings effekter i ogynnsamma levnadsmönster för utsatta samhällsgrupper. En ond cirkel är skapad.

När människor bedöms utifrån en grupptillhörighet är det att kollektivt klassificera dessa människor. Generaliseringar som dessa riskerar i sin tur att få vissa kriminalpolitiska konsekvenser i statlig och polisiär verksamhet.³⁰ Jag kommer i följande avsnitt att analysera olika kriminalpolitiska konsekvenser av kollektiv gruppklassificering samt att

---

²⁹ Till exempel genom stenkastning mot poliser, brandkår och ambulans. Men även arbiträr kontroll från polisens sida i form av grundlösa arresteringar och visitationer.

³⁰ Jönsson, *Begreppet "Mc-gäng" som social kategori* – ett kritiskt perspektiv på förbrytarorganisationen som kriminalvetenskaplig utgångspunkt, BRÅ-rapport 2002:7, s. 41-42.

illustrera hur statligt och polisiärt tvång förutsätter sådana kategoriseringar. Fokus kommer här att ligga på hur papperslösa människor beskrivs i termer som illegala invandrare, vilket riskerar att skapa en kollektiv skuldbeläggning av en redan utsatt grupp. Detta avsnitt syftar således till att teoretiskt analysera skapandet av sociala kategorier, illustrera vissa konsekvenser av social kategorisering och problematisera användandet av kollektiva klassificeringar i statlig och polisiär verksamhet.

3.1 Steg ett – att skapa fördomsfullhet mot särskilda samhällsgrupper

Somalier kastar sten, romer stjälar och judar ljugar. Hur uppstår fördomar som dessa? För att en social kategori ska kunna exkluderas så måste människorna först identifieras. Jag kommer här att analysera uppkomsten av sociala grupper i samhället, en kategorisering som är ett nödvändigt steg för att polisiärt tvång över huvud taget ska kunna bli aktuellt. För att göra det avser jag att presentera flera exempel och teorier som illustrerar uppkomsten av ett Vi och ett De, vilket på sätt och vis kan förklara den stigmatiserande bild som skapats av flera sociala grupper i Sverige idag. Frågan jag ställer mig är: hur uppstår fördomar mot dessa grupper och vilka sociala mekanismer ligger bakom detta skapande av ett Vi och ett De? Jag kommer att utgå från de papperslösa som ett exempel på denna problematik, men jag kommer även att presentera flera teorier och andra exempel för att analysera frågeställningen.

Ett hårdare samhällsklimat

Enligt Van Dijk har det europeiska samhällsklimatet blivit hårdare på senare år. Tankar och idéer som för tio år sedan ansågs som utpräglade rasistiska har nu i stor utsträckning blivit accepterade som rimliga politiska argument. Att begränsa civila rättigheter för papperslösa eller illegala immigranter ses i stora delar av Europa som rimliga åtgärder i en tid av oroligheter. Den

opinionsmässiga pendeln har vridits åt höger, vilket resulterat i ett hårdare kriminalpolitiskt samhällsklimat för socialt utsatta grupper.³¹

Illegal och kriminell

Inte sällan omnämns EU-migranter som ”papperslösa” eller som ”illegala invandrare”, benämningar som ofta leder till stereotypa uppfattningar om dessa människor.³² Genom att definiera en grupp av människor som ”illegala” skapas enligt statsvetaren Peo Hansen ofrånkomligt stereotyper om dessa människor. En uppdelning mellan legala och illegala invandrare skapar då kategorier av önskvärda och icke-önskvärda människor, vilket enligt Hansen är ett uttryck för en olämplig och avindividualiserande retorik.³³

Författaren Jonas Hassen Khemiri skrev i ett uppmärksammat inlägg i DN om upplevelsen av att misstänkliggöras på grund av sitt utseende. Hans brev illustrerar tydligt de konsekvenser som följer av en polariserande och grupp-kategoriserande kriminalpolitisk retorik.

I sitt brev som var adresserat till Beatrice Ask skrev Khemiri;

”Sen lånar du mitt skinn för att förstå att när du kommer ut på gatan, ned i tunnelbanan, in i köpcentret och ser polismännen stå där, med Lagen på sin sida, med rätten att närma sig dig och be dig bevisa din oskuld så väcker det minnen till liv. Andra övergrepp, andra uniformer, andra blickar. Och nej, vi behöver inte gå så långt som till andravärldskrigs-Tyskland eller åttiotal-Sydafrika. Det räcker med vår svenska närhistoria, en rad slumpmässiga upplevelser som vår gemensamma kropp plötsligt minns.”

---

³¹ Van Dijk, *Elitdiskurser och institutionell rasism*, SOU 2005:41, s. 121.

³² Irreguljära migranter är enligt migrationsinfo personer som av olika anledningar vistas i ett land utan tillstånd.

www.migrationsinfo.se/migration/varlden/irreguljar-migration, 2015-03-15.

³³ Hansen, *Asylrätt och asylfel*, Dagens Nyheter, 2009-07-17.

Khemiri berättar om en institutionell rasism som visar sig i polisens arbetsmetoder. Han beskriver känslan av otrygghet inför den makt som ska vara till för att beskydda och om den rasistiska struktur som har misstänkliggjort hans och många andras utseende sedan barnsben. Khemiris erfarenheter vittnar om hur det är att uppleva institutionell rasism, vilket är ett perspektiv som sällan lyfts i den mediala debatten.³⁴

Varifrån kommer fördomar?

Hur uppstår sociala kategorier och fördomar om dessa? Hanna Wikström, lektor i socialt arbete vid Göteborgs universitet, skriver i boken *Etnicitet* att kategorisering av sociala grupper historiskt sett har skett av majoritetsbefolkningar som förväntat sig att minoritetsbefolkningar och kulturer ska anpassa sig efter deras normer. Majoritetskulturen anses stå för det normala och det som faller utanför denna ram blir då att anse som annorlunda och främmande.³⁵

Van Dijk diskuterar hur samhällseliter i institutionella kanaler producerar och reproducerar rasistiska strukturer i samhället. Sådana strukturer möjliggörs genom förmedlingskanaler som till exempel media, politik, utbildning och vetenskap. Denna diskursiva makt skapar enligt Van Dijk ett allmänt medvetande och en uppfattning om olika samhällsföreteelser hos befolkningen. Denna så kallade diskursiva makt är intimt förknippad med makten att skapa opinion i samhället.³⁶ Van Dijk anger som exempel att när elitdiskurser framställer invandrare, illegala immigranter och andra utsatta grupper som problem, blir dessa grupper samtidigt uppfattade som problem. Fördomar mot dessa grupper tillåts därför existera, vilket enligt Van Dijk riskerar att utmynna i diskriminering, hatbrott och social exkludering.³⁷

---

³⁴ Khemiri, *Bästa Beatrice Ask*, Dagens Nyheter, 2013-03-13.

³⁵ Wikström, *Etnicitet*, s. 92.

³⁶ Van Dijk, *Elitdiskurser och institutionell rasism*, SOU 2005:41, s. 113.

³⁷ *Ibid.*, s. 117.

Framställning av invandrare i media

Statsvetarna Bo Pettersson och Anders Hellström synliggör i sin publikation *Stereotyper i vardagen*, hur invandrare porträtteras på två sätt i svensk lokalpress. Enligt den första stereotypen framställs invandrare som brottsbenägna och som en belastning och ett hot mot den övriga befolkningen. Den andra stereotypa bilden av invandrare är att de framställs som svaga och i behov av överhetens kunnande och skydd.³⁸ Pettersson och Hellström menar att dessa framställningar av invandrare som grupp riskerar att bidra till att reproducera negativa uppfattningar om invandrare. Det skapar en bild av invandrare som främmande, och därmed underbyggs främlingsfientliga åsikter. En fördom förvandlas lätt till en sanning, och enkla sanningar medför enkla lösningar. Det är helt enkelt lättare att ha någon att skylla på. Fördomar och förtryck som de papperslösa i Sverige utsätts för är del i en större maktstruktur. De som faller utanför normen förklaras som annorlunda och exkluderas ur den sociala gemenskapen. Bilden av den utsatta gruppen besannar sig själv när vi hör och ser problemet med denna sociala grupp, för det är den sanning som vi har att förhålla oss till.³⁹

Diskursiv makt – att fastställa innebörden av begrepp

EU har ibland använt begreppet ”illegal invandring”, vilket i sig skapar en allmän uppfattning om betydelsen av begreppet.⁴⁰ Det implicerar ett brottsligt beteende och är således ett kriminaliserande av den mänskliga kroppen. Miller kallar sådan kriminalisering av kroppen för ett statusbrott, vilket är ett brott för vem du är, och inte vad du har gjort.⁴¹

Enligt filosofen Michel Foucault är makten att definiera vad någon är intimt förknippad med kunskap. Den som har makt skapar samtidigt en kunskap,

---

³⁸ Peterson och Hellström, *Stereotyper i vardagen, bilder av ”de främmande”*, KBM:s temaserie 2004:2, s. 45.

³⁹ Ibid, s. 48.

⁴⁰ EU-kommissionens kommunikation COM (2006) 402 om riktlinjer för bekämpning av illegal immigration från tredjelandsmedborgare, 2006-07-19.

⁴¹ Miller använder sig av droganvändare för att illustrera en statlig jakt på vissa människor, Miller, *Drug Warriors and Their Prey*, s. 3-4.

som är en självlegitimerande sanning. Denna kunskap skapar då i sin tur ytterligare makt, vilket förstärker det ojämlika maktförhållandet. Makt och kunskap förutsätter på sätt och vis enligt Foucault varandra.⁴² När normen är skapad utvecklas ett strukturellt system av belöning och bestraffning. De som agerar utanför normen riskerar att exkluderas från den normkonformt agerande gruppen. Normen verkar då på ett själv rättfärdigande sätt, där normer och sociala strukturer fastställer hur de sociala aktörerna bör agera. När individerna agerar efter dessa ramar befästs normernas legitimitet. Detta är det som gör den rådande strukturen svårföränderlig. Strukturen skapar aktörers handlingar, vilka i sin tur befäster strukturens legitimitet. De som agerar utanför strukturens ramar exkluderas och förklaras som onormala och som de ”andra”. Genom att definiera vissa personer som illegala innebär det ett kriminaliserande av kroppen, och ett uttryck för makten att fastställa vad någon är.⁴³

Makten att skapa normer

Börjesson och Rehn, professorer vid Stockholms universitet, diskuterar i sin bok *Makt* hur makthavarna i samhället generellt har kontroll över vem eller vilka som ska inkluderas i samhällsstrukturen. Vidare diskuterar de vem som skapar den norm efter vilken samhällets medborgare förväntas anpassa sig.⁴⁴ Enligt Börjesson och Rehn skapar institutionella kanaler ett allmänt medvetande om hur dessa ”andra” är. Ett exempel är boven i actionfilmen som är mörkhyad. Ytterligare exempel är att det i nyheterna talas om det ”muslimska terrorhotet” eller att skolans läroplaner undviker att behandla kolonialismens ohyggligheter. Detta kallas för diskursiv makt, och det innebär att språket används som verktyg för att förmedla kunskap om vilken sanning samhällets medborgare förväntas följa.⁴⁵

Philomena Essed, som bland annat forskar om vardagsrasism, framhäver att rasism inte existerar oberoende av yttre orsaker. Samverkande institutionella

---

⁴² Foucault, *Övervakning och straff: Fängelsets födelse*, s. 53.

⁴³ Ibid, s. 185.

⁴⁴ Börjesson och Rehn, *Makt*, s. 18.

⁴⁵ Ibid, 34.

system bidrar till att lära ut och skapa uppfattningar om vissa personer som annorlunda eller farliga och som ett hot mot dig och din trygghet. Den som har makten styr också spelplanen för vilka föreställningar som ska förmedlas, vilket enligt Essed är det som gör vardagsrasismen lättetablerad. Den sanning som får stå oemotsagd blir då den sanning som den utger sig för att vara. Makten att definiera vem en person är blir således intimt förknippad med något som kallas för diskursiv makt.⁴⁶

Den som har makten kan avgöra när rasism och diskriminering ska anses ha skett. Om du till exempel har lärt dig att svarta män i gäng ofta är brottsliga, då kommer du sannolikt också att anta att den grupp av svarta män du nyss gick förbi utgör något slags hot. Ett rimligt antagande är att du inte uppfattar dem som jurist- eller läkarstudenter. Essed skriver att utsatta grupper inte sällan förklaras som överkänsliga när de utsatts för utestängande praktiker eller andra diskriminerande handlingar. De som går emot de rådande praktikerna kan lätt avfärdas som ”pk-människor”, vilket verkar normaliserande och rättfärdigande för rasistiska strukturer.⁴⁷

3.1.1 Vi och de på mikronivå

Det råder på många platser i Sverige ett segregerat socioekonomiskt klimat, vilket betyder ett klimat där utsatta grupper upplever frustration över sin sociala situation.⁴⁸ Inte sällan bedömer utsatta sociala grupper sig själva som sämre än andra, och de har en världsbild skapad för att se saker på ett visst sätt. Ett exempel på detta kan ses i dokumentärfilmen *Malmö – ett mångkulturellt paradiset*, där tre barn från Rosengård svarar på reporterns frågor om sina framtidsplaner. Svaren kommer skämtsamt om att bli drogmissbrukare eller taxichaufför, men de avslöjar likväl en bild av utsiktslösa framtidsvisioner och internaliserade värden för barn från segregerade bostadsområden.⁴⁹

---

⁴⁶ Essed, *Vardagsrasism*, SOU 2005:41, s. 77.

⁴⁷ Essed, *Vardagsrasism*, SOU 2005:41, s. 74.

⁴⁸ Andersson, Bråmås och Hogdal, *Fattiga och rika – segregerad stad, Flyttingar och segregationens dynamik i Göteborg 1990-2006*, s. 7-8.

⁴⁹ SVT, *Malmö – ett mångkulturellt paradiset*, 3:40-4:59, 1999.

Vi och De i en engelsk industriort

Vi och De kan uppstå i ett samhälle av människor utan yttre olikheter. Sociologen Norbert Elias studerade under 1960-talet uppkomsten av sociala grupperingar i ett engelskt industrisamhälle. Han gjorde vissa häpnadsväckande upptäckter. Denna stad, vars invånare hade samma socioekonomiska och kulturella bakgrund, uppvisade en markant social uppdelning mellan nyinflyttade invånare och invånare som bott där under en längre tid. Elias valde att kalla dessa sociala grupper för etablerade och outsiders.

Elias studerade de sociala mekanismer som låg bakom denna uppdelning. Den etablerade gruppen tillskrev den nyinflyttade gruppen dåliga egenskaper, vilket exkluderade gruppen från lokalsamhällets gemenskap.⁵⁰

För att studera hur sociala grupper skapas måste man enligt Elias identifiera maktkällan till denna uppdelning. I detta fall var skillnaderna mellan de olika sociala grupperna skapade av att den ena gruppen hade bott i området under längre tid än vad den andra gruppen hade gjort. Den nya gruppen flyttade således in till ett område där normer, kontakter och sociala värden redan var upprättade. Den etablerade gruppen använde då sin inre sammanhållning som maktkälla för att exkludera den nyanlända gruppen från den lokala samhällsgemenskapen. De nyanlända lyckades aldrig förstå de sociala koderna, och de förstod således inte varför de exkluderades. De bildade inga sociala umgängen, utan de höll sig för sig själva i den del av staden där de bodde. Elias beskriver i sin studie hur den etablerade gruppen tillskrev sig egenskaper som de såg hos de bästa representanterna för sin egen grupp. De övervärderade därmed sina egna egenskaper. Samtidigt tillskrevs den andra gruppen egenskaper som ”de värsta” personerna ur den andra gruppen hade. Dessa mindre lyckade personer fick då agera som representanter för hela gruppen.⁵¹

---

⁵⁰ Elias och Scotson, *Etablerade och outsiders*, s. 28.

⁵¹ *Ibid*, s. 32.

En intressant iakttagelse i Elias studie var att de egenskaper och fördomar som hade skapats av den etablerade gruppen efter hand kom att internaliseras i båda gruppernas medvetande. Den etablerade gruppen såg sig som bättre och mer kompetent än vad den exkluderade gruppen gjorde, och den exkluderade gruppen trodde verkligen att de var sämre än den etablerade gruppen. De exkluderade tvingades att mäta sig själva med den etablerade gruppens måttstock och kom därför att internalisera de fördomar som skapats om dem. Elias och Scott skriver ett tydliggörande; ”... *ge en grupp dåligt rykte och den försöker troligen leva upp till det*”.⁵²

De etablerade hade skapat normer som de nyinflyttade förväntades följa. Problemet var att de nyinflyttade aldrig fick någon möjlighet att lära sig dessa sociala koder. De fick inte chansen att lära sig de normer som rådde och deras exkludering blev därmed oundviklig. De etablerade hade definierat en verklighet och hade skapat normer, där de nyinflyttade inte passade in. De exkluderades således endast med anledning av att de flyttat dit senare. Detta fall stärker den tes om att skapandet av Vi och De inte behöver ha att göra med kulturella, religiösa eller etniska orsaker. En sådan uppdelning kan inträffa överallt. Yttre faktorer förenklar emellertid uppdelningen och gör den mer tydlig, vilket gör att personer med ett särskilt utseende kan vara särskilt utsatta. Det kan vara personer med utländskt klingande namn eller med ett annorlunda utseende.⁵³

3.1.2 Vi och de på makronivå

Skapandet av Vi och De kan även ske i större sammanhang. Efter de fruktansvärda attackerna på World Trade Center användes en politisk diskurs för att skapa ett samhällsklimat av Vi och De. I det tal som G.W. Bush framförde efter terroristattackerna på World Trade Center introducerades en hård för retorik om det muslimska terroristhotet. Det var

---

⁵² Ibid, s. 39-40.

⁵³ Ibid, s. 206-207.

en retorik som sedermera kom att normaliseras och accepteras som en allmän sanning i stora delar av västvärlden.⁵⁴ Bushs tal präglades av ett starkt inslag av Vi och De, vilket skapade en allmän uppfattning om vissa människor. Denna diskurs resulterade i långtgående humanitära konsekvenser, vilket jag mer ingående kommer att beskriva i nästa kapitel. Ett citat från Bushs tal löd exempelvis: ”*Either you are with us, or you are with the terrorists*”.⁵⁵

Enligt Van Dijk är den retorik som Bush lanserade ett exempel på hur en elitdiskurs fungerar. Det är en diskurs som innebär att makthavarna framhäver den egna gruppens positiva egenskaper, samtidigt som den andra gruppen beskrivs i negativa termer. Detta är således samma sociala mekanismer som vi såg i exemplet i *Etablerade och outsiders*, fast i ett makroperspektiv. En sådan retorik, menar Van Dijk, riskerar att förmildra och rättfärdiga att rasistiska strukturer används mot den andra gruppen. Bilden av de andra som farliga legitimerar då hårdare statligt riktade åtgärder mot denna grupp.⁵⁶

Exkludering rättfärdigar hårdare tag

Att klassificera och kategorisera människor utifrån etniska bakgrundsfaktorer leder enligt Wikström till flera problematiska konsekvenser. Wikström framhåller särskilt den problematik som uppstår vid gränsdragningar och särskiljningar. Det är tillvägagångssätt som inte sällan blir diskriminerande på något vis. Genom att utmåla personer som till exempel ”illegala invandrare” skapar det en bild av dessa personer som kriminella. Det skapas en bild av att de är förtjänta av en tuff behandling och inte värda samma rättigheter som de normala i samhället. Några frågor som är centrala och återkommande är vem som har rätt att definiera vad

---

⁵⁴ Bengt Albons skrev exempel i Dagens Nyheter om hotet från ”okontrollerbara skurkstater och muslimska fundamentalistiska terrorister, vilket implicerar att muslimska länder utgör ett hot mot det demokratiska väst. Albons, *Terrorattacken mot USA. Analys/Bengt Albons: Världen blir aldrig densamma igen*, Dagens Nyheter, 2001-09-12.

⁵⁵ Bush, 2001-09-20

⁵⁶ Van Dijk, *Elitdiskurser och institutionell rasism*, SOU 2005:41, s. 125.

någon annan är och varifrån dessa kriterier härrör. Vem har makten att definiera sanningen? ⁵⁷

3.2 Steg två – sociala grupper exkluderas från samhället

När en grupp av människor väl har identifierats som sämre, uppstår samhällsnormer och strukturer som verkar exkluderande för denna grupp. Gruppen tvingas in i bostadsområden som är förknippade med problem. De stängs ute från arbetsmarknaden och de stämplas som om de har sämre värde. De exkluderas därmed från samhället och de tvingas in i negativa och osunda levnadsmönster. Jag kommer nedan att presentera flera exempel på sådana praktiker och jag kommer att analysera vad konsekvensen av dessa kan bli. Detta avsnitt analyserar således vissa exempel på hur sociala grupper kan exkluderas i samhället, varpå nästföljande avsnitt analyserar hur detta kommer till uttryck i den polisiära verksamheten.

3.2.1 Diskriminering i det offentliga rummet

Exempel på exkluderande praktiker

När fördomar tillåts existera och när invandrare klassificeras som en grupp kan detta resultera i strukturell diskriminering. I Sverige är det till exempel svårare för personer med ett utländskt namn att bli kallade till en arbetsintervju. Detta fastslogs i en studie vid Lunds universitet, där fingerade jobbansökningar med namnet Erik hade mycket större chans att bli kallad till intervju än vad personer som kallades för Hassan hade. Få arbetsgivare skulle förmodligen medge att de är rasistiska genom att de är delaktiga i att upprätthålla en rasistisk struktur. Ändå sker diskriminering i liknande fall i stor utsträckning.⁵⁸ En annan undersökning visade att flera svenska bensinstationer nekade romer att hyra bil med argumentet att hyrbilarna var slut. När den svenska testpersonen trettio minuter senare ville

---

⁵⁷ Wikström, *Etnicitet*, s. 8-9.

⁵⁸ Carlsson, *Warmth and competence in implicit stereotypes and discrimination*, s. 38-39.

hyra en bil fanns det emellertid gott om bilar.⁵⁹ Ett annat exempel är när personer med utländskt utseende blev nekade att komma in på en nattklubb, samtidigt som en svensk grupp blev insläppt utan problem. Situationen filmades av en grupp juriststudenter, vilket sedan resulterade i en fällande dom.⁶⁰

Dessa exempel visar hur fördomar om grupper skapar ett polariserat samhällsklimat. Grupp-kategoriseringar leder till att personer döms utifrån de kriterier som de har tillskrivits och som tillåts existera när grupper hålls uteslutna från olika sociala sammanhang. Exkluderingen leder således till att den stigmatiserande retoriken tillåts stå oemotsagd.⁶¹

När det onormala blir normalt

Kamali och de los Reyes framhäver det centrala i att analysera strukturella mekanismer som skapar institutionell och vardaglig diskriminering i samhället. De menar att en retorik som betonar Vi och De i sig grundas på antaganden om människors inneboende egenskaper. Det är antaganden som bygger på föreställningar om att vissa ska integrera och att andra ska integreras. Vem bestämmer egentligen vem som ska anpassas till vem? Det handlar om grundläggande maktstrukturer i samhället, vilket innebär fördefinierade och rangordnade sociala hierarkier mellan Vi och De. Några fastställer den norm som andra förväntas följa. Men vem fastställer samhällets normativa strukturer?⁶² Kamali och de los Reyes framhäver vikten av att strukturella perspektiv används för att analysera de faktorer som har skapat det segregande samhällsklimat som vi ser i Sverige idag.⁶³ Kamali diskuterar hur kategorisering av människor är en konsekvens av majoritetssamhällets normaliserande verkan, där diskriminerande praktiker

---

⁵⁹ Djelevic och Ridderstedt, *Svenska bensinstationer diskriminerar romer*, Sveriges Radio, 2012-10-03.

⁶⁰ Hult, *Nattklubb ska betala skadestånd för etnisk diskriminering*, Dagens Juridik, 2010-02-23.

⁶¹ de los Reyes och Kamali, de los Reyes, Paulina och Kamali, Masoud, *Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, SOU 2005:41, s. 23., Essed, *Vardagsrasism*, SOU 2005:41, s. 74.

⁶² *Ibid*, s 6.

⁶³ *Ibid*, s. 11.

utvecklas till att anses som normala. Ojämliga praktiker har en tendens att ignoreras då de har normaliserats i samhället. Debatten utgår ifrån var den är idag, vilket innebär att en negativ samhällsutveckling kan vara svår att se. Likt en timvisares till synes oföränderliga position kan rasistiska diskurser och praktiker utvecklas till normer i samhället.⁶⁴

Om rasism etableras som vardaglig norm i samhället, så kommer den enligt Essed inte längre att uppmärksammas i samma utsträckning som tidigare. De sociala praktikerna normaliserar på sätt och vis sig själva, vilket innebär att ”sanningen” eller den opinionsmässiga pendeln har svängt så att rasistiska praktiker inte längre hör till ovanligheterna. Den person som strider emot denna ”sanning” kommer då att känna av de sociala effekterna av att gå emot en sådan social kraft, vilket ytterligare institutionaliserar rasismens existens i samhället. Genom att inte släppa in ”invandrargänget” på krogen befästs därmed fördomar, social segregering och maktskillnader i samhället.⁶⁵

3.2.2 Formella och informella barriärer

Hinder för att söka jobb

När en flykting eller en papperslös person har kommit fram från den långa och livsfarliga resan, väntar ett antal formella hinder för ett skäligt liv. Utan ett arbetstillstånd är det olagligt att arbeta i Sverige, vilket gör papperslösa till en sårbar grupp i händerna på omoraliska arbetsgivare.⁶⁶

Det framgår av 6 kap 2 § utlänningslagen att ett arbetstillstånd får ges till en utlänning som har erbjudits arbete. Det är således olagligt för en papperslös invandrare att arbeta i Sverige utan ett arbetstillstånd, vilket lätt kan skapa en utsatt situation för flyktingar.⁶⁷

---

⁶⁴ Kamali, *Ett europeiskt dilemma, Strukturell/institutionell diskriminering*, SOU 2005:41, s. 30.

⁶⁵ Essed, *Vardagsrasism*, SOU 2005:41, s. 89.

⁶⁶ <http://www.migrationsinfo.se/migration/sverige/papperslosa/>, 2015-02-20.

⁶⁷ Av 20 kap 3 § utlänningslagen framgår att straffet är böter för den som arbetar utan arbetstillstånd. Av 20 kap 5 § utlänningslagen framgår vidare att det även är straffbelagt för

Samhällsresurser verkar enligt Khemiri finnas när det gäller att begränsa rättigheterna för de papperslösa, men inte när de resurssvaga ska försvaras.⁶⁸ Många fastnar i en teknisk byråkrati av väntetid, osäkerhet och oförståelse. Om detta berättar Sarwar, som arbetar svart utan tillstånd. Han berättar om ett liv som en skugga, där han inte finns. Han arbetar för 30-40 kronor timmen, samtidigt som han i ovisshet väntar på statens dom över hans öde.⁶⁹

Stämplade som problembarn

När barn med invandrarbakgrund lär sig att de är problem, riskerar de enligt Kamali redan under tidig skolgång att stämplas som ”problembarn”. Kamali framhåller att dessa elever i den svenska skolan ofta uppfattas som problemelever och att de inte sällan lämnar skolan utan fullständiga betyg. Kamali lyfter att socioekonomiska förhållanden tenderar att få en ”spinoff-effekt” på dessa barns studieprestationer, vilket skapar ett socialt klimat av negativa föreställningar och bristande tro på deras egen förmåga. Dessa negativa föreställningar internaliseras efter hand både i barnens och i lärarnas medvetande, vilket skapar en ond cirkel. Kamali går dock ett steg längre i sin analys och menar att socioekonomiska förhållanden inte förklarar varför högutbildade invandrare inte får kvalificerat arbete i Sverige. Detta torde enligt Kamali vara ett tydligt tecken på en föreliggande strukturell rasism, som drabbar personer som har en annorlunda bakgrund, ett annorlunda utseende eller ett annorlunda namn.⁷⁰

3.3 Steg tre – riktade polisiära insatser

När de nu exkluderade människorna har tvingats in i negativa och ibland kriminella levnadsmönster, blir det enklare för polisen att kontrollera de områden där dessa människor bor. Polisens insatser kan riktas mot personer

---

en arbetsgivare att ha en utlänning som saknar rätt att vistas i Sverige eller saknar uppehållstillstånd som anställd.

⁶⁸ Khemiri, *Bästa Beatrice Ask*, Dagens Nyheter, 2013-03-13.

⁶⁹ Granstrand, *Papperslös i Sverige – en dag med Sarwar*, 2008-06-01.

⁷⁰ Kamali, *Ett europeiskt dilemma, Strukturell/institutionell diskriminering*, SOU 2005:41, s. 51-52.

som de av erfarenhet vet är benägna till brottslighet, vilket till sist blir en självförverkligande verksamhet. Var går gränsen för vad som är en erfarenhet och vad som är en fördom? Skapade fördomar riskerar att sippra in i polisens operationella verksamhet, vilket stigmatiserar utsatta grupper ytterligare. Reglerna kan nu ändras, och det blir lättare att stoppa människor på grund av yttre egenskaper. Särskilda geografiska områden kan hårdbevakas och den identifierade och exkluderade gruppen blir en måltavla i polisens radar.

Kan lagen vara olaglig?

Om alla gör sitt arbete efter lagens regler, kan maktens praktiker då vara fel? Är det verkligen rätt att tiggare avhyser från allmänna platser, papperslösa jagas med diskriminerande metoder och grundläggande rättigheter som arbete och vård ges till vissa men inte till andra? Detta avsnitt syftar till att analysera hur lagen kan användas som ett verktyg för att underkva särskilda sociala kategorier av människor, men syftet är också att analysera hur lagens teori och lagens praktik kan vara två ibland oförenliga komponenter. Social kategorisering möjliggör ett statligt och polisiärt tvång mot särskilda samhällsgrupper. De presenterade exemplen används för att belysa det övergripande resonemanget, och ska därmed inte tolkas som att jag bedömer lagligheten av besluten i sig.

Är polisen till för alla?

Vilka rättigheter har de papperslösa när polisen avhyser dem och konfiskerar deras tillgångar? Journalisten Niklas Orrenius skriver i *Dagens Nyheter* om hur papperslösa ofta lever gömda, i ett skuggsamhälle, i en parallell värld där lagen är din fiende istället för ditt skydd.⁷¹

Vem är polisen till för? Är polisen till för de tiggare som en tidig vintermorgon blev avhysta från sin sovplats med två timmars varsel?⁷² Är polisen till för de papperslösa som efter en husrannsakan en iskall vinternatt

---

⁷¹ Orrenius, *Jakten på de papperslösa, så lever de gömda i Sverige*, Dagens Nyheter, 2013-03-17.

⁷² Ritzén, *20 tiggare avhystes av polisen i city*, Dagens Nyheter, 2015-02-25.

blev utslängda från ett härbärge i Köpenhamn? Detta på grund av att det enligt dansk rätt är olagligt för härbärgen att ge husrum åt personer utan danskt personnummer.⁷³ Är polisen till för dem som får sina tillfälliga tältläger uppbända? Var är polisen då? När du är illegal riskerar du att bli en brottsling per definition, en brottsling utan samma rättigheter som övriga i samhället.⁷⁴

Lagen som ett verktyg

Det ska inte förringas att lagen är ett kraftfullt verktyg i makthavarnas händer. Det är ett faktum som blev särskilt tydligt under förföljelsen av judarna. Miller beskriver hur lagen då användes som ett verktyg för att exkludera och förtrycka den judiska befolkningen. Lagen utnyttjades för att rättfärdiga den sanning efter vilken de tyska medborgarna hade att förhålla sig. Judar fick efter hand inte längre arbeta, driva näringsverksamhet eller befinna sig på vissa platser. Miller beskriver det som att judarna, tidigare vanliga människor, förvandlades till levande zombies. Den som på laglig väg satte sig till motvärn mot den nu upprättade strukturen upplevde den fulla kraften av det juridiska nät som var skapat för ett syfte, vilket var att skapa makt åt det ariska folket.⁷⁵ Vid en jämförelse med behandlingen av de papperslösa i Sverige och Europa kan vissa kriminalpolitiska likheter urskiljas.

Att misstänkliggöra ett utseende

Projektet *Reva*⁷⁶ väckte stor uppmärksamhet då det avslöjades att polisen hade krävt identitetshandlingar av personer som misstänktes befinna sig i Sverige illegalt. Problemet var att dessa kontroller gjordes utan någon skälig misstanke, och därför kom att likna det som enligt vissa kallas för rasprofilering.⁷⁷ Journalisten Peter Leander granskade dessa ”inre utlänningskontroller” och han konstaterade att dessa inte sällan utsatte

---

⁷³ Vangkilde, *Stor politiaktion slår ned på hemlöse*, Politiken, 2010-12-08.

⁷⁴ Quensel och Vergara, *Mordbränder och våld mot EU-migranter*, Expo, 2014-09-09.

⁷⁵ Miller, *Nazi Justiz: law of the Holocaust*, s. 43.

⁷⁶ Rättssäkert och Effektivt Verkställighetsarbete

⁷⁷ Funke, *Historien om Reva*, Sveriges Radio, 2014-03-23.

människor för arbiträr kontroll.⁷⁸ Enligt Daniel Wikander, chefredaktör på *Arbetaren*, är Revas rasjakt på papperslösa att likna vid en polisstats metoder. Dessa metoder riktas mot vissa människor men formuleras i neutrala termer för att ge ett sken av laglighet och rättfärdighet.⁷⁹

Ett annat aktuellt exempel på hur papperslösa jagas av den polisiära makten är det EU-sanktionerade projektet *Mos Maiorum*. Detta projekt, som genomfördes under hösten 2014, innebar en intensifierad polisiär jakt på ”illegala migranter”. Omfattningen av projektet var delvis oklar, men enligt nätverket IMÄI⁸⁰ innebär operationen en ytterligare utsatthet för de människor som redan lever under extremt svåra förhållanden.⁸¹

Reva och *Mos Maiorum* kan analyseras utifrån ett kritiskt perspektiv, där kriminalpolitiska åtgärder uppenbarligen använts mot en särskild grupp av människor. Den polisiära och exekutiva maktens radar riktas nu mot en viss grupp av människor, en grupp som i detta fall utgjordes av alla människor som inte hade ett ”svenskt” utseende. Khemiri skriver att detta endast är exempel på en djupare rasistisk samhällsstruktur. För att förstå dessa exempel måste vi analysera de sociala mekanismer som givit upphov till rasistiska strukturer i samhället. Khemiri skriver; ”...Och det är omöjligt att vara en del av gemenskapen när Makten ständigt förutsätter att en är en Annan.”⁸²

3.3.1 En rättlig kommentar om *Reva*

Det kan här vara på sin plats att ge en kort rättslig kommentar angående ovanstående stycke. Polisen har givetvis föreskrifter, direktiv och lagar att förhålla sig när de genomför så kallade inre utlänningskontroller. Av *Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om Polisens inre utlänningskontroll* framgår exempelvis av 2 § att kontroller ska genomföras

---

⁷⁸ Leander, *Skyldig till motsatsen bevisats? En granskning av polisens inre utlänningskontroller*, Arena idé, 2014.

⁷⁹ Wiklander, *Revas rasjakt på papperslösa smakar polisstat*, SVT Nyheter Opinion, 2013-02-18.

⁸⁰ Ingen Människa Är Illegal.

⁸¹ Mächs, *Polisaktion mot papperslösa får kritik*, Svenska Dagbladet, 2014-10-10.

⁸² Khemiri, *Bästa Beatrice Ask*, Dagens Nyheter, 2013-03-13.

med minsta möjliga intrång i utlänningens frihet och integritet. Vidare framgår att humanitet och värdighet ska iakttas vid dessa kontroller och att utlänningen alltid ska informeras om skälen för kontrollen. Skälen för ingripandet ska även dokumenteras, vilket framgår av 6 §. En kontroll får enligt 5 § endast ske om det finns grundad anledning att anta att utlänningen saknar skäl att uppehålla sig i landet. Det framgår även av 8 § polislagen att ett ingripande alltid måste vara försvarligt med hänsyn till åtgärdens syfte och övriga omständigheter. Det föreligger alltså en proportionalitetsprincip för alla polisiära ingripanden.

När lagens teori och polisens praktik inte går hand i hand

Det är svårt att avgöra var gränsen för denna proportionalitetsprincip går, men Henrik Bergquist, kansliråd på utrikesdepartementet, anser att Reva-projektet sannolikt strider mot EKMR artikel 8.⁸³ Att utan brottsmisstanke kontrollera människor i tunnelbanan är enligt Bergquist inte förenligt med rätten till privatliv och strider således mot folkrätten.⁸⁴ Denna princip fastställdes även av Europadomstolen i fallet *Gillan och Quinton mot Förenade Kungariket*, där Europadomstolen uttryckte att polisen inte har någon rätt att kroppsundersöka personer utan skälig misstanke om brott. Fallet behandlade frågan huruvida poliser fick kroppsvisitera personer på allmän plats för att söka efter föremål som kunde användas till terroristiska brott. Europadomstolen framhävde att detta syfte var alltför vidsträckt och riskerade att bli diskriminerande i alltför stor utsträckning. Förfarandena skiljde sig således från de kontroller som vidtas på flygplatser, där resenärer anses lämna ett samtycke till sådana kontroller. Detta ansågs utgöra ett ingrepp i rätten till respekt för privatlivet och stred således mot EKMR artikel 8.⁸⁵

Hur förhåller sig den svenska polisen till ovanstående resonemang? Jag har vid min genomgång av ovanstående exempel kommit att undra över svenska

---

⁸³ Rätt till skydd för privat- och familjeliv.

⁸⁴ Bergquist, *Kontroller i T-banan bryter mot folkrätten*, Svenska Dagbladet opinion, 2013-02-26.

⁸⁵ *Gillan och Quinton mot Förenade Konungariket*, appl. no 4158/05

polisers medvetenhet om europarättens aktualitet på deras utövande yrkespraktiker. Jag frågade därför en polis om de i sin yrkesutövning har några yttre begränsningar att förhålla sig till under till exempel visitationer och kontroller. Polisen beskrev att det inte fanns några lagliga begränsningar av vilka personer de kunde stoppa och kontrollera, vilket var bra, för annars skulle polisen begränsas i sin yrkesutövning. Jag syftar inte till att använda detta exempel som en beskrivning av polisers rättsliga medvetenhet, men det säger likväl något om en organisation som agerar utifrån sina självsatta rättsliga ramar. Riktlinjer, föreskrifter och direktiv målar upp en bild av en eminent och ofelbar organisation, men när praktiker sätts under lupp och polisens rättsliga medvetenhet sätts på prov, framträder en bild av en organisation vars självbild om ofelbarhet tål att problematiseras.

3.3.2 Fördomar i rättsprocessen – en kriminalpolitisk analys

Hur ska en polis agera när han eller hon av erfarenhet vet att personer med invandrabakgrund är mer brottsliga än andra? Av erfarenhet vet polisen att brottslig aktivitet mer sannolikt kommer att inträffa i invandrartäta områden. Samtidigt finns styrdokument, riktlinjer och förhållningsregler om att ingen får misstänkliggöras på förhand och att alla är lika inför lagen.

Romregistret

Det uppmärksammade *Romregistret* uppmärksammade frågan om misstänkliggörande av en social kategori. I detta polisregister fanns barn, avlidna och nästan fyra tusen oskyldiga människor. Registret förklarades visserligen vara olagligt i förhållande till polisdatalagens bestämmelser, men ingenting i Säkerhets- och integritetsskyddsnämndens beslut nämndes om att registret diskriminerande eller på annat sätt behandlat just romer.⁸⁶ Detta register är enligt Orrenius ett exempel på ett misstänkliggörande av en social grupp. Det är ett misstänkliggörande som riskerar att få långtgående konsekvenser för många oskyldiga människor.⁸⁷ Det visar på vilka

---

⁸⁶ SIN, uttalande 2013-11-15, Dnr 173-2013.

⁸⁷ Orrenius, *Över tusen barn med i olaglig kartläggning*, Dagens Nyheter, 2013-09-23.

konsekvenserna kan bli av en kriminalpolitisk tendens där sociala grupper misstänkliggörs på grund av vilka de anses vara, och inte på grund av vad de har gjort. Enligt Sverker Jönsson, lektor vid Lunds universitet, bryter registret på flera sätt mot grundläggande mänskliga rättigheter. Registrets funktion var att kartlägga kriminella nätverk, men en kartläggning på grund av etnisk tillhörighet rimmar illa med brottsspaning. Registret är därför enligt Jönsson ett exempel på en statlig förföljelse av en folkgrupp och ett uttryck för en institutionell organisatorisk rasism. Det är ett tydligt exempel där lagens teori och praktik inte går hand i hand.⁸⁸

Polisen beskrev på den inledande presskonferensen händelsen som olycklig, men de gav aldrig någon ursäkt eller medgav att det skulle röra sig om någon sorts diskriminering. Länspolismästare Claes Johansson var emellertid tydlig med att påpeka att han själv hade barn och att registret inte var del av en strukturellt diskriminerande organisation.⁸⁹ Det är dock enligt Kamali just förnekandet av diskriminering som är kännetecknande för en diskriminerande organisatorisk struktur. Att förneka förekomsten av rasistiska strukturer är att rättfärdiga ett förhållande av ojämlikhet, okunnighet och fördomsfullhet mot utsatta grupper.⁹⁰

Att arbeta mot fördomar och att arbeta utifrån fördomar – en oförenlig kombination?

Samhällsvetaren Malin Wieslander diskuterar i sin avhandling *Ordningssmakter inom ordningssmakten: Diskurskamp, dilemman och motstånd i blivande polisens samtal om mångfald* problematiken kring fördomar inom polisarbetet. Poliser förväntas hålla sig till etiska riktlinjer om frihet från fördomar och diskriminering. Samtidigt ställs det höga krav på aktivt beslutsfattande i stressfyllda situationer. Detta innebär i praktiken

---

⁸⁸ Jönsson, *Bottenlös polisiär inkompetens*, Sydsvenskan, 2013-09-25.

⁸⁹ Skånepolisens presskonferens 2013-09-23, med anledning av registeravslöjandet, <https://www.youtube.com/watch?v=8bepteU5pNA>.

⁹⁰ Kamali, *Ett europeiskt dilemma, Strukturell/institutionell diskriminering*, SOU 2005:41, s. 59.

svåra avvägningar inför ofta motsatta intressen. Hur ska en polis agera när han eller hon misstänker att en grupp invandrarkillar sysslar med någon sorts kriminell aktivitet? Polisen vet av erfarenhet att dessa personer ofta är inblandade i kriminella aktiviteter, något som underlättar polisens arbete i många situationer. Samtidigt innebär det att många människor känner sig misstänkta på grund av hur de ser ut, och att människor blir dömda på grund av vilka de är och inte vad de har gjort. Från den utsattes perspektiv är detta alltid diskriminering, även om det underlättar polisens verksamhet i flera aspekter. Problematiken måste emellertid enligt min mening angripas ur ett bredare och mer långsiktigt perspektiv. Ett klimat där motsättningar och polarisering tillåts segra över förtroende och inkludering är inget effektivt, rättssäkert eller demokratiskt förhållningssätt. Perspektiv som lyfter dialog och förtroendeskapande måste därför prioriteras i högre grad, något som polisen Martin Malmgren efterlyser i sin blogg om sitt arbete.⁹¹

När polisen riktar insatser mot sociala grupper i samhället döms dessa personer inte för sina gärningar. De stigmatiseras på grund av vilka de råkar vara. Ett arbete mot och utifrån fördomar är därför enligt Wieslander en oförenlig kombination, då det riskerar rasera förtroendet för polisen.⁹²

Att bo i ett segregerat kvarter – och upptäcka en polisstat

Den amerikanska etnologen Alice Goffman bodde under sex år i ett ghettokvarter i Philadelphia. Hon beskriver i sin studie en tillvaro som liknar en polisstat. Det är en tillvaro där ordningsmakten är unga amerikaners fiende istället för deras beskyddare och ett övervakningssamhälle där fattiga sugts in i ett system som de inte kan ta sig ur. Goffman är starkt kritisk till ett system som sätter en oproportionerlig del svarta män i fängelse, ett system med två miljoner fängslade utan indikationer på att detta innebär en minskad kriminalitet. Goffman beskriver en tillvaro av misstro mot en poliskår vars uppgift var att sätta unga män i

---

⁹¹ Malmgren, *Om polisens låga förtroende i förortererna*, Martins polisblogg, 2014-04-06.

⁹² Wieslander, *Ordningmakter inom ordningsmakten: Diskurskamp, dilemman och motstånd i blivande polisers samtal om mångfald*, s. 213, 229.

fängelse. Uppvuxna i ett samhälle av missbruk, arbetslöshet och frånvarande föräldrar straffar de flesta ut sig innan de blir myndiga.⁹³ Detta är ett exempel som enligt journalisten Heidi Avellan följer samma mönster som i många svenska förorter, där poliser och brandkår utsatts för hot och våld. Det kan ses som ett uttryck för ett förtroendelöst förhållande mellan förorten och polisen. Avellan betonar därför att förtroendeskapande arbete är essentiellt för en fungerande poliskår.⁹⁴

När svarta begår 13 % av brotten men utgör 87 % av alla fällande domar

Ovanstående resonemang blir särskilt tydligt när man studerar sambandet mellan narkotikabruk och bestraffning hos olika människogrupper i USA. Sabrina Jones ger exempel på hur den svarta befolkningen genomgående diskrimineras i det amerikanska rättssystemet. Geografiskt riktade polisinsatser har skapat en situation där afroamerikaner är enormt överrepresenterade inom fängelsepopulationen. Det är en representation som vida överstiger den faktiska brottsstatistiken. Till exempel består 87 % av fällande narkotikadomar i USA av afroamerikaner. Problemet är att denna grupp endast utgör 13 % av narkotikabrukarna. Detta samband visar tydligt hur kriminalpolitiska maktmedel kan riktas mot en utsatt social grupp för att exkludera och stigmatisera denna ytterligare.⁹⁵ Ett exempel på hur lagen kan riktas mot en samhällsgrupp synliggörs i en rapport publicerad av den ideella organisationen NAACP. Av rapporten framgår de olikheter i straffsats som gäller för narkotikapreparatet kokain i USA. Straffsatsen för crack-kokain är i vissa stater hundra gånger hårdare än mot den dyrare varianten puder-kokain, vilket i praktiken innebär ett hårt slag mot de fattiga samhällsgrupper som använder den billigare kokainvarianten av crack-kokain. Detta trots att drogvarianterna är farmakologiskt likvärdiga.⁹⁶

---

⁹³ Goffman, *On the Run: Wanted Men in a Philadelphia Ghetto*, American Sociological Review, s. 340-341.

⁹⁴ Avellan, *Felet när snuten blir fienden*, Sydsvenskan, 2015-05-01.

⁹⁵ Jones, Miller-Mack och Ahrens, *Prisoners of the war on drugs*, The Real Cost of Prisons Project, 2005.

⁹⁶ NAACP, *Bill to end 100:1 / Powder cocaine sentencing disparity will soon go before the full house of representatives*.

Enligt Brottsförebyggande rådet finns det indikationer på att personer med utländsk bakgrund diskrimineras i den svenska rättsprocessen. Det är emellertid inte klarlagt i vilket utsträckning detta sker. Det finns flera exempel på när personer med utländsk bakgrund inte får samma behandling som en svensk person i en jämförbar situation.⁹⁷ Det finns också indikationer på att personers utländska bakgrund tillmäts vikt vid domstolarnas val av påföljd och straffmätning, bland annat då aktörernas sociala situation används som indikator för återfallsrisk.⁹⁸

3.4 Steg fyra – fördomar besannas genom riktade polisiära insatser

När polisen och rättsväsendet har riktat kriminalpolitiska insatser mot särskilda grupper blir dessa grupper överrepresenterade inom brottsstatistik, kriminalitet och andra klandervärda levnadssätt. Fördomar har nu skapat en situation, där samhällsstrukturen upprätthåller ett klimat av ojämlik behandling. De sanningar som människor lär sig om särskilda gruppers levnadssätt är nu verkliga, vilket både statistiken och gruppens agerande visar. Polisens och statens riktade insatser besannar de fördomar som insatserna ursprungligen grundade sig på.

När polisen arbetar utifrån fördomar och erfarenheter om vissa människors brottsbenägenhet riktas polisiära insatser mot särskilda sociala grupper. Dessa utsatta grupper blir nu ytterligare överrepresenterade inom brottsligheten, vilket i sin tur skapar internaliserade uppfattningar om ett sämre värde hos grupperna själva. Att arbeta mot fördomar och utifrån fördomar blir därför en ohållbar kombination. När polisen söker efter kriminalitet i segregerade områden finner de kriminalitet i just dessa

---

⁹⁷ Andersson och Estrada, *Diskriminering i rättsprocessen, om missgynnande av personer med utländsk bakgrund*, Rapport 2008:4, BRÅ, s. 10-11.

⁹⁸ *Ibid.* s. 12.

områden. Fördomar normaliseras då inom det operationella polisiära arbetet, vilket resulterar i en diskriminerande praktik.⁹⁹

3.4.1 Makten att skapa kunskap

När man säger att personer från en social kategori är kriminella skapas fördomar om dessa personer. När personer från en social kategori blir lagförda för ett brott besannas fördomarna om kategorin.¹⁰⁰ Brottsstatistiken visar hur farliga invandrarna är, tätlägrens stank visar hur smutsiga de papperslösa är och invandrarnas frånvaro från respektabla yrken visar hur dåliga de är. Meningsskapandets effekt visas till exempel när främlingsfientliga partier presenterar rapporter och andra kriminalvetenskapliga analyser för att stödja tesen om invandrares brottsbenägenhet. Detta blir särskilt tydligt i Sverigedemokraternas rapport *Vad säger den svenska forskningen om våldtäktsmännens ursprung?*¹⁰¹ Det är en rapport som sedermera kom att kritiseras av kriminologen Jerzy Sarnecki för bristande saklighet och för kollektiv skuldbeläggning av invandrare som grupp. Sarnecki framhäver att det finns en överrepresentation av invandrare i den faktiska brottligheten, men att detta har socioekonomiska orsaker, och inte kulturella skillnader som Sverigedemokraternas rapport ger sken av. Att det finns en korrelation mellan invandrarbakgrund och brottslighet är inte detsamma som att detta samband är kausalt.¹⁰²

Tron på den amerikanska drömmen

Sociologen William Julius Wilson illustrerade i en studie av det amerikanska ghettot hur unga svarta män själva trodde på idén om den amerikanska drömmen, trots att de själva befann sig i ett mönster av strukturella barriärer till framgång och social utveckling. De grundläggande amerikanska värdena om allas likhet och lika möjlighet till framgång visade sig vara djupt

---

⁹⁹ Wieslander, *Ordningssmakter inom ordningssmakten: Diskurskamp, dilemman och motstånd i blivande polisens samtal om mångfald* s. 222-223.

¹⁰⁰ Jönsson, *Begreppet "Mc-gäng" som social kategori" – ett kritiskt perspektiv på förbrytarorganisationen som kriminalvetenskaplig utgångspunkt*, BRÅ-rapport 2002:7, s. 41-42.

¹⁰¹ Sverigedemokraterna, *Vad säger den svenska forskningen om våldtäktsmännens ursprung? En forskningsöversikt*, 2014.

¹⁰² Sarnecki, *SD:s rapport får icke godkänt*, Svenska Dagbladet opinion, 2010-08-26.

inrotade i deras medvetande. Det medförde att de inte anklagade någon annan än sig själva för sin svåra sociala situation, vilket enligt Wilson är ett tydliggörande exempel på hur institutionella kanaler kan skapa ett medvetande hos den allmänna befolkningen.¹⁰³

Socialteoretikern Stephen Lukes framhåller att den som har makten att påverka normer, strukturer och samhällsorganisationer också har makten att skapa ett samhälle där människorna handlar, tänker och tycker på det sätt som den skapade strukturen har påverkat dem att göra. Förmågan att få människor att tro på det som makthavaren vill att de ska tro på är därför enligt Luke det mest effektiva verktyget för att skapa och bibehålla makt i samhället.¹⁰⁴

Strukturella barriärer i USA:s ghetton

Men vad händer när grupper exkluderas på detta vis? Wilson analyserar i sin studie om den amerikanska underklassen hur strukturella barriärer skapar hinder för sociala framsteg för svarta män i USA:s ghetton. Andelen utbildade svarta män har i vissa stater nått extrema proportioner, vilket är en utveckling som har resulterat i en ond cirkel för många unga män.

Wilson diskuterar bland annat hur strukturella faktorer har påverkat andelen arbetslösa, utbildade män. Samtidigt som stora delar av industrin flyttades till länder med lägre produktionskostnad, utvecklades industrier som innebar att behovet av utbildad arbetskraft kraftigt minskade. Nu stod USA med en stor del av befolkningen i extrem fattigdom och utan meningsfulla arbeten.¹⁰⁵ Wilson argumenterar för hur en ond cirkel har skapats för dessa svarta män. En hårdför politisk straffretorik skapade en allmän rädsla och stereotypifiering av dessa män. Straffsystemets radar riktades nu mot de mest utsatta, som i det här fallet var den svarta underklassen. Den institutionellt förmedlade uppfattningen om dessa män som kriminella skapade stereotyper och attityder som oundvikligen smög in i arbetsgivarnas

---

¹⁰³ Wilson, *When Work Disappears: the World of the New Urban Poor* s. 332.

¹⁰⁴ Lukes, *Power: a radical view*, s. 30-31.

¹⁰⁵ Wilson, *When Work Disappears: the World of the New Urban Poor*, s. 329.

medvetande. Denna misstänksamhet gjorde det svårare för svarta män att få arbeten, och de exkluderades därför mer och mer från en allt tuffare arbetsmarknad. Fördomar utvecklades efter hand till sanningar, som jag tidigare diskuterade med hjälp av Lukes maktanalys, där internalisering av negativa egenskaper kan skapas för utsatta samhällsgrupper.

Exkluderade unga män slussas nu in i kriminella nätverk, troligen i brist på förebilder, tro på samhället och hopp om ett bättre liv. De har av media, politiker, skola och samhälle blivit tillsagda att de är sämre, vilket har gjort att bilden av dem som sämre internaliserats i deras eget medvetande.¹⁰⁶

Exkluderade grupper i arbetsgivarnas ögon

Arbetsgivarnas stereotyper förstärks och besannas då de ser vilka människor som sitter i fängelse, vilka som langar narkotika på gatorna och vilka som skapar problem för deras näringsverksamhet. Varför skulle de då anställa de personer som de själva ser utgör ett problem? De skapade fördomarna har nu besannat sig själva, vilket har skapat ett oerhört svårföränderligt samhällsklimat av exkludering, polarisering och diskriminering. En ond cirkel är skapad.¹⁰⁷ Likt ovanstående exempel riskerar personer med invandrarbakgrund att exkluderas i Sverige. Deras exkludering medför då förhållanden som inbjuder till kriminell aktivitet, som då besannar de fördomar som redan finns. Makthavarna skapar den sanning som befolkningen har att förhålla sig till. Det är en sanning som legitimerar sig själv, när människorna agerar efter dess ramar. Strukturen återskapar på så sätt sig själv. Frågan är vem som definierar sanningen?¹⁰⁸

En intressant aspekt av Wilsons studie är att dessa män endast höll sig själva som ansvariga för den situation som de befann sig i. Deras tro på den amerikanska drömmen om lika värde och lika möjligheter i samhället stod sig förvånansvärt stark. Denna upptäckt blir enligt mig särskilt intressant när man analyserar den i samband med Stephen Lukes maktanalys, som har

---

¹⁰⁶ Ibid, s. 331

¹⁰⁷ Ibid, s. 332-333.

¹⁰⁸ Ibid, s. 333.

diskuterats ovan. De exkluderade personerna har lärt sig en sanning som befäster deras utsatta och exkluderade situation i samhället.¹⁰⁹

Ökad risk för unga att påverkas av radikala idéer

Exkludering leder inte bara till diskriminering, våldsutveckling och inre motsättningar. Det leder även till en ökad risk för hur unga människor kan slussas in i kriminella och radikala nätverk. Många har stått oförstående och oförberedda inför hur ungdomar i Europa har gått med i terrororganisationen ISIS. Malik skriver engagerande och tydliggörande om hur social exkludering, brist på mening och möjlighet till medverkan skapar ett klimat där unga människor är lättpåverkade av radikala och extrema åsikter. Den exkluderande och polariserande retoriken riskerar därför att skapa de motsättningar som den säger sig motarbeta. Jag kommer i nästa kapitel ytterligare att visa hur USA:s åtgärder i Irak har skapat motsättningar istället för att bota dem.¹¹⁰

3.5 Avslutande kommentar

Det kan ibland vara svårt att se sambandet mellan samhällstendenser, sociala förändringar och exekutiva åtgärder när man själv inte berörs. Den situation som utsatta grupper befinner sig i blir lätt att negligera, när deras värld är så långt bort från den vardag som många svenskar lever i. Det är lätt att titta bort från de tiggare som blir avhysta från en allmän plats. Det är lätt att rationalisera åtgärder om hårdare tag mot ”illegala invandrare” och det är lätt att bilda sig en uppfattning om de andra som värda en hård behandling. Fördomar som tillåts existera sipprar in i allmänhetens ögon och polisens operationella verksamhet, vilket möjliggör riktade polisiära insatser mot stigmatiserade samhällsgrupper. Kapitlet har således problematiserat fördomar i polisiär verksamhet och illustrerat hur dessa är beroende av en strukturell samhällsordning av ett Vi och ett De.

---

¹⁰⁹ Ibid, s. 335.

¹¹⁰ Malik, *A search for identity draws jihadis to the horrors of Isis*, The Guardian, 2015-03-01.

För att sammanfatta kapitlet kan det vara lämpligt att ta romernas situation som exempel. Låt säga att det finns en allmän fördom om att romer stjälar. Denna fördom leder då till exkludering av romerna som grupp när de inte tillåts hyra bil, få arbeten eller komma in på olika nattklubbar. När den romska gruppen har tvingats in i osunda levnadsmönster blir det mer ”effektivt” för polisen att kontrollera denna grupp. Romerna blir då oftare stoppade av polisen och de finns registrerade i ett polisiärt spaningsregister. När gruppen är i polisens fokus blir de också överrepresenterade i brottsstatistiken. Befolkningen lär sig nu att romerna är kriminellt benägna, vilket leder till en spiral av utsatthet, exkludering och förtryck. Det har skapats en ond cirkel.

Detta kapitel har presenterat olika teorier och flera exempel för att ge läsaren en grundläggande förståelse av de mekanismer som ligger bakom skapandet av sociala kategorier. I kapitlet har jag visat vilka konsekvenser detta kan få på mikro- och makronivå och hur skapade föreställningar kan leta sig in i befolkningens inre medvetande. Detta avsnitt har således givit en grund till förståelsen av nästa avsnitt som behandlar situationens påverkan på människors agerande. De teorier som jag nyss har gått igenom kommer att återkopplas under studiens gång. Det är strukturen som skapar en viss situation, och den som har makten skapar strukturen. Det är därför centralt att ha med sig frågan om vem som har makten och vem som har makten att definiera sanningen.

4 ”Jag tar inte livet av folk, jag löser min uppgift”

Brutal terror mot judar i Paris, filmade avrättningar i Syrien och attacker mot skolor i Afrika. Hur kan människor bli till brutala mördare? Hur tänkte fångvaktarna i Abu Ghraib när de förnedrade irakiska civila män? Vilka förhållanden skapade en värld, där amerikanska soldater tilläts skjuta irakiska barn? Hatbrott mot moskéer och synagogor i Sverige blir allt vanligare. När vissa människor identifierats som av lägre värde kan en kontext av våld resultera i hemska handlingar. Offren anses i deras förövares ögon inte värdiga att leva. De avhumaniseras och berövas därmed det grundläggande moraliska värde som alla människor bör ha.

Detta kapitel avser att studera sambandet mellan strukturer, normer, kontexter och handlingar. Avsnittet kommer att analysera konsekvenserna av att använda sociala kategorier och statlig och polisär verksamhet och studera vad människor är kapabla att göra i miljöer av våld. Varför agerar en person på ett visst sätt i en viss situation? En polis agerar inte oberoende yttre påverkansfaktorer, normer och förväntningar skapar ett klimat där ett visst sätt att agera är premierat. Zimbardo betecknar handlingar som del av en kontext, vilken har uppstått ur en större struktur. Jag vill därför analysera hur hemska handlingar kan ske och vilka sociala faktorer som bidrar till sådana handlingars förverkligande.¹¹¹

Det är inte enkelt att svara på frågan om varför vanliga människor kan bli massmördare. Enligt journalisten Christian Palme måste svaret sökas i både samhälle och psykologi. En ekonomisk kollaps bidrog till Tysklands massmobilisering på 1930-talet, och ett hot om invasion bidrog till Hutuernas kraftsamling inför folkmordet i Rwanda på 1990-talet. Under

---

¹¹¹ Zimbardo, *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil* s. 10-11.

vissa förutsättningar tycks människor kunna falla tillbaka på en primitiv logik, som grundar sig på att döda eller att bli dödad.¹¹²

Avhumanisering är temat i detta kapitel, som har för avsikt att illustrera de konsekvenser som kan bli verklighet i en kontext där Vi och De har dragits till sin spets. Detta avsnitt avser att analysera de mekanismer som skapar ett klimat där brutala handlingar tillåts ske, där den handlande blir ett redskap i maktens händer och där offret för behandlingen blir berövad sitt mänskliga värde. Jag kommer att illustrera dessa konsekvenser genom att analysera exempel, där avhumanisering har lett till oerhörda konsekvenser. Teorier och experiment kommer sedan att användas för att diskutera dessa exempel.

Sociologen Zygmunt Bauman ställer frågan om vi skulle vara lyckligare om Förintelsen utförts av galna psykopater. Det är svårt att förstå att det var vanliga medborgare med familj och barn som endast gick till arbetet. Arbetet innebar en delaktighet i avrättandet av cirka sex miljoner människor. Är det möjligtvis en mekanism av självbevarelse som gör att denna insikt är svår att ta till sig? Enligt Bauman är Förintelsen historia, men dess kapacitet lever kvar än idag. För att förstå Förintelsen måste man också förstå de sociala mekanismer som ligger bakom hemska handlingar. Det räcker därför enligt Bauman inte att fördöma terrordåd och andra hemska dåd som handlingar utförda av monster och icke-människor. Handlingen, situationen och strukturen måste tillsammans analyseras för att förstå de sociala mekanismer som bidrar till att onda gärningar tillåts ske.¹¹³

4.1 Att förminska moraliska hinder

Hur tänkte de poliser som endast gjorde sitt arbete när de avhyste papperslösa från Sergels torg en tidig decembermorgon?¹¹⁴ Hur tänkte poliserna i Köpenhamn när de en kall vinternatt gjorde en rannsakan i ett

---

¹¹² Palme, *Om ondskan i vår tid – sökandet efter rättvisa på Balkan*, s. 62-63.

¹¹³ Bauman, *Auschwitz och det moderna samhället*, s. 126.

¹¹⁴ Ritzén, *20 tiggare avhystes av polisen i city*, Dagens Nyheter, 2015-02-25.

privat härbärke i en ”lyckad” insats där 69 illegala invandrare greps i väntan på att deporteras?¹¹⁵

Det är ett effektivt verktyg att avhumanisera ”de andra” för att minska moraliska hinder. Enligt filosofen Hanna Arendt riskerar en retorik av avhumanisering att leda till fruktansvärda konsekvenser. Under kolonialismen betraktades till exempel Afrikas befolkning som vildar, och de behandlades därefter. Judarna sågs av nazisterna som löss i ett annars friskt samhälle, och tutsierna betraktades av hutuerna innan folkmordet i Rwanda som kackerlackor utan värde. En avhumaniserande retorik normaliserar brutalitet, som enligt Arendt är en egenskap som finns i oss alla. Förminskning av det mänskliga värdet hos papperslösa är därför en oerhört riskabel väg att vandra. Om polismakten inte ser dig som en människa, så förlorar du rätten till en mänsklig behandling.¹¹⁶

4.2 Polisen som makthavarnas verktyg

Totalitära samhällsdrag

Det är inte lätt att strida emot den sanning som får stå ensam. I en stat där polisen är makthavarnas verktyg riskerar exkluderade grupper att utsättas för inhuman behandling. Totalitära stater kännetecknas enligt Arendt av en statlig kontroll av polismakten, som därmed kan utnyttjas för att utföra de uppdrag som makthavarna har fastställt. Arendt betonar att totalitära drag förutsätter en byråkrati, vilket medför en brist på personligt ansvar för de personer som har att besluta om och utföra moraliskt förkastliga handlingar.¹¹⁷

Vidare kännetecken för totalitära samhällsdrag är nedtystande av meningsmotståndare och av politisk opposition. Detta var särskilt tydligt när nazisterna tog makten, men det är även aktuellt i många andra diktaturliknande stater. Den egna propagandan får stå stark och oemotsagd.

---

¹¹⁵ Rotenberg, *Härbärgen där alla är välkomna*, 2010-12-17.

¹¹⁶ Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, s. 219.

¹¹⁷ Arendt, *The Origins of Totalitarianism* s. 401.

Statens budskap utvecklas på så sätt till en allmän sanning, som internaliseras i folkets medvetande tills den slutligen står oemotsagd. Den som definierar sanningen tillåts fastställa de värden som befolkningen har att förhålla sig till. När denna sanning tillåts stå ensam öppnas möjligheter för att utföra brutala dåd. Arendt delar upp denna utveckling i tre steg; *propaganda*, *indoktrinering* och *terror*. När sanningen är etablerad återstår endast att tysta dem som säger emot den.¹¹⁸

Den totalitära makten rättfärdigar sig själv genom lagar, propaganda och fullständig indoktrinering. Stegvis utvecklas propagandan till en allmän sanning, som möjliggör organisering av massorna för makthavarnas mål.¹¹⁹ Propaganda används ofta som medel för att rättfärdiga behandling av utsatta grupper. Det är en behandling som de papperslösa inte sällan utsätts för idag. Aftonbladets Anders Lindberg anser att polisens jakt på de papperslösa leder till en polisstat, där den som har mörkt hår blir behandlad som en misstänkt. Jakten på de papperslösa måste enligt Lindberg upphöra, för statens aptit på övervakning och kontroll fortsätter annars bara att växa.¹²⁰

4.3 Kriminalpolitiska tekniker för orderlydnad

Detta avsnitt syftar till att analysera de makttekniker som ibland används för att skapa maximal orderlydnad inom olika institutioner. Det rör sig således om hur den byråkratiska processen bidrar till avmoralisering av handlandets konsekvenser och fokusering på uppställda mål. Detta syftar till att visa på faran som uppstår när sociala kategorier är fastställda, avhumaniserade och i siktet för en byråkratisk maskin.

En som beslutar och en annan som verkställer

Vilka omständigheter medför maximal orderlydnad av aktörerna, och hur används den exekutiva makten på mest effektivt sätt? Vilka val har polisen

---

¹¹⁸ Ibid, s. 252.

¹¹⁹ Ibid, s. 474.

¹²⁰ Lindberg, *Jakt på oskyldiga leder till polisstat*, Aftonbladet ledare, 2013-02-28.

att ifrågasätta moraliteten eller lagligheten i order från högre ort? Enligt Bauman är en så kallad funktionell arbetsdelning det mest effektiva sättet att begränsa moralkänslor hos aktörerna. Detta innebär en uppdelning mellan den som beslutar om en order och den som har att utföra ordern. Den som beslutar ser aldrig de verkningar som beslutet medför. Samtidigt har den som verkställer ordern ingen möjlighet att påverka beslutet. Exekutorn har endast att verkställa beslutet. Till exempel har Migrationsverket att besluta om utvisningar och asylfrågor, men tjänstemännen där ser aldrig de faktiska verkningarna av besluten. Polisen som har att utföra många av dessa tuffa beslut, har ingen möjlighet att ifrågasätta riktigheten av beslutet i sig. Denna funktionella arbetsdelning maximerades under Förintelsen och kallas enligt Bauman för ett *tekniskt ansvar*. Detta innebär att handlingen bedöms utifrån sin egen kontext. Utövaren bedömer handlingen utifrån sin överordnades tillfredsställelse istället för att se till de verkningar handlingarna får på de personer som utsätts för handlingen. Handlingen får sin betydelse i den kontext som den utförs i och de moraliska konsekvenserna av handlingen får en mer perifer betydelse.¹²¹

4.3.1 Rationalitetsprocesser i det militära

Jag vill för att illustrera konsekvenserna av en avhumaniserande retorik om Vi och De diskutera den starka orderlydnad som finns inom militären och den retorik som används för att göra motståndaren till en fiende värd att döda. Dessa exempel avser således att tydliggöra hur social kategorisering kan förminska moraliska hinder i särskilda kontexter. Detta avsnitt syftar inte till att diskutera riktigheten i krigsföringen i sig, vilket skulle vara en skev framställning av vissa historiska händelser. Exemplet syftar endast till att illustrera sociala konsekvenser av kategorisering och avhumanisering av andra människor.

Många blev nog överraskade när de i SVT:s serie ”Krig för fred” hörde hur en svensk soldat förklarade sin syn på krigsföringen i Afghanistan. För att

---

¹²¹ Bauman, *Auschwitz och det moderna samhället*, s. 144-145.

visa på hur denna rationaliseringsprocess yttrar sig kan ett direkt citat ur serien vara lämpligt.

*”Motståndaren är motståndaren, det är inga människor som är förvirrade och inte vet vad de ska göra av sin framtid. Det är lättare att kalla honom motståndaren än att prata i termer som att det vore människor som har en familj. Jag vill inte blanda in känslor i det jag håller på med på mitt jobb. Speciellt inte när mitt jobb är att ta livet av folk. Jag tar inte livet av folk, jag löser min uppgift. Och det kan innebära att jag bekämpar eller nedkämpar motståndaren.”*¹²²

Amerikanska soldater i Irak

Argumentation som denna är inte ovanlig inom den militära kontexten. Det framgår av den amerikanske soldaten Joshua Keys berättelse om kriget i Irak. Han beskriver hur en avhumaniserande retorik genomsyrade hela den militära strukturen. Irakierna beskrevs genomgående som *”sandniggrer”* och det gjordes ingen skillnad mellan civilbefolkning, motståndare och terrorister.

*”I Irak var det meningen att vi skulle krossa terrorismen, införa demokrati och göra gott i största allmänhet. Istället hade vi förvandlats till monster i bostadsområden.”*¹²³

Enligt Keys historia dödade amerikanska soldater barn, våldtog irakiska kvinnor och de förstörde så mycket de kunde för den civila befolkningen. Ty detta var en del av den militära strukturen och de normer som hade skapats i den kontext som de verkade i. Key skriver hur oskyldiga civila togs till ett fängelse som kallades Abu Ghraib. Det var ett fängelse dit de skickade samtliga män som tillfångatogs under resultatlösa räder mot civila hem. Key skriver att det var amerikanerna som var terroristerna och inte tvärtom,

---

¹²² SVT, *Krig för fred*, avsnitt 1, 22:18-22:40 (egen citering) 2011-04-15.

¹²³ Key, *En desertörs bekännelse*, s. 108-109.

och att de irakier de inte tog livet av nu hade all anledning i världen att själva bli terrorister.

*”Men jag är rädd att vårt beteende i Irak inbjuder till ännu fler angrepp. De unga irakier som överlever räderna, misshandeln och fångenskapen behöver knappast mer motivation än så för att söka hämnd. Jag ser inte fram emot den dag då de organiserar sig. När jag minns hur vi stod med trehundra armékryter och skrev ”döda sandniggrerna” så högt det gick medan vi högg och skar med bajonetterna på halmdockor måste jag säga att jag hoppas att de irakier som tar sig levande ur vårt krig visar sig vara mer civiliserade än vi”.*¹²⁴

Stanley Milgrams experiment om lydnad inför en auktoritetskälla

Keys berättelser vittnar om hur vanliga amerikanska soldater hade försatts i en situation där de utförde ohyggligheter mot en skräckslagen civilbefolkning. Kan vanliga människor göra hemska saker om de blir beordrade att göra så? Just denna fråga ville socialpsykologen Stanley Milgram få svar på då han på 1960-talet utförde ett socialt experiment om människors lydnad inför auktoriteter. Experiment syftade till att undersöka hur långt vanliga människor skulle gå i att utföra hemska handlingar under inflytande av en auktoritär orderkälla. Till exempel; om x beordrar y att skada z, under vilka förhållanden kommer y att lyda denna order och under vilka förhållanden kommer han eller hon att vägra? Resultaten av Milgrams experiment visade med en förbluffande tydlighet hur vanliga människor kan gå oerhört långt i att skada andra under inflytande av en auktoritär orderkälla.¹²⁵ Slutsatserna kan sammanfattas som att ju mer avlägset offret var, desto större lydnad visades. Ju starkare och mer närvarande auktoritär orderkälla, desto mer lydnad. Samt att lydnaden blir som störst när

---

¹²⁴ Ibid, s. 213.

¹²⁵ Milgram, *Some conditions of obedience and disobedience to authority*, s. 58-59.

uppgiften är av en stegrande karaktär. Steg för steg sögs försökspersonerna in i en situation som de inte visste hur de skulle ta sig ur.¹²⁶

Handlingar är en del av en större kontext

Milgrams experiment kan således till viss del förklara varför soldater kan utföra brutala handlingar när de har att lyda order. Men det ska inte förringas att brutala handlingar också är en faktor som är skapad av en social struktur. Sociologen Stuart Clegg illustrerar den komplexa relationen mellan aktörskap och struktur. Vilket kommer först; strukturerna eller handlingarna? Clegg förklarar detta genom att illustrera att människans handlingar är skapade och påverkade av den struktur i vilken de utförs. Samtidigt befäster handlingarna och aktörskapet strukturen i sig. Båda förstärker varandra till att skapa de normer som gäller i samhället och vilka sociala strukturer som skapas. Genom order från befäl uppmuntras soldaterna att hata motståndaren, och genom soldaternas hat och stridslystnad befästs en struktur av avhumanisering och hat. Allt hänger samman och skapar i organisationer som militären och polisen en social kraft som få har lyckas att motstå.¹²⁷

Skapade strukturer kan således få rasistiska uttryckssätt när fördomar har skapats om särskilda samhällsgrupper. Kamali anser att denna så kallade institutionella rasism ofta är inbäddad i organisationers rutiner och arbetssätt. Samhällets institutionella arrangemang skapar således maktstrukturer som upprätthåller diskriminerande praktiker på ett till synes osynligt vis. Kamali menar att när rasistiska gärningar lämnas ouppmärksammade och ostraffade så upprätthålls en rasistisk struktur. Detta kan då förklara hur rasistiska fördomar tillåts existera i till exempel polisorganisationer och militära förband.¹²⁸

---

¹²⁶ Ibid, s. 61-62.

¹²⁷ Börjesson och Rehn, *Makt*, s. 39.

¹²⁸ Kamali, *Ett europeiskt dilemma, Strukturell/institutionell diskriminering*, SOU 2005:41, s. 32-33.

4.4 Konsekvenser av total avhumanisering

Mord på civila i Vietnam

Det är inom den militära världen som de flesta historiska ohyggligheter har inträffat. Kelman och Hamilton har analyserat en massaker som ett amerikanskt kompani utförde mot civila i Vietnam. För att analysera brutala handlingar måste man enligt Kelman och Hamilton analysera den situation i vilken handlingarna skedde.¹²⁹ Det första steget är *auktorisering*, som innebär att den handlande individen inte har ett personligt ansvar utan utför det som han/hon har blivit beordrad till.¹³⁰ Det andra steget är vad Kelman och Hamilton kallar *rutinisering*. Detta innebär att personen som utför handlingen sätts i en situation som driver personen till att fortsätta. Det blir svårare och svårare att dra sig ur situationen allt eftersom den eskalerar.¹³¹ *Avhumanisering* är det sista och avgörande steget för att grymma handlingar ska kunna utföras av vanliga människor. Offren värderas då som personer utan mänskligt värde, vilket på sätt och vis moraliskt rättfärdigar en omänsklig behandling av offren. De olika stegen kan väga upp varandra, vilket i särskilda kontexter kan bidra till att skapa ett klimat där moraliska värderingar inte längre ges samma tyngd.¹³²

4.5 Strukturens påverkan på människors ageranden

”Ta den lille apajäveln”

När Malmöpolisen i Malmö tingsrätt 2009 skulle presentera videobevisning mot en misstänkt person, hördes tydliga uttalanden från en polis om hur han skulle ta ”den lille apajäveln”. Han skulle göra honom steril och han skulle ge honom så mycket stryk så att han inte skulle kunna stå på benen. Polisen i detta fall avslutade; ”... ni är komna till fel kommun, blattajävlar”. Efter att Sydsvenskan uppmärksammat detta polisanmälde poliserna, men

---

¹²⁹ Kelman, Hamilton, *The My Lai Massacre: A Crime of Obedience?* s. 32-33.

¹³⁰ Ibid, s. 45.

¹³¹ Ibid, s. 48.

¹³² Ibid, s. 48-49.

uttalandena hade fortfarande förbigått samtliga ansvariga på sin väg till att bli bevismaterial i en rättegång.¹³³ Frågan som uppstår här är när handlingar utförs av enstaka rötägg inom en organisation och när handlingar är att bedöma utifrån en organisatorisk struktur.

Samspelet mellan handling, situation och struktur

Socialpsykologen Philip Zimbardo har ingående studerat samspelet mellan personers ageranden och den situation som personer handlar i samt den struktur som påverkar både situationen och handlandet. I boken *The Lucifer Effect* illustrerar Zimbardo hur den situation en aktör befinner sig i är avgörande för huruvida den personen kommer att vidta onda, omoraliska eller rentav rasistiska handlingar. Zimbardo lyfter det centrala i att en handling måste analyseras utifrån i vilken situation och social kontext handlingen utförs. Analysen kan emellertid inte sluta här, eftersom vi måste se till vilken struktur som situationen har uppkommit i för att kunna analysera den. Vilka sociala, religiösa och politiska faktorer har skapat strukturen? Vi måste analysera hela bilden för att förstå onda gärningar. Genom att förklara bort handlingar som att de är utförda av ”monster” eller enstaka rötägg skyddas det system i vilket handlingarna har uppmuntrats. Strukturen skapar en situation som i sin tur skapar ett klimat där handlingar vidtas. Denna trestegsraket är enligt mig ett oerhört skarpt verktyg för att analysera onda handlingar i olika situationer. Det är centralt för oss att förstå detta för att kunna motarbeta onda handlingar på ett effektivt sätt.¹³⁴

Zimbardo fortsätter med att analysera de ohyggligheter som utfördes av amerikanska soldater i fängelset i Abu Ghraib under Irakkriget, där civila irakier torterades och förödmjukades på flera ohyggliga vis. Zimbardo skriver att han var förskräckt över de hemska bilder som spreds ut över världen, men att han inte var överraskad. I fängelset hade ett totalt avhumaniserande av de civila fångarna gjort att de behandlades som boskap. De utsattes för sexuell tortyr och de blev fotograferade när de nakna

---

¹³³ Stiernstedt, *Polis kallar ungdomar blatte och apa*, Dagens Nyheter, 2009-02-05.

¹³⁴ Zimbardo, *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil* s. 11-12.

tvingades ligga i lortiga högar av människor. De vakter som utförde dessa tortyrliknande bestraffningsmetoder var i grunden inga sadister, även om den amerikanska militären försökte få det att framstå som det. De var vanliga militärer, som hade försatts i en sjuk och ovanlig situation. Det var en situation som skapade ett klimat där onda handlingar hade förvandlats till vardag.¹³⁵ När allt detta uppdagades förklarade president Bush att gärningarna var resultatet av några enstaka rötägg och att detta inte var yttringar av ett strukturellt slag. Dessa uttalanden visade sig dock senare falska, då det framkom att tortyren hade varit sanktionerad och allmänt förekommande.¹³⁶

På samma sätt kan Malmöpolisens bortförklaringar kring ”apa-incidenten” problematiseras. Polisbefälet Paul Juhlin beskrev apa-liknelsen som ett resultat av att personer klättrat på polisbilarna och att det således inte var fråga om rasism, utan att det var ett resultat av stress.¹³⁷ Efter uppmärksammandet förklarade dock Malmöpolisens informationsdirektör Lars Förstell att händelsen ändå hade fört något gott med sig, eftersom varenda polisanställd har behövt fundera kring frågorna. Frågan om strukturens påverkan på de anställdas agerande föll utanför ramen för polisernas tankar.

Ett socialt experiment genom att simulera ett fängelse

När människor agerar efter sina sociala roller agerar de på ett särskilt sätt. De anpassar sina beteenden efter vad som förväntas av dem och efter vad som tillåts i den kontext i vilken de befinner sig. För att analysera detta utförde Philip Zimbardo på 1970-talet ett av världens mest kända sociala experiment. Det hela kallades *Stanford Prison Experiment* och avsåg att studera situationens påverkan på människors handlingar och ageranden. Zimbardo lät vanliga amerikanska studenter medverka i ett simulerat

---

¹³⁵ Ibid, s. 18-19.

¹³⁶ Sommelius, *Tortyrbilderna är nödvändiga*, SVT Opinion, 2015-04-14.

¹³⁷ Andersson, *Polisen: Apajävel handlade inte om rasism*, Nyheter24, 2012-04-23.

fängelseexperiment. Slumpvis tilldelades hälften av studenterna roller som vakter och hälften som fångar.¹³⁸

Resultaten var häpnadsväckande. De personer som var vakter blev totalt uppslukade av sina roller, och de spelade ut dessa till fullo. De som var fångar var inledningsvis avslappnade och tillfreds med situationen. Detta skulle emellertid snart ändras fullständigt. Experimentet varade endast i en vecka, men under denna korta tid underkuvades fångarna totalt. Fångarna blev passiva, deprimerade och helt beroende av vakternas beslut. Samtidigt visade fångvaktarna tydliga tecken på sadistiska beteenden. Fångarna avhumaniserades fullständigt i vakternas ögon och de behandlades därefter. Situationen i vilken dessa ungdomar försattes skapade roller som inte ens Zimbardo i sin vildaste fantasi hade kunnat tänka sig. Detta experiment, som fick avbrytas i förtid, visar med all önskvärd tydlighet hur situationen kan påverka vanliga människor att utföra hemska handlingar. Zimbardos fängelseexperiment visar att situationens påverkan alltid måste beaktas för att på ett fullgott sätt analysera mänskliga handlingar.¹³⁹

Personliga attribut minimerades hos både fångar och vakter, vilket gjorde den mänskliga effekten av handlingar avlägsen. De personliga effekterna av handlingarna placerades nu i vakternas moraliska periferi. Fokus låg på uppgiften och på fängelset. De patologiska beteenden som uppvisades visar tydligt på den oerhörda kraft som ligger i en särskild social situation.

I experimentet maximerades skillnaden i makt mellan fångarna och vakterna. Detta skapade steg för steg en total underkastelse hos den maktlösa gruppen. Det var ett beteendemönster som flera gånger har upprepats i historien då sociala grupper har förtryckts och underkuvats. Fängelsemiljöns konsekvenser eskalerade allt eftersom tiden gick, och ingen ingrepp för att vända den stegrande trend av våld som utvecklades.¹⁴⁰ Deltagarna identifierade sig efter hand med sina nya roller. Vanliga

---

¹³⁸ Zimbardo, *Interpersonal Dynamics in a Simulated Prison*, s. 70.

¹³⁹ *Ibid.*, s. 71-72.

¹⁴⁰ *Ibid.*, s. 75.

studenter utvecklades på några dagar till vakter som njöt av att förolämpa och förnedra fångar. Vanliga studenter blev på några dagar omvandlade till försvarslösa och apatiska fångar. De verkade till och med acceptera den behandling de fick, som om de verkligen förtjänade den. Detta experiment visar att ondskefulla handlingar inte nödvändigtvis är följden av ondskefulla människor. Det kan istället vara en ondskefull situation som påverkar dessa människor till att begå onda handlingar.¹⁴¹

Vid en närmare analys av de steg som fångarna gick igenom under experimentet kan man som ovan nämnts urskilja ett samband mellan skillnad i makt och underkastelse av den maktlösa personen. Det första steget kännetecknades av en misstro mot situationen från fångarnas sida. Det utvecklades till ett mer rebelliskt beteende, där maktstrukturen utmanades. Fångarna tvingades sedan anpassa sig till det nya systemet och till den nya strukturen. De upprättade en struktur för att framföra klagomål och accepterade därmed den nya strukturen. När även detta misslyckades övergick fångarna till att endast se till sina egna intressen. De slutade prata och de utvecklade ett introvert beteende. Vissa fångar tog till och med vakternas parti och de gick mot sina medfångar i vissa frågor. Fångarna accepterade således vakternas villkor. Ju mer passiva fångarna blev, desto mer cementerat blev maktförhållandet över tid.¹⁴²

Zimbardos sociala experiment visar hur människor påverkas av den situation som de befinner sig i och den roll som de har tilldelats. Zimbardo uttrycker det som att strukturen skapar situationen, vilken i sin tur skapar aktören.¹⁴³

---

¹⁴¹ Ibid, s. 90-91.

¹⁴² Ibid, s. 95.

¹⁴³ Zimbardo, *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, s. 10.

4.6 Avslutande kommentar

Jag har i detta kapitel studerat sambandet mellan strukturer, normer, kontexter och handlingar. Med detta har jag synliggjort faran med att använda sociala kategorier och statlig och polisär verksamhet och visat vad människor är kapabla att göra i kontexter av våld.

Analyser av handlingar får inte stanna vid den handlande personen i sig. Situationens och strukturens effekt får man inte bortse ifrån. Människor agerar utifrån den kontext de befinner sig i, vilket gör människan lättpåverkad i maktens händer. Polisen agerar i en särskilt roll, en position där kategorisering av människor ofrånkomligen blir en del av vardagen. Kategorisering är således en förutsättning för att över huvud taget kunna avhumanisera motståndaren. Detta avsnitt har illustrerat hur påverkbara människor är i särskilda situationer, vilket belyser vikten av en fördomsfri poliskår och en medvetenhet om människors förmåga till att utföra hemska dåd.

Strukturer, normer, kontexter och aktörskap

Låt oss analysera exemplet med fångvaktarna i Abu Ghraib ur ett större perspektiv. En struktur, som är skapad av institutionella kanaler såsom media, politik och religion skapar klimat av andrafiering. Irakierna sågs inte som människor när de fördes in i fängelset Abu Ghraib. Strukturen påverkade i sin tur de militäriska normerna. Det sågs som acceptabelt att behandla irakier under mänsklig värdighet, och detta uppmuntrades av soldater och befäl. En kontext av våld och hat skapade en avhumaniserad motståndare. Detta skapar i sin tur ett aktörskap i form av brutal handling eller tillåtande passivitet. Aktörskapet befäster kontexten, normerna och strukturen. Det hela hänger samman, vilket leder till att när en skapad sanning tillåts stå oemotsagd, så kommer den att verka i tangentens riktning till dess att någon bryter dess väg.

5 En kedja av förintelse

Detta kapitel kommer att illustrera vilka konsekvenserna kan bli när en fruktansvärd ”sanning” får stå oemotsagd. Den avslutande delen av studien kommer att jämföra nutida samhällstendenser med de sociala samhällsförändringar som inträffade i Tyskland före och under Förintelsen. Det är därför centralt att ha med sig ovanstående teorier, exempel och tankar när man tar del av det material som nedan kommer att presenteras.

Folkmord är det grövsta brott som en folkgrupp kan begå mot en annan. Signifikativt för ett folkmord är den socialt och psykologiskt skapade fienden som innebär någon att hata, avsky och värd att döda.¹⁴⁴

Förintelsen av judarna var en process som vidtogs steg för steg. De sociala utvecklingsstegen som föregick Förintelsen kan förklaras som länkar i en kedja, där det kriminalpolitiska samhällsklimatet stegvis hårdnade. Folkmord är enligt Miller en konsekvens av att människan gör liknande misstag, om och om igen. Det är misstag med omätbara mänskliga förluster. Det går därför att urskilja liknande utvecklingsmönster i de sociala processer som har föregått flera av världens folkmord. Det är förändringar som tenderar att utvecklas av egen drivkraft och som därmed får en snöbollsliknande effekt.¹⁴⁵

Detta kapitel avser att illustrera de ultimata konsekvenser som kan uppstå när människor indelas i sociala kategorier, exkluderas från samhället och nekas rätten till en full mänsklig värdighet. Föregående två kapitel har illustrerat teorier och exempel på vad som ligger bakom sociala kategorier och vilka konsekvenser dessa kan få i en extrem miljö. Jag kommer i detta kapitel att exemplifiera detta genom en rättssociologisk analys av Förintelsen och dess möjliggörande. Presentationen utgår här ifrån att

---

¹⁴⁴ Palme, *Om ondskan i vår tid – sökandet efter rättvisa på Balkan* s. 64

¹⁴⁵ Utdrag ur dokumentärfilmen *The House I Live In, the Chain of Destruction Explained*, 2013-01-24.

läsaren är känner till Förintelsen som historisk händelse, varför någon mer ingående redogörelse för händelseförloppet inte kommer att ske. Fokus kommer istället ligga på de sociala förändringar som skedde i Tyskland före Förintelsens utbrott.

Jag kommer vidare att jämföra vissa nutida samhällstendenser med samhällsförändringar som inträffade på 1930-talet i Tyskland. Förintelsen var en unik företeelse i många bemärkelser. Jag vill med detta avsnitt problematisera att den inte endast var utförd av monster till människor. Miller menar i stället att Förintelsen var en konsekvens av att vanliga människor utförde monstruösa handlingar.¹⁴⁶

Jag kommer att belysa frågeställningen genom att primärt använda mig av teoretiska verk som har producerats av Zygmunt Bauman, Richard L. Miller och Raul Hilberg. Dessa teorier kommer de att fungera som ram och fundament för att analysera de exempel som presenteras i avsnittet. Jag kommer således att illustrera Förintelsens förberedelsestadier och jag kommer att analysera dessa utifrån teorier av ovan nämnda forskare. Jag avser därmed belysa de samhällskonsekvenser som följer av identifiering av en grupp och jag kommer att problematisera vissa nutida samhällstendenser ur ett rättssociologiskt perspektiv. Nutida exempel kommer att användas för att sätta materialet i en greppbar kontext. En del av exemplen presenteras därför relativt kortfattat.

Miller har sammanställt en kedja av de händelser som banade väg för Förintelsen. Varje länk i denna process förberedde fullgörandet av nästa, och varje länk var en nödvändig följd av den förra. Samhällsutvecklingen var som en timvisare som till synes står still och därför misslyckades den tyska befolkningen att se i vilken riktning var på väg. Vad som är radikalt idag kan vara normalt i morgon, och steg för steg utvecklades den sociala verkligheten mot judarnas förintelse. De processer som skedde normaliserade hela tiden sig själva, och på kort sikt kunde den tyska

---

¹⁴⁶ Miller *Nazi Justiz: law of the Holocaust*, s. 141-142.

befolkningen uppleva att de fick ett bättre liv. När judarna försvann öppnades möjligheter för ekonomisk förbättring och social progression för många människor. Judarna hade förvandlats till skuggor i ett samhälle som blundade för deras öde.¹⁴⁷

5.1 Identifiering

Kedjan av förintelse började med en fas som Miller kallar för *identifiering*. En social kategori av människor identifieras som en orsak till olika problem i samhället. Dessa människor ses nu som dåliga, som onda och som av lägre värde än den övriga befolkningen. Deras liv är nu värdelösa. Identifiering är därför det första och nödvändiga steget för att en förintelseprocess över huvud taget ska kunna bli möjlig. Jag vill med denna kedja studera och analysera hur tanken på utrotning växte fram stegvis och hur den utvecklades som en förlängning av tidigare åtgärder. Denna insikt tål att upprepas. Det som var omöjligt 1939 var normalt 1941, och det som var omöjligt 1941 var en realitet 1943.¹⁴⁸

5.1.1 Förintelsen

Bauman beskriver det som att Förintelsen ägde sin egen dynamik. Likt ett underjordiskt vattendrag som plötsligt brusar upp till ytan kom Förintelsens brutala resultat som en chock för hela vår civilisation. Inför befolkningens ögon mördades ett folk av en mordmaskin med en egen rörelseenergi. Det var en ostoppar kraft driven av en effektiv byråkrati.¹⁴⁹

Identifiering efter etniska kriterier

Identifieringen av judarna var det första, nödvändiga och svåra steget i förintelsen av judarna. Historikern Raul Hilberg beskriver att när väl den rättsliga judedefinitionen var på plats¹⁵⁰, så hade fröet såtts till vad han

---

¹⁴⁷ Ibid, s. 143.

¹⁴⁸ Ibid, s.9.

¹⁴⁹ Bauman, *Auschwitz och det moderna samhället*, s. 125.

¹⁵⁰ Jude var enligt definitionen den som hade minst tre av fyra mor- eller farföräldrar som judar.

kallar för en administrativ kontinuitet. En byråkratisk maskin var nu satt i en riktning, där ingen kunde förutse vilka konsekvenserna skulle bli.¹⁵¹

Judarna identifierades efter etniska kriterier, vilket innebar att ingen själv kunde bestämma om han eller hon ansågs som jude eller inte.¹⁵² Judarna kategoriserades först efter sina genetiska egenskaper, vilket möjliggjorde att denna grupp kunde identifieras och registreras. När identifieringen och registreringen var på plats kunde nazisterna skapa lagar som försvårade livet för denna grupp. Riktade polisiära insatser kunde nu genomföras, vilket uteslöt judarna från samhällsgemenskapen. Ett oorganiserat förtryck kunde nu omvandlas till lagligt, vetenskapligt och precist förtryck mot judarna som grupp. De institutioner som hade att tillämpa lagen hade inte i uppgift att ifrågasätta den, utan endast att lyda den. En polismakt som tidigare haft i uppgift att skydda dessa personer fick nu i uppgift att försvåra livet för dem. Den exekutiva polisiära makten var nu ett effektivt verktyg i händerna på makthavare med ett mål i sikte, som innebar utrotning av alla judar. Det kriminalpolitiska klimatet hade på endast några år förändrats till att sikta in sig på att identifiera, isolera och exkludera judarna från den tyska gemenskapen.¹⁵³

Byråkrati som verktyg för judarnas exkludering

Det räcker inte att vi gråter vid Auschwitz grindar. ”Det går inte att förstå” blir därför enligt Miller en farlig förklaring av en händelse som delvis var ett resultat av mänsklighetens moderna civilisationsuppbyggnad. Människor utförde Förintelsen i ett samhälle likt det vi har idag. Vi måste således förstå Förintelsens sociala mekanismer för att kunna hindra att det händer igen. Miller beskriver det som att teorin kräver det och historien bevisar det.¹⁵⁴

Enligt Bauman var Förintelsen en förlängning av det moderna fabrikkssystemet. Det var ett urspårat system av social ingenjörskonst med tidigare oanade konsekvenser. Bauman framhäver att den moderna

---

¹⁵¹ Hilberg, *The destruction of the European Jews*, s. 8-10.

¹⁵² Miller, *Nazi Justiz: law of the Holocaust*, s. 4.

¹⁵³ Ibid, s. 19.

¹⁵⁴ Ibid, s. 171.

civilisationen var ett nödvändigt villkor för dess fullbordande och att byråkratin möjliggjorde dess effektivitet. Militären, industrin och politiken användes som verktyg för att skapa en enormt effektiv samhällsmaskin. Det var en maskin med en gränslös makt för den som höll i spakarna.¹⁵⁵

Identitetssymboler

Det var under exkluderingsprocessen av yttersta vikt att inga ”vanliga tyskar” utsattes för polisens hårdföra insatser. Judarna tvingades därför att bära gula stjärnor som identitetssymbol för vilka de var. Detta förenklade de exkluderande och diskriminerande åtgärderna, samtidigt som vanliga tyskar inte riskerade att komma i vägen för diskriminerande metoder.¹⁵⁶

Denna studie fokuserar på behandlingen av judarna under Förintelsen. Men det kan vara relevant att kort diskutera två andra historiska händelser, där identifiering av en social grupp resulterade i horribla konsekvenser. Inte bara under Förintelsen var identifiering ett nödvändigt steg för att ett folkmord skulle kunna ske. Ett tydliggörande exempel är när befolkningen i Rwanda under kolonialismen tvingades uppge om de tillhörde folkgruppen *Hutu* eller folkgruppen *Tutsi*. Under början av 1900-talet stod Rwanda under belgiskt styre. Belgarna tvingade befolkningen att i sina identitetskort ange vilken befolkningsgrupp som de tillhörde. Denna kategorisering, vilken var ett resultat av en tidsanda präglad av indelning och uppdelning, möjliggjorde 60 år senare ett av de värsta folkmorden i mänsklighetens historia.¹⁵⁷ Identifiering är det första och nödvändiga steget i en kedja av förintelse. Identifiering leder till skapande av maktskillnader och är en grogrund för ett polariserat samhällsklimat.¹⁵⁸ Tutsierna ansågs vara kackerlackor, precis som judarna 60 år tidigare ansetts vara löss. Det var en avhumaniserande retorik som uppmuntrade till utplåning av de människor som inte ansågs värdiga att leva i ett mänskligt samhälle.¹⁵⁹

---

¹⁵⁵ Ibid, s. 36.

¹⁵⁶ Ibid, s. 16.

¹⁵⁷ Cirka en miljon människor från befolkningsgruppen *Tutsie* mördades av människor från befolkningsgruppen *Hutu*.

¹⁵⁸ Forum För Levande historia, *Folkmord Rwanda*, 2014, s. 9.

¹⁵⁹ Bauman, *Auschwitz och det moderna samhället*, s. 111.

Ett rasbiologiskt institut i Sverige

Sverige var det land som var först i världen med att upprätta ett statligt finansierat rasbiologiskt institut, vilket möjliggjorde en vetenskaplig förankring av personkategorisering. Det var en mänsklig rangordning som utgick från normen om den vita överhögheten.¹⁶⁰ Denna strävan efter renrasighet och motarbetande av det som uppfattades som raslig degeneration resulterade i hemska konsekvenser för en del människor. I Nordisk familjebok från 1913 kan utläsas att ordet *neger* är en beteckning på svarta folkslag. Enligt uppslagsboken är det ett folk som har klen begåvning och i psykiskt hänseende står på barnets nivå.¹⁶¹

Det kan innebära problematiska konsekvenser att definiera vissa personers intelligensnivå. Vid en granskning av ovanstående definition av den sociala kategorin ”*neger*”, tillsammans med den tidigare tvångssteriliseringslagen, blir denna problematik särskilt tydlig. I 1941 års steriliseringslag framgår att tvångssterilisering kunde utföras på personer som ansågs sinnesslöa. Detta kallades *eugenisk indikation* och kunde utföras för att förhindra att olämpliga arvsanlag fördes över på kommande generationer. Svarta personer definierades som sinnesslöa, och sinnesslöa personer ansågs inte ha rätt att fortplanta sig. När man läser lagen tillsammans med den makthierarki som människor indelades i vid denna tidpunkt, framgår det klart hur socialt definierade grupper underkuvades och förtrycktes av en statlig makt. Vem har rätt att fastställa vem som är sinnesslö, vem som ska ha rätt att fortplanta sig och vem som ska ha rätt till ett fullt mänskligt värde? Det hela handlar om att identifiera de andra. De som är sämre och av lägre mänskligt värde.¹⁶²

---

¹⁶⁰ Catomeris, *Det ohyggliga arvet: Sverige och främlingen genom tiderna*, s. 31.

¹⁶¹ Nordisk familjebok, band 19, 2013, s. 729-730.

¹⁶² *Steriliseringsfrågan i Sverige 1935-1975, Historisk belysning – Kartläggning – Intervjuer*, SOU 2000:20, s. 30.

5.1.2 Nutida

Romregistret

Det av *Dagens Nyheter* uppmärksammade *Romregistret* väckte stor uppståndelse då det offentliggjordes. Detta register är enligt journalisten Orrenius ett nutida exempel där en social kategori av människor har identifierats och misstänkliggjorts på grund av vilka de är, och inte vad de har gjort. Registrets syfte var enligt polisen att kartlägga kriminella nätverk, men om det analyseras i samband med de teorier och exempel som har diskuterats i denna studie kan registret problematiseras ur ett kriminalvetenskapligt perspektiv. Det finns indikatorer på att detta register var ett resultat av fördomar mot en social kategori, vilket har skapat en situation där romer antecknades i ett register som misstänkliggjorde dem för vilka de var.¹⁶³

Svenska åsikter för registrering av människors bakgrund

Det finns åsiktsvindar i Sverige som blåser i riktning mot en ökad social kategorisering och identifiering av särskilda människogrupper. Riksdagsledamoten Kent Ekeröth motionerade bland annat i riksdagen om att införa ett krav på registrering av etniskt ursprung för brottslingar. Ekeröth ville att både första och andra generationens invandrare skulle registreras. Detta skulle då enligt Ekeröth öppna samhällets ögon för den invandrarrelaterade brottsligheten och visa på att invandrares värderingar, kultur och åsikter inte försvinner bara för att en person erhållit ett svenskt medborgarskap. Denna motion blev ingen verklighet i Sverige idag, men den är likväl ett uttryck för åsikter från en medlem i Sveriges tredje största parti. Därmed säger motionen någonting om de kriminalpolitiska vindar som blåser i Sverige idag.¹⁶⁴

---

¹⁶³ Orrenius, *Över tusen barn med i olaglig kartläggning*, *Dagens Nyheter*, 2013-09-23.

¹⁶⁴ Ekeröth, *Reformering av lag om behandling av personuppgifter*, Motion 2014/15:1106, 2014-11-07.

5.2 Utfrysning

*”His face streaming with tears, he came home and cried, Mother,
I don’t want to be a Jew.”*

Den andra länken i kedjan av förintelse är *utfrysning*. Människor i samhället lär sig att hata den identifierade samhällsgruppen. Människorna gör det svårare för den identifierade gruppen att överleva. Gruppen får inga arbeten, de förlorar sina bostäder och de exkluderas från samhällsgemenskapen.¹⁶⁵

5.2.1 Förintelsen

Judar som ett hot

Under 1930-talet skapade den tyska propagandamaskinen en allmän uppfattning om judarna som ett hot mot Tyskland och mot den tyska befolkningen. Judarna beskrevs som ett allvarligt kommunistiskt hot som planerade för maktövertagande och världsherravälde. Hitler framställde det som att han räddade den tyska befolkningen från detta organiserade hot. Påståendet om hotet från judarna var dock i realiteten helt taget ur luften. Ingenting tydde på att judarna var organiserade i någon bemärkelse. Judarna stod ensamma, hjälplösa och fullständigt utlämnade mot den nazistiska regimen. Den rädsla och skräck som hade skapats hos befolkningen legitimerade den behandling som judarna fick utstå. För visst måste de ha gjort något fruktansvärt hemskt med tanke på den behandling som de utsattes för?¹⁶⁶ Enligt Himmler hade tyskarna en moralisk rätt att förinta det folk som ville förinta tyskarna. Judarna var kriminella till sin natur och de var av en lägre livsform än den ariska rasen. Det var argument som dessa som användes för att rättfärdiga den inhumana behandlingen av judarna.¹⁶⁷

Exkludering från det offentliga rummet

Steg för steg förvandlades judarna till skuggor i det tyska samhället. De fräntogs rätten att köra bil, rätten att driva näringsverksamhet och till sist

---

¹⁶⁵ Miller, *Nazi Justiz: law of the Holocaust*, s. 43.

¹⁶⁶ Ibid, s. 21-22.

¹⁶⁷ Hilberg, *The destruction of the European Jews*, s. 34-35.

rätten att leva. Bauman skriver att judarna isolerades moraliskt och socialt från det tyska samhället. De kom att utgöra sinnebilden för det onormala och de var lätta mål för påhopp, exkludering och förtryck. Bauman använder metaforen om en *trädgårdsmästarstat*, när han beskriver naziregimens åtgärder. Likt en trädgårdsmästares mani att bekämpa oordning blev jakten på judarna en hetsjakt i strävan efter den rena staten. Det var ett mål som efter hand kom att rättfärdiga alla medel.¹⁶⁸

Nazisterna använde metoder som i sig skapade de förhållanden som judarna anklagades för. Judarna beskrevs som orenliga, men de var samtidigt bannlysta från badhus där de kunde tvätta sig. Detta drogs till sin spets av de förhållanden som rådde i de judiska ghettona, där judarna tvingades in i fruktansvärda levnadsförhållanden. Tyskarna pekade sedan på judarnas förhållanden som argument för att de var av en sämre sort än de renliga tyskarna.¹⁶⁹

Trakasserier i skolan

De judiska barnen utsattes för mobbning, trakasserier och förföljelse i skolan. Dagarna började med att alla barn utom de judiska barnen skulle göra Heil Hitler-hälsning. De judiska barnen fick i ämnet rasbiologi lära sig att de var sämre människor, och judarna var ständigt fria mål för mobbare. Miller beskriver hur en tysk pojke som hade varit bäst i klassen och allmänt populär, över en natt blev utstött och mobbad, då det framkom att han var jude. Detta visar att hatet inte var riktat mot personer, utan det var riktat mot en grupp. Hatet blev efter hand internaliserat i den tyska befolkningens medvetande, institutionaliserat i de myndigheter som tillämpade de antijudiska lagarna och normaliserat i samhällets olika skikt. Det byråkratiska maskineriet var satt i en rullning som utvecklades av sin egen drivkraft.¹⁷⁰

---

¹⁶⁸ Bauman, *Auschwitz och det moderna samhället*, s. 88-90.

¹⁶⁹ Miller, *Nazi Justiz: law of the Holocaust* s. 68.

¹⁷⁰ Hilberg, *The destruction of the European Jews* s. 72.

Den tyska propagandan smög sig stegvis in i allmänhetens medvetande. Judarna beskrevs som överrepresenterade i brottsstatistiken. De beskrevs i barnböcker som hotfulla och farliga och de beskrevs som källan till allt ont. Likt Stephen Lukes tredje maktdimension hade befolkningen lärt sig att tro på den sanning som de hade att förhålla sig till. Strukturen var förändrad och befolkningen hade lärt sig att hata judarna som grupp. Hitler påverkade den allmänna uppfattningen att om vi inte gör någonting åt judarna, så kommer det snart att vara för sent och judarna kommer att förgöra oss. Det var en skräckretorik vars effektivitet visade sig oerhört stark.¹⁷¹

Det som först verkade överdrivet utvecklades sedan till en sanning

Om bara judarna skulle försvinna så skulle allting bli bra. Avhumaniseringen av judarna var ett effektivt verktyg. Judarna beskrevs som bakterier och parasiter i ett annars friskt samhälle och om de avlägsnades skulle det friska samhället också blomstra. Den antijudiska retoriken uppfattades av allmänheten inledningsvis som absurd och överdriven, men den utvecklades steg för steg till att bli en allmän sanning. Den opinionsmässiga pendeln svängde, vilket visade sig ödesdigert för judarna. Den tyska befolkningens passivitet inför den kategoriserande retoriken gjorde att nazisternas diskurs utvecklades till den sanning vilken befolkningen nu hade att förhålla sig till. Detta visar att det som uppfattas som absurt i dag, mycket väl kan anses som normalt i morgon. Verkligheten förändras, och vi med den.¹⁷² Det som ingen trodde var möjligt 1933, skedde 1938, och det som ingen trodde var möjligt 1938, skedde 1942. Kriget mot judarna eskalerade steg för steg, vilket gjorde utvecklingen svår att förutse.¹⁷³

Det våld mot judarna som nazisterna hade uppmuntrat förflyttades efter hand från gatorna och in i den statliga byråkratin. Rättsapparaten och polismakten användes som verktyg för att exkludera och förtrycka judarna.

---

¹⁷¹ Miller, *Nazi Justiz: law of the Holocaust* s. 165.

¹⁷² Ibid, s. 24

¹⁷³ Ibid, s. 166-167.

Det var verktyg som skulle visa sig långt mer effektiva än vad pöbelvåldet någonsin skulle kunna bli.¹⁷⁴

Ett samhällsklimat av skräck

Föräldrar fruktade vad deras barn skulle säga till lärare, lärare fruktade vad barnen skulle säga till sina föräldrar. Den tyska befolkningen levde i ett samhällsklimat av skräck.¹⁷⁵ De ”värsta exemplaren” av judarna användes som exempel och som bevis på hur dåliga judarna verkligen var, som i Elias och Scotsons studie *Etablerade och outsiders*. Hanna Arendt diskuterar exempelvis hur den judiska familjen Rothschild användes som exempel på att alla judar var rika och giriga. Denna effektiva teknik för tillskrivande av negativa egenskaper återkommer gång på gång i samhällsprocesser där sociala grupper exkluderas och förtrycks.¹⁷⁶

5.2.2 Nutida

Polisen Martin Marmgren skriver att ett förortsklimat av ”vi och dom” är kontraproduktivt för alla parter. Vidare skriver han hur ett polishat skapar ett klimat av motsättningar och att detta leder till att vilsna ungdomar vänder samhällets regler ryggen. Utsatta grupper tvingas in i levnadsmönster, där de riskerar att slussas in i kriminella umgängen. För vem är din förebild när gatan är din enda vän? Dessa människor berövas inte bara sin frihet, utan följden blir att de berövas sitt hopp om en bättre framtid.¹⁷⁷ Utsatta samhällsgrupper utsätts idag för fler våldsbrott och hatbrott. Den tysta rasismen har för många övergått till handlingar i form av verbala och fysiska påhopp. Detta har skapat ett klimat av osäkerhet och social exkludering för stora grupper i samhället.¹⁷⁸

Ovan diskuterade exempel på hur personer med invandrarbakgrund har blivit nekade tillträde till nattklubbar och hur romer har nekats hyra bilar är

---

¹⁷⁴ Ibid, s. 52.

¹⁷⁵ Ibid, s. 58.

¹⁷⁶ Arendt, *The origins of totalitarianism*, s. 40.

¹⁷⁷ Malmgren, *Förortens polishat följer samma vi och dom-logik som rasismen*, SVT Opinion, 2013-03-21.

¹⁷⁸ Poohl, *De högerextrema blir allt mer aktiva*, Aftonbladet debatt, 2015-03-23.

ytterligare exempel på exkludering av sociala grupper i samhället. Detta visar att lagen i teorin inte betyder någonting om den inte upprätthålls i praktiken.¹⁷⁹

Smutskastning av muslimer som social kategori

Muslimerna är en social kategori som inte sällan har blivit utsatta för kollektiv skuldbeläggning och de har ansetts utgöra sinnebilderna för en främmande kultur. Sverigedemokraterna har verkat för att stärka denna allmänna uppfattning om muslimerna som social kategori. Detta tydliggjordes särskilt i Sverigedemokraternas valfilm år 2010. Filmen visar hur en pensionär med rullator blir omsprungen av en grupp med burkaklädda och ringbärande muslimska kvinnor med barnvagnar. Denna film förmedlar ett budskap om ett hot, och att en växande okänd grupp är på väg att ta över pensionärernas trygga och traditionsrika samhälle. Filmen visar att du måste välja att dra i pensionärsbromsen eller i invandringsbromsen. Det är du eller de.¹⁸⁰ Detta är ett klassiskt exempel på hur man målar ut en grupp som problem och därmed skapar fördomar och stereotyper mot denna grupp. Fördomar som stegvis utvecklas till en sanning, som kommer att genomsyra samhällets olika institutioner.

Sverigedemokraterna målar upp en bild av ett muslimskt växande hot, som kommer explodera likt en bomb om vi inte agerar nu.¹⁸¹ Sverigedemokraternas tidning, *SD-kuriren*, utgav ett specialnummer med syfte att förmedla en negativ bild av islam och av muslimer. Jomshof skriver att vi går mot en framtid av muslimkontrollerade städer, att Islam är ett hot mot friheten och att sharialagar snart är en verklighet i Sverige.¹⁸²

---

¹⁷⁹ Djelevic och Ridderstedt, *Svenska bensinstationer diskriminerar romer*, Sveriges Radio, 2012-10-03.

¹⁸⁰ Sverigedemokraternas valfilm 2010, 2010-08-25.

¹⁸¹ Baas, *Bevara Sverige svenskt: ett reportage om Sverigedemokraterna*, s. 223.

¹⁸² SD-Kuriren nr 69 Islam special, *SD-Kuriren granskar och avslöjar islam i Sverige*, augusti 2006.

Samma typ av retorik som nazisterna använde på 1930-talet

Denna upptrappande och mobiliserande retorik inbjuder, enligt professor Jan Hjärpe, till en spiral av motsättningar och våldsretorik. En retorik som är skrämmande lik nazisternas retorik under 1930-talet i Tyskland.¹⁸³ Denna propaganda uppmanar till handling mot en viss grupp av människor, vilket med rasistiska undertoner riskerar att skapa våldsbejakande motsättningar mellan olika samhällsgrupper.¹⁸⁴ En sådan kollektiverande retorik är enligt journalisten David Baas en skrämselfetorik för att skapa en antagonistisk bild av den muslimska kulturen.¹⁸⁵

5.3 Förverkande

Den tredje länken i kedjan av förintelse är *förverkande*. Den exkluderade gruppen förlorar sina rättigheter. Lagarna förändras så att gruppen lättare kan kontrolleras och visiteras. Det blir lättare att förverka gruppens egendom och människorna i gruppen kan lättare arresteras.¹⁸⁶

5.3.1 Förintelsen

Naziregimen skapade otaliga lagar, som syftade till att begränsa judarnas civila rättigheter. De var nu fullständigt isolerade och exkluderade från det tyska samhället. Det är anmärkningsvärt att se hur högt naziregimen värderade den antijudiska uppgiften, som inte sällan innebar en samhällsförsämring för Tyskland som nation. Samhällsfunktioner försämrades då judiskt drivna företag plötsligt försvann, inklusive läkarmottagningar och andra nödvändiga företag. Miller skriver bland annat att tyskarna undanhöll nödvändiga logistiska tillgångar från striderna i öst för att transportera judar till förintelselägren. Kriget mot judarna var alltså en faktor i det nederlag Tyskland sedermera kom att erfaras i öst.¹⁸⁷

---

¹⁸³ Olsson, *Så ser man att SD:s retorik nazi-influerad*, Aftonbladet debatt, 2009-09-25.

¹⁸⁴ Edblom, *Det här är ren rasism*, Aftonbladet, 2009-10-19.

¹⁸⁵ Baas, *Bevara Sverige svenskt: ett reportage om Sverigedemokraterna*, s. 229-230.

¹⁸⁶ Ibid, *Nazi Justiz: law of the Holocaust*, s. 97.

¹⁸⁷ Ibid, s. 76.

Medborgare såg sin egen nytta före sin grannes fördärv

Det var lätt att placera behandlingen av judarna i den moraliska periferin, när de flesta tyskar upplevde den omedelbara nytta som behandlingen av judarna innebar för dem själva. Affärsmöjligheter, förbättrade bostadsmöjligheter och möjligheter till klassresor gjorde att många tyskar glömde bort behandlingen av judarna, och de valde att se den nytta som de själva upplevde. Bauman drar här en jämförelse med när ett land exporterar eller tillverkar vapen. Det skapar arbetstillfällen och ökad ekonomisk vinst på kort sikt, vilket är lätt att stödja. Samtidigt väljer man att bortse från de följder som dessa vapen får i sin användning. Det handlar om att förflytta den omedelbara moraliska bedömningen av saker och ting, vilket gör att det blir lättare att bortse från moralfrågor som inte är påtagliga.¹⁸⁸

En befolkningsgrupp helt utan civila rättigheter

Den nazistiska staten hade fullständig makt och total brist på ansvar. Miller beskriver hur judarna miste sin egendom på helt godtyckliga grunder och utan någon som helst kompensation, allt i namnet av att skydda det tyska goda samhället.¹⁸⁹ Miller framhåller vidare hur makt verkar korrumpande på människor. Människor gjorde ekonomiska vinster på judeförföljelsen, vilket innebar att konfiskeringsvågen fick en stegrande tendens där människor gjorde allt för att skaffa sig fördelar på judarnas misär.¹⁹⁰

5.3.2 Nutida

Det är givetvis svårt att göra en jämförelse mellan den extrema behandling som judarna utsattes för och nutida kriminalpolitiska samhällstendenser. Det finns emellertid vissa exempel som följer liknande drag, även om konsekvenserna aldrig kan jämföras med Förintelsen.

Papperslösas rätt till vård

Steget förverkande innebär att rättigheterna för de utfrysta grupperna begränsas. För att analysera exemplet med de papperslösa har det flera

---

¹⁸⁸ Bauman, *Auschwitz och det moderna samhället*, s. 52.

¹⁸⁹ Miller, *Nazi Justiz: law of the Holocaust*, s. 105.

¹⁹⁰ *Ibid*, s. 119-120.

gångar diskuterats huruvida denna grupp ska anses berättigad till sjukvård och andra sociala skyddsnet. Vissa rättigheter som gäller för andra människor i samhället, gäller då inte i samma utsträckning för särskilda grupper.¹⁹¹

Vem ska få rösta?

Ett annat exempel på utvecklingstendenser är hur Sverigedemokraterna vill införa ett krav på assimilation till den svenska kulturen för att göras värdig till medborgarskap och därmed värdig att rösta. Jag vill betona att detta inte är något som sker i dagens samhälle, men det utgör ett exempel på vissa av dagens åsiktsvindar. Ett förslag att på detta sätt begränsa rösträtten innebär också ett begränsande av demokratin. Detta innebär att endast den som bedöms vara en tillgång för den svenska nationen ska få bli medborgare och därmed beviljas rösträtt.¹⁹²

Förslag om att begränsa religionsfriheten

Ett exempel på Sverigedemokraternas mot invandrare riktade politik är förslaget om att förbjuda böneutrop. I denna motion anføres att böneutrop medför ett religiöst budskap, till skillnad från den kristna klockringningen. Därför skulle en sådan bestämmelse, enligt Sverigedemokraterna, inte inkräkta på religionsfriheten.¹⁹³ Enligt journalisten Anders Lindberg är detta emellertid ett exempel på en lag som riktas mot en särskild grupp av människor. En sådan lag skulle därför enligt Lindberg begränsa religionsfriheten på ett inte obetydligt sätt.¹⁹⁴

5.4 Koncentration

Den fjärde länken i kedjan av förintelse är *koncentration*. De utfrysta människorna koncentreras till ghetton, arbetsläger eller fängelser. De göms

---

¹⁹¹ Hjort, *Carlos: De ville inte hjälpa mig*, Svenska dagbladet, 2014-06-23.

¹⁹² Lång och Jansson, *Medborgarskapets betydelse*, motion 2014/15:2911, enskild motion, 2014-11-10.

¹⁹³ Jomfshof m.fl., *Förbud mot böneutrop*, motion 2014/15:2665, enskild motion, 2014-11-10.

¹⁹⁴ Lindberg, *Böneutrop är en del av religionsfriheten*, Aftonbladet ledare, 2012-09-28.

undan så att samhället inte ska se den behandling som de utsätts för, och de utnyttjas ofta under slavliknande arbetsformer.¹⁹⁵

Jag har förklarat hur vanliga människor har identifierats som annorlunda i samhället och hur denna grupp har frysts ut och diskriminerats. Vidare har jag pekat på hur de fråntas sin egendom och sina rättigheter genom konfiskering. Detta gör i sin tur att denna grupp blir direkt eller indirekt tvingad till särskilda geografiska platser. Gruppen kan övervakas och kontrolleras av den auktoritära makten, samtidigt som de blir ignorerade och avskilda från det normala samhället. Samhället kan nu lätt titta bort och människor behöver inte se vad som händer med denna grupp av människor, eftersom det inte längre är deras problem. Vanliga människor tänker nu att de inte medverkar eller har någon del i denna destruktiva process. Men detta, understryker Miller, är fel. Det var passiviteten och inte aktiviteten som möjliggjorde dödandet av miljontals judar i Tyskland och övriga Europa.¹⁹⁶

5.4.1 Förintelsen

Miller skriver att bränslet för Förintelsen må ha varit hat, men verktyget var den byråkratiska anda som förde den framåt.¹⁹⁷ Judarna exkluderades stegvis från det offentliga och allmänna rummet. I början genom skyltar och på slutet fysiskt i koncentrationsläger.¹⁹⁸ Koncentration innebär således att en grupp av människor exkluderas från särskilda områden och att de samlas på andra områden. Judarna exkluderades först från det offentliga rummet och koncentrerades sedan i de ghetton, som kom att utgöra den slutgiltiga förberedelsen före deportationen till koncentrationslägren. Genom att koncentrera judarna kunde de kontrolleras och övervakas av statligt kontrollerad polismakt. Judarna var nu också fullt beroende av nazisterna för sin överlevnad, något som innebar att deras underkastelse var total.

---

¹⁹⁵ Miller, *Nazi Justiz: law of the Holocaust*, s. 133.

¹⁹⁶ *Ibid*, s. 133-135.

¹⁹⁷ *Ibid*, s. 165.

¹⁹⁸ *Ibid*, s. 24.

Miller beskriver det hela som att rätten att säga var någon ska bo föregick rätten att säga var någon ska dö.¹⁹⁹

Levnadsförhållanden som besannade rådande fördomar

De fruktansvärda förhållanden som rådde i de judiska ghettona manifesterade en bild av judarna som smutsiga, giriga och omänskliga. Dessa omständigheter, som tyskarna själva hade skapat, användes sedan som argument för att ytterligare smutskasta judarna som lägre stående människor. Likt den tidigare beskrivna onda cirkeln bekräftade propagandan därmed sina egna beskyllningar.²⁰⁰

Foucault skriver att övervakning bidrar till makthavarens kontroll, och att observera någon innebär således en stor makt. Övervakning och kontroll bidrar till att makthavaren lätt kan nedslå eventuella uppror och oönskade sammanslutningar. Denna teori om kontroll kan därför användas för att ytterligare förstå den totala makt som judarna utsattes för av nazisterna.²⁰¹

5.4.2 Nutida

Geografisk segregation i Sverige

Vi ser enligt Molina idag extrema nivåer av geografisk segregation av personer med invandrarbakgrund i Sverige. Det medför en utveckling av rums-segregation efter rasmässiga och kulturella markörer, vilket innebär ett slags rasifiering av det offentliga rummet. Invandrare blir idag nekade tillträde till det offentliga rummet, vilket synliggjordes då ett antal juriststudenter filmade hur nyktra personer med invandrarbakgrund nekades tillträde till flera nattklubbar när deras svenska vänner släpptes in. Detta visar med all tydlighet förekomsten av vardaglig diskriminering. Det är en förekomst som inte gjordes svagare av att dörrvakten gick ut och försvarade dessa praktiker med

---

¹⁹⁹ Ibid, s. 142.

²⁰⁰ Bauman, *Auschwitz och det moderna samhället*, s. 205.

²⁰¹ Foucault, *Övervakning och straff: Fängelsets födelse*, s. 220.

att invandrargrupper generellt sett inte spenderar lika mycket pengar på dessa klubbar.²⁰²

5.5 Tillintetgörelse

”Hatet byggde visserligen vägen till Auschwitz – men det var likgiltigheten som banade den.”²⁰³

Nazismens makt var fullständigt centrerad till en man som hatade judarna, Hitler.²⁰⁴ Det sista steget i kedjan av förintelse är *tillintetgörelse*. Detta kan ske genom indirekta medel såsom att förvägra gruppen mat, sjukvård eller möjligheter till fortplantning. Men det kan också vara genom direkta medel, där människor blir avsiktligt dödade.

Det är för många svårt att ta till sig slutsatsen att Förintelsen utfördes av normala människor. Människor som gick till arbetet och följde de regler och strukturer som samhället hade skapat. Förintelseprocessen kännetecknades av objektivitet, brist på personligt ansvar och en byråkratisk process utan moralisk bedömning.²⁰⁵ En intressant aspekt är att antisemitismen före krigets utbrott inte var starkare i Tyskland än i flera andra länder i Europa. Nazisterna skapade således ett hat mot den judiska gruppen.²⁰⁶

Förintelsen – ett uttryck för det kalkylerade förnuftet

Förintelsen är unik i människans historia. Aldrig någonsin har ett folk mord utförts så utstuderat, effektivt och fackmannamässigt. Bauman skriver att planen gav Förintelsen dess rättfärdigande. Byråkratin tillhandahöll dess medel och samhällets förlamning gav klarsignal. Förintelsen är ett uttryck för en kallblodig tillämpning av det kalkylerande förnuftet. Bauman framhäver att detta är en kapacitet som inte är mindre i dagens samhälle än

---

²⁰² Molina, *Rasifiering, Ett teoretiskt perspektiv i analysen av diskriminering i Sverige*, SOU 2005:41, s. 106.

²⁰³ Bauman, *Auschwitz och det moderna samhället*, s. 179.

²⁰⁴ *Ibid*, s. 117.

²⁰⁵ *Ibid*, s. 45.

²⁰⁶ *Ibid*, s. 59-60.

vad den var innan Förintelsen. Frågan är bara hur vi väljer att förhålla oss till vår historia?²⁰⁷

Nazisterna lyckades skapa ett samhälle där förnuftet var moralens fiende. Det var ett samhälle där handlingars moraliska karaktär negligerades och där personer hade svårt att göra något val. Det var en total uppdelning mellan orderbeslut och utförare. Klimatet utgjordes av att den som gav ordern aldrig fick se dess verkningar och där den som utförde ordern aldrig hade något val. Denna metod visade sig oerhört effektiv för att uppnå ett mål om moralisk likgiltighet. Om detta skrev Hilberg den slagkraftiga meningen; *”Byråkraterna förintade ett folk från ett skrivbord”*.²⁰⁸

Det tål att understrykas att denna kedja av förintelse utvecklades med en stegrande effekt. Den byråkratiska processen drev sig själv framåt med en ostoppbar kraft. Det är därför viktigt att utvärdera de tecken som föregår en sådan process. För när den väl satts i rullning är det svårt att stoppa den.²⁰⁹

Vi ska inte glömma att de nazistiska dödslägren var resultatet av ett av världens bästa utbildningssystem. Nazismen blev inledningsvis kritiserad men normaliserades i takt med dess upprepning och sociala styrka. Nazismen underskattades, och fallet blev enormt. De högerextrema vindar som blåser nu bör enligt Bauman inte underskattas igen, eftersom historien lär oss för mycket för att låta detta faktum negligeras.²¹⁰

Judarna betraktades som nummer och inte som människor i nazisternas ögon. Det fick till följd att avhumaniseringen var total. Detta drogs till sin spets i Förintelsen men har, som vi sett, återkommit gång efter gång när önskan är att minska de moraliska bedömningarna.²¹¹ Milgrams experiment kom sedan att visa sambandet mellan närhet till offret och villighet att utföra order från utövaren. Det är ett samband som bör diskuteras när krigsföringen

---

²⁰⁷ Ibid, s. 166-167.

²⁰⁸ Ibid, s. 50.

²⁰⁹ Ibid, s. 154.

²¹⁰ Ibid, s. 183.

²¹¹ Ibid, s. 152.

har utvecklats så att dödliga attacker kan utföras från andra sidan jordklotet.²¹²

Förintelsehistorikern Christopher R. Browning beskriver i sin bok *Helt vanliga män* hur soldaterna i en tysk reservbataljon förvandlades från vanliga människor till brutala mördare. När bataljonen blev beordrad att släpa ut judiska kvinnor och barn från deras hus och sedan skjuta dem till döds, så var det få som vägrade. Efterhand skavdes det moraliska motståndet mot mördandet bort. Palme skriver om hur skrivbordsmördarna tillsammans med organisatörerna var de som bar mest ansvar. Det vill säga de som skildrar en värld av Vi och De, och de som har skapat en värld där motståndaren måste utplånas och de som har skapat ett hot om en imaginär fiende.²¹³ Enligt Bauman får vi inte glömma att Förintelsen var ett resultat av de normer och den sanning som var gällande vid sin tid. Det som är en god handling för någon, kan vara en ond handling för en annan och det som är onormalt idag kan vara normalt imorgon.²¹⁴

5.5.1 Hur offret kan bidra till sin egen underkuelse

Det råder enligt Hilberg inga tvivel om att judarna bidrog till sin egen undergång. Hilberg framhåller att judarnas reaktion karaktäriserades av en fullständig brist på motstånd och att de i vissa fall hjälpte nazisterna att identifiera, registrera och samla ihop den judiska befolkningen. Judarna gjorde detta i hopp om att bli skonade eller minska magnituden av det som höll på att ske. När judarna vaknade upp till den kalla verkligheten var katastrofen redan ett faktum. Deras öde låg fullständigt i händerna på en obönhörlig föröware, som steg för steg lurade judarna att bidra till sin egen förintelse.²¹⁵ Bauman beskriver det som att offrens rationalitet blev

---

²¹² Ibid, s. 215.

²¹³ Palme, *Om ondskan i vår tid – sökandet efter rättvisa på Balkan* s. 66

²¹⁴ Bauman, *Auschwitz och det moderna samhället*, s. 240.

²¹⁵ Hilberg, *The destruction of the European Jews*, s. 46-48.

mördarnas vapen. Detta visar på hur obeveklig och befäst maktstrukturen mellan judarna och deras förövare verkligen var.²¹⁶

Ju mer makt för förövaren, desto mer underkastad blir offret

När en grupp har total maktkontroll över en annan grupp, och detta maktförhållande är cementerat över tid, så skapas enligt Zimbardo en underkastelse från den maktlösa gruppen. Förhållandet blir oerhört svårföränderligt, när den underkuvade gruppen agerar efter den struktur som makthavaren har befäst. Enligt min mening blir detta tydligt när man studerar judarnas situation. Ett liknande mönster kunde urskiljas i Zimbardos fängelseexperiment. Ju längre tiden gick, desto mer befäst blev maktstrukturen mellan fångarna och vakterna. Fångarna underkuvades således allt mer ju längre experimentet pågick. De föll in i de roller som strukturen hade tilldelat dem. Judarna trodde på samma sätt att samarbete skulle löna sig mer än att göra motstånd, därför försökte de ställa sig in hos förtryckarna och vara behjälpliga. Förintelsen visar hur en total maktskillnad leder till en total underkastelse av offret. De kontrollerade personerna lydde de order som de befalldes att utföra. Varje steg normaliserades efter hand. Judarna tvingades bort från sina arbeten och från det offentliga rummet. De tvingades in i ghetton och koncentrationsläger. Slutligen tvingades de in i de dödsläger som skulle bli deras undergång.²¹⁷

Judarna mördades inför en befolkning som såg – men inte tittade

Bauman skriver att vägen till Auschwitz byggdes av hat men möjliggjordes av likgiltighet. Den tyska befolkningens passivitet blev således judarnas fall. Judarna förtrycktes inför allmänhetens ögon, men ingen valde att se. Judarna mördades inför en förstummande tystnad. Att säga att Förintelsen är oförståelig är att förråda dess offer. Vi måste enligt Miller förstå Förintelsens sociala mekanismer för att kunna förhindra att det sker igen.²¹⁸

---

²¹⁶ Bauman, *Auschwitz och det moderna samhället*, s. 196-197. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, s. 127.

²¹⁷ Hilberg, *The destruction of the European Jews*, s. 52.

²¹⁸ Miller, *Nazi Justiz: law of the Holocaust*, s. 171.

6 Hur motverkas negativa samhällstendenser?

Jag tänker inte sluta denna studie med den dystra sanningen om Förintelsen. Negativa tendenser kan förhindras, och detta händer. Jag avser med detta kapitel att belysa några exempel, tankar och idéer om hur grupp motsättningar kan motverkas och hur ett inkluderande samhällsklimat kan skapas.

För att tala med Miller, så måste vi agera tidigt. Så fort vi ser våra grannar bli identifierade som avvikande eller som ”de andra” av staten eller makten, så vet vi att vi direkt måste ingripa för att förhindra nästa steg i denna process, *utfrysning*. Vi måste ingripa innan den utfryssta gruppen får sina rättigheter begränsade och blir berövad sin egendom. Vi måste ingripa innan denna grupp koncentreras i områden där de lätt kan kontrolleras. Vi måste ingripa innan de förintas. Detta är den mest centrala lärdom som förmedlas genom föregående kapitel. Passiviteten stöttar handlingen, och att se sin granne steg för steg frysas ut från det samhälle vilket vi lever i, är inte värdigt vårt land eller det samhälle i vilket vi vill leva.²¹⁹

I ett system där rationalitet och moral kontrasterar varandra är, enligt Bauman, humaniteten den stora förloraren. Det finns emellertid de som lyckas stå emot onda krafter, som säger till när något är fel. Det onda är därmed inte allsmäktigt, och de som har lyckats stå emot när andra följer visar att självbevarelsens auktoritet inte är total. Detta visar sig genom vardagliga hjältedåd. Zimbardo lyfte som exempel den svarta man som slängde sig på tunnelbanerälsen för att rädda en vit man, när alla andra stod som paralyserade. Mannen valde att gå emot den ström av paralysering som rådde i det rummet där och då. Detta är bara ett av otaliga exempel på

---

²¹⁹ Miller, *Nazi Justiz: law of the Holocaust*, s. 173.

människans inneboende kapacitet att göra goda val.²²⁰ Någon måste börja för att ondskans pendel ska svänga. Passivitet är därför på sätt och vis också delaktighet i upprätthållandet av ondskefulla strukturer.²²¹

Rättigheter får inte bli till tomma ord

Den strukturella diskrimineringen i Sverige och Europa måste enligt Kamali uppmärksammas. Förnekandet av diskrimineringen är en central faktor i upprätthållandet av densamma. Lagens teori måste gå hand i hand med lagens praktik. Ett genomgripande institutionellt angreppssätt är enligt Kamali nödvändigt för att förändra den rasism som genomsyrar vårt samhälle idag. Ett angreppssätt måste engagera de diskriminerande gruppernas röster, och en inkluderande debatt är det första steget till ett integrerat samhälle.²²² Vad betyder FN:s konventioner och andra internationella bestämmelser om de inte efterlevs i praktiken? De betyder ingenting om de kvarstår som tomma ord. Det är upp till staterna att upprätthålla dessa instrument – annars blir de betydelselösa.²²³ Advokatsamfundets generalsekreterare Anne Ramberg framhäver att den som står passiv inför en negativ samhällsutveckling också blir moraliskt medansvarig för densamma. Betydelsen av att stå upp för mänskliga rättigheter i praktiken är därför av yttersta vikt för att Sverige ska förbli en demokratisk rättsstat värd namnet.²²⁴

6.1 Behövs en gemensam fiende?

Nazisterna använde sig av judarna för att skapa en fiende åt det tyska folket. Det var ett terrorhot mot väst som mobiliserade det amerikanska folket i kriget mot terrorn och befolkningen i den lilla industristaden i England stötte ut de nyinflyttade för att finna en starkare sammanhållning själva.

---

²²⁰ Zimbardo, *The psychology of evil*, Ted Talk, februari 2008.

²²¹ Bauman, *Auschwitz och det moderna samhället*, s. 278.

²²² Kamali, *Ett europeiskt dilemma, Strukturell/institutionell diskriminering*, SOU 2005:41,, s. 59.

²²³ Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, s. 18.

²²⁴ Ramberg, *Decemberöverenskommelsen och rättssamhället*, Anne Rambergs blogg, 2014-12-30.

Måste man hata någon annan för att finna en inre gemenskap? Eller rör det sig kanske bara om att flytta fokus till ett högre mål? ²²⁵

Att skapa större mål – och större gemenskap

Hur kommer det sig att hammarbyare och AIK-are ena dagen står och sjunger hatramsor om varandra, för att nästa dag stå i samma klack då Sverige spelar mot Ryssland i en fotbollslandskamp? Finns det en sådan stark förenande kraft i att hata de andra, och kan fokus förflyttas till att hata en ny fiende på en högre nivå? Den som sett filmen *Remember the titans* såg även hur svarta och vita personer i samma fotbollslag till en början hatade varandra, men sedan blev de till en sammansvetsad grupp när coachen tvingade dem att samarbeta under ett helvetiskt försäsongsläger.

Experimentet i Robbers Cave

I ett socialt experiment från 1950-talet ville socialpsykologen Muzafer Sherif studera de sociala mekanismer och orsaker som ligger bakom gruppkonflikter och gruppinteraktioner. Experimentet utfördes i tre steg. Det första steget innebar att två grupper av tolvåriga pojkar skapades. Grupperna utvecklade då en inre gemenskap, när de utförde dagliga aktiviteter och uppgifter. Gruppen skapade då egna normer och ett slags gruppidentitet. Den ena gruppen visste vid denna tidpunkt inte om den andra gruppens existens. ²²⁶

Det andra steget innebar att forskarna skapade situationer där de två grupperna tävlade mot varandra. Motsättningar skapades och den ena gruppens framgång blev den andra gruppens fall. Fördomar spreds nu om den andra gruppen samtidigt som den egna gruppens överlägsenhet tydligt markerades. Det skapades aktioner och hämndaktioner mellan grupperna, vilket innebar en stegrande spiral av motsättningar. Forskarna beskrev det som skapandet av en "in-grupp" och en "ut-grupp". ²²⁷

---

²²⁵ Ibid, s. 19

²²⁶ Sherif m.fl, *The Robbers Cave Experiment, Intergroup Conflict and Cooperation*, s. 63.

²²⁷ Ibid, s. 97-98.

I det tredje steget skapade experimentledarna vissa situationer, där de båda grupperna var tvungna att samarbeta. Forskarna hade konstruerat problem som krävde att grupperna samarbetade med varandra för att kunna lösa problemet. Bland annat uppstod en vattenläcka, där grupperna fick arbeta tillsammans för att laga läckan. Inledningsvis uppstod vissa svårigheter för grupperna att samarbeta, men efter hand övervanns de sociala barriärerna och en större gemenskap bildades. Motsättningarna och fördomarna mellan grupperna försvann allt mer och en större grupp hade bildats. Det centrala för att övervinna gruppkonflikter var alltså introducerande av överordnade mål som skapade en större tillhörighet och gemenskap för samtliga. Det vill säga bildandet av en större grupp. Experimentet visar hur motsättningar kan motverkas genom att lyfta fokus bort från gruppantagonistiska föreställningar och mot ett högre mål, en gemensam nämnare.²²⁸

---

²²⁸ Ibid, s. 161.

7 Diskussion och slutsats

Denna studie har visat faran i att använda sig av sociala kategorier i en kriminalpolitisk kontext. Studien har visat hur fördomar i polisens operationella verksamhet kan bidra till att upprätthålla sociala barriärer, ett exkluderande samhällsklimat. Social kategorisering är därför en nödvändighet för riktade statliga och polisiära insatser. Genom beskrivning av en ond cirkel har studien visat hur sociala kategorier kan skapas av hierarkiska maktordningar²²⁹, hur exkluderande praktiker normaliseras i institutionella mönster²³⁰ och hur samhällsgrupper kan bli fastlåsta i mönster av utanförskap, kriminalitet och förtryck.²³¹ Resultaten av studien kan enligt min mening bidra till en ökad förståelse av vad fördomar i polisens operationella verksamhet kan få för konsekvenser, något som kan vara värdefullt i en tid då den kriminalpolitiska retoriken tenderar att bli hårdare.

7.1 Diskussion utifrån frågeställningarna

Jag kommer nedan att föra en diskussion utifrån de tre frågeställningar som studien utgått från. Jag kommer sedan att analysera samspelet mellan strukturer, normer, situationer och aktörskap. Slutligen kommer en sammanfattande slutsats att framföras.

1. Hur skapas sociala kategorier och vilka blir de kriminalpolitiska konsekvenserna av sådana kategoriseringar?

Denna studie har syftat till att analysera kriminalpolitiska konsekvenser av social kategorisering. Flera exempel har använts för att analysera, diskutera och belysa syftet med studien. Efter att ha tolkat ett brett teoretiskt material tillsammans med nutida exempel har jag under det inledande kapitlet

---

²²⁹ Elias och Scotson, *Etablerade och outsiders* s. 28.

²³⁰ Kamali, *Ett europeiskt dilemma, Strukturell/institutionell diskriminering*, SOU 2005:41, s. 30.

²³¹ Goffman, *On the Run: Wanted Men in a Philadelphia Ghetto*, *American Sociological Review*, s. 340-341.

analyserat vilka maktförhållanden, strukturer och sociala mekanismer som leder till ett polariserat samhällsklimat där riktade polisiära och statliga insatser kan ske. Genom detta tillvägagångssätt har jag kunnat placera in olika teorier i min framställning, vilket gjort studiens resultat mer påtagligt.

Jag har i studien visat att en kategoriserande kriminalpolitisk retorik kan leda till ett samhällsklimat av utanförskap, exkludering och förtryck. Ett samhällsklimat där utsatta grupper på grund av statligt, polisiärt och socialt tvång riskerar att bli inlåsta i negativa och kriminella levnadsmönster. Att förstå är inte detsamma som att ursäkta kriminella beteenden, men att negligera sambandet mellan allmänhetens fördomar och segregerade gruppers utsatthet är att låta normativa strukturer fixeras i strukturella mönster. Den sanning som tillåts stå oemotsagd är den sanning vi har att förhålla oss till, sanningen kommer då att bli internaliserad i människors verklighetsuppfattningar och göras till en verklighet svår att förändra.²³²

Jag har i studien kunna urskilja vissa samband mellan fördomar i samhället och fördomar inom rättens institutioner. Även om lagen i teorin anger att likabehandling, mänsklig värdegrund och ickediskriminering ska vara grunden i all polisiär verksamhet så visar de exempel jag analyserat på att detta inte alltid sker. Lagen i teorin överensstämmer inte alltid med lagen i praktiken. Därför är denna studie så viktig, den belyser vikten av en fördomsfri poliskår, en samhällsförankrad rättsapparat och ett samhälle där alla är lika inför lagen.

Det första steget i den onda cirkel som jag presenterat är *identifiering*. Vissa människor tillskrivs särskilda egenskaper och exkluderas sedermera från det övriga samhället.²³³ ”Illegala invandrare” kan ses som en social kategori skapad av makthavarna i samhället. Dessa människor blir då tillskrivna vissa egenskaper utifrån den sociala kategori som de tillhör, och inte vilka

---

²³² Elias och Scotson, *Etablerade och outsiders*, s. 39-40.

²³³ Peterson och Hellström, *Stereotyper i vardagen, bilder av ”de främmande”*, KBM:s temaserie 2004:2s. 45-46.

personliga egenskaper de själva har.²³⁴ Den som går emot de gruppgeneraliserande samhällsströmningarna kommer då att känna den sociala kraft som verkar i en annan riktning.²³⁵ Studien har således analyserat uppkomsten av sociala kategorier, vilket är det första och nödvändiga steget för att fördomar ens ska kunna uppstå.

Det andra steget i den onda cirkeln är *exkludering*. När dessa strukturellt skapade fördomar har befästs i samhällsmedborgarnas normer och uppfattningar skapas ett klimat där illegala invandrare hålls exkluderade från den övriga befolkningens levnadsmönster. De får inte tillträde till samma arbeten, de går ut skolan utan fullständiga betyg och de bor i särskilda bostadskvarter.²³⁶

Det skapas nu en *in-grupp* och en *ut-grupp* – ett Vi och ett De. Positiva egenskaper tillskrivs den etablerade gruppen, och negativa egenskaper tillskrivs outsidergruppen. Dessa egenskaper tillåts sedan att befästas i normativa strukturer, vilket resulterar i att de även kommer att internaliseras i befolkningens verklighetsuppfattning. Den exkluderade gruppen ger således sig själva de värden som de blivit tillskrivna av andra i samhället.²³⁷

Det tredje steget är *riktade polisiära insatser*. De polisiära insatserna *Reva* och *Mos Maiorum* vittnade om hur polisens resurser riktades för att söka efter papperslösa personer i Sverige.²³⁸ När illegala invandrare har exkluderats från samhället kan samhällets institutioner rikta insatser för att särskilt kontrollera denna grupp.²³⁹ När människor är illegala blir de brottslingar per definition. Med lagen som verktyg kan dessa personer

---

²³⁴ Miller, *Drug Warriors and their Prey*, s. 3-4.

²³⁵ Essed, *Vardagsrasism*, SOU 2005:41, s. 74.

²³⁶ Molina, *Rasifiering, Ett teoretiskt perspektiv i analysen av diskriminering i Sverige*, SOU 2005:41 s. 106.

²³⁷ Elias och Scotson, *Etablerade och outsiders*, s. 39-40.

²³⁸ Mächs, *Polisaktion mot papperslösa får kritik*, Svenska Dagbladet, 2014-10-10.

²³⁹ Till exempel genom exkludering från arbetsmarknaden, vilket Carlssons studie synliggjorde. Carlsson, *Warmth and competence in implicit stereotypes and discrimination*, s. 38.

lättare övervakas och ett klimat av motsättningar och icke-förtroende skapas mellan polisen och de utsatta samhällsgrupperna.²⁴⁰

Det fjärde steget är slutligen att *fördomar besannas genom riktade polisiära insatser*. Den exkluderade och kontrollerade gruppen blir överrepresenterad i brottsstatistik, och deras klandervärda levnadssätt blir lätta argument för personer som vill spä på fördomar ytterligare. Befolkningen ser hur vissa grupper är överrepresenterade i kriminalitet, underrepresenterade i respektabla jobb och segregerade i dåliga bostadsområden. Dessa fördomar smyger sig oundvikligen in i polisens operationella arbetsmetoder. Polisen vet vilka som är kriminella och kan då rikta sina insatser mot dessa grupper. Det hela blir till en ond cirkel med en stegrande frekvens. Det är en utveckling som exempelvis i USA har skapat en ohållbar livssituation för särskilda samhällsgrupper.²⁴¹ Samhällsdebatten utgår alltid från var den är idag, vilket gör utvecklingstendenser svåra att se. Detta illustrerar vikten av ett strukturellt angreppssätt för att analysera kriminalpolitiska utvecklingstendenser.²⁴²

Det krävs att situationen för utsatta sociala grupper uppmärksammas för att allmänhetens uppfattningar ska kunna förändras i grunden. Sociala barriärer har cementerats i svårförändrade strukturella system, vilket gör att enkla förklaringsmodeller alltid kommer komma till korta.²⁴³ Det räcker bevisligen inte med värdegrunder och riktlinjer för att styra polisens operationella verksamhet. Förändring måste ske på gräsrotsnivå tillsammans med en strukturell nivå för att få ett reellt genomslag i praktiken.

Denna studie visar att poliser måste bli medvetna om vissa handlingars långsiktiga konsekvenser. Det räcker inte med att lagen säger att varje ingripande måste vara proportionerligt i förhållande till syftet, om praktiken

---

²⁴⁰ Miller, *Nazi Justiz: law of the Holocaust*, s. 43.

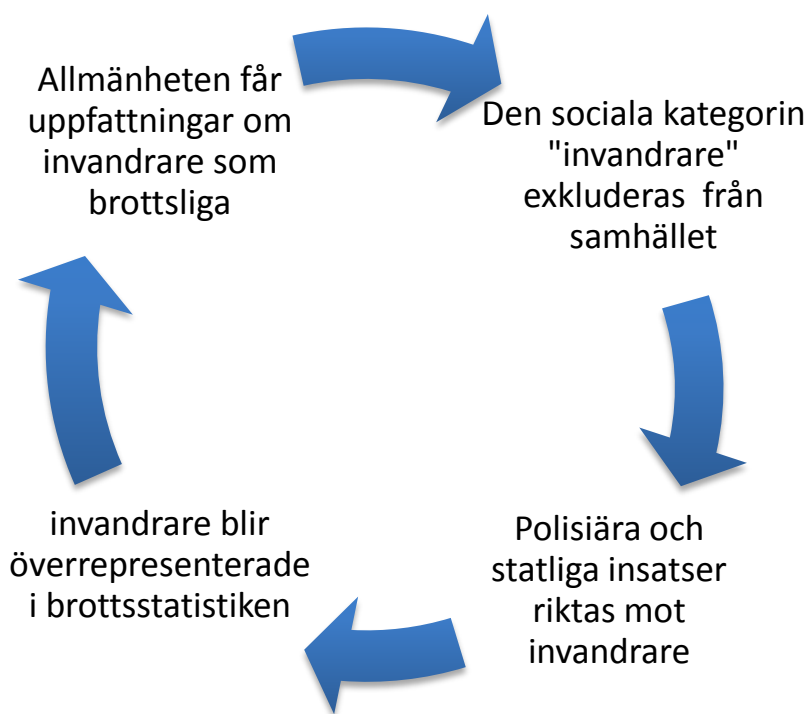
²⁴¹ Goffman, *On the Run: Wanted Men in a Philadelphia Ghetto*, *American Sociological Review*, s. 353-354.

²⁴² Kamali, *Ett europeiskt dilemma, Strukturell/institutionell diskriminering*, SOU 2005:41, s. 30.

²⁴³ Wilson, *When Work Disappears: the World of the New Urban Poor* s. 332-333.

vittnar om en annan verklighet.²⁴⁴ Jag ger mig här inte på en förklaring till hur poliser bör arbeta, men att fördomar i polisen skapar ett klimat av polarisering, motsättningar och förtryck borde genom denna studie vara klarlagt. Att arbeta mot fördomar och att arbeta utifrån fördomar är således en oförenlig kombination.²⁴⁵ Polisen bör aktivt arbeta mot fördomar för att skapa förtroende, inkludering och gemenskap. Detta är något som kommer att leda till ett bättre rättssamhälle och ett bättre Sverige.

Nedan följer en sammanställning av ovan förda resonemang med invandrare som exempel

²⁴⁴ Det framgår även av 8 § polislagen att ett ingripande alltid måste vara försvarligt med hänsyn till åtgärdens syfte och övriga omständigheter.

²⁴⁵ Wieslander, *Ordningmakter inom ordningsmakten: Diskurskamp, dilemman och motstånd i blivande polisens samtal om mångfald* s. 213-214.

2. På vilket sätt skapar social kategorisering ett samhällsklimat där brutala handlingar tillåts ske?

Jag har under den andra frågeställningen analyserat vilka mekanismer som gör att vanliga människor kan förmås att begå onda och brutala handlingar. Jag har här analyserat hur strukturer, normer och kontexter samspelar för att skapa en situation där människor kan begå fruktansvärda handlingar, då som de annars aldrig skulle begå. Detta visar att handlingar sker i ett större sammanhang. Individer är alltid en del av en kontext, vilket innebär att sociala analyser alltid måste ha en bred ansats. Enkla förklaringar som att terrorister är monster och att mördare inte är människor, kommer alltid att komma till korta. Detta utgör samma retoriska logik som skapade de förhållanden som möjliggjorde de fruktansvärda dåden. För att förklara måste vi kunna förstå.²⁴⁶ Denna studie visar att avhumanisering av den andra leder till fruktansvärda konsekvenser. Det leder till polarisering, förtryck och ett socialt klimat där brutala handlingar kan ske.²⁴⁷ Sociala analyser måste därför gå ett steg längre än att endast analysera handlingen i sig.

När sociala kategorier är skapade, fördomar tillåts ta fäste i samhällsmedborgarnas medvetande och den utsatta gruppen har nekats sin mänskliga värdighet har det skapats en kontext där fördomar lätt förvandlas till handling.

Experimenten av Milgram och Zimbardo visar med tydlighet hur vanliga människor kan försättas i en situation där de kan förmås utöva fruktansvärda handlingar. Amerikanska pojkar mördade civila i Vietnam, tyska medborgare bidrog till mördandet av drygt sex miljoner judar och grannar mördade varandra under folkmordet i Rwanda. Människor är oerhört påverkbara, särskilt i en kontext av våld. Det är därför centralt att urskilja vilka mekanismer som leder till ett klimat, där aktören blir ett verktyg i

---

²⁴⁶ Zimbardo, *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, s. 10-11.

²⁴⁷ Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, s. 219.

ordergivarens händer. Det finns flera sociala förhållanden som leder till att aktören inte fattar egna moraliska beslut. Att låta en person besluta om en order och en annan person utföra order är en teknik som innebär att den moraliska aspekten ofta kommer till korta, en teknik som Bauman kallar för en funktionell arbetsdelning.²⁴⁸

Vilka mekanismer skapar en situation där brutala handlingar kan ske? Maktskillnaden är det första och centrala elementet, en ordersituation, vilket Kelman och Hamilton kallar för *auktorisering*. Ett annat centralt element är vad Kelman och Hamilton kallar för *rutinisering*. Aktören dras in i en situation där det blir svårt att dra sig ur, precis som när de personer som utdelade elchocker i Milgrams experiment bad om att få sluta men likväl delade ut starkare och starkare elchocker. Det avgörande elementet för att brutala handlingar ska ske är emellertid *avhumanisering*.²⁴⁹ Den ovan citerade svenske soldaten visade tydligt på en rationaliseringsprocess för sitt dödande, när han berättade om att han inte såg motståndaren som en människa och om att det var ett jobb som inte hade med moraliska värderingar att göra. När individer handlar i enlighet med särskilda normer befästs normernas dignitet, något som i militära och polisiära miljöer riskerar att leda till en våldsstegrande spiral. Genom att befäl uppmuntrar soldater och poliser att nedvärdera motståndaren skapas en våldsbejakande social miljö. Denna struktur förstärks i sin tur när aktörerna handlar i enlighet med de normer som de förväntas följa i sin yrkesroll. Hatet mot fienden förstärks i svårförändrade institutionella strukturer. Med denna vetskap blir det tydligt att negativa utvecklingstendenser tidigt måste kritiseras för att inte normaliseras i strukturella och sociala mönster. Med flera sanningsversioner kan människor göra aktiva moraliska val, diskursen får därför inte begränsas till endast en obesvarad och oförklarad version.²⁵⁰

När fienden nekas mänsklig status så nekas han också rätten till en värdig behandling. Detta drogs till sin spets under Förintelsen, men vi ser dock

---

²⁴⁸ Bauman, *Auschwitz och det moderna samhället*, s. 144-145.

²⁴⁹ Kelman, Hamilton, s. 48-49.

²⁵⁰ SVT, Krig för fred, avsnitt 1, 22:18-22:40 (egen citering) 2011-04-15.

samma sociala mekanismer i fängelser, polisorganisationer och militära strukturer. Vid en total avhumanisering av både offer och förövare är beslutsfattarens makt total. Detta är vad som gör totalitära samhällsdrag så oerhört farliga, särskilt när vissa samhällsgrupper utsätts för makthavarnas förtryck. Zimbardo betonade att en ond situation kan skapa en ond handling. Något som historiens lärdomar tydligt visar.²⁵¹

3. Vilka sociala steg föregick Förintelsen och hur förhåller sig dessa till nutida samhällstendenser?

Jag har under detta kapitel presenterat och analyserat den av Miller framställda ”*Chain of destruction*” i en nutida kontext. Jag har med hjälp av denna teoretiska metod synliggjort vissa nutida kriminalpolitiska tendenser och visat på faran med att sådana tendenser tillåts verka i tangentens riktning. Det framställda materialet kan således användas för att analysera nutida samhällstendenser ur ett kritiskt perspektiv. Något som kan vara av fördel i kriminalpolitiska och kriminalvetenskapliga diskussioner.²⁵² Förintelsen vittnar som fruktansvärt exempel om de samhällsfaror som aktualiseras när en gruppgeneraliserande retorik dras till sin spets. Nedan följer en sammanfattande analys av dessa utvecklingssteg. När sanningen står oemotsagd är det få som står emot, det är därför av essentiell betydelse att negativa utvecklingstendenser urskiljs och analyseras ur ett kritiskt perspektiv. Historien bevisar det – teorin kräver det.

Identifiering

Denna frågeställning har utgått från Millers så kallade kedja av förintelse. Denna kedja inleds med *identifiering*. Vissa människor identifieras som annorlunda, som av sämre värde och som ett problem för den övriga samhällsbefolkningen. Judarna beskrevs av nazisterna som ett hot mot demokratin, som ett hot mot befolkningen och som ett hot mot Tyskland.²⁵³

---

²⁵¹ Zimbardo, s. 90-91.

²⁵² Till exempel tillväxten av rasistiska partier i Europa, Van Dijk, *Elitdiskurser och institutionell rasism*, SOU 2005:41 s, 121.

²⁵³ Miller, *Nazi Justiz: law of the Holocaust*, s. 9.

Vi ser idag liknande åsiktsvindar när invandrare, muslimer och papperslösa beskrivs som ett hot mot Sverige, dess välfärd och som orsaker till varför befolkningen i Sverige har det dåligt ställt. Denna identifieringsfas grundar sig på att vissa människor kategoriseras och identifieras som annorlunda, vilket kan leda till diskriminering, polarisering och förtryck. Något som inte minst illustrerades i samband med polisens jakt på papperslösa och polisens register över romer.²⁵⁴

Utfrysning

Den andra länken i kedjan av förintelse är *utfrysning*. Den nu identifierade gruppen exkluderas från den övriga befolkningen. Judar fråntogs rätten att arbeta, handla eller ens befinna sig på vissa offentliga platser. Judarna gjordes till skuggor i ett samhälle av misstro, rädsla och skräck.²⁵⁵ På samma sätt ser vi i Sverige hur papperslösa exkluderas från övriga befolkningen. När människor hålls exkluderade från varandra tillåts fördomar gro, olikheter betonas och motsättningar skapas.

Förverkande

Den tredje länken är *förverkande*. Judar fick sin egendom konfiskerad, de fick inte driva näring och de var fullt kontrollerade av trakasserande polisstat. Rättigheter begränsades, och de fick inte längre rösta eller söka sjukvård. De var per definition av lägre värde än den övriga befolkningen. I Sverige finns vissa tendenser till detta steg.²⁵⁶ Ett parti har motionerat om att människors etniska bakgrund ska registreras vid brottslighet, och att papperslösa inte ska ha rätt till viss sjukvård. Vidare framkommer åsikter om att islam ska begränsas som religion.²⁵⁷ Åsikter som dessa riskerar att legitimera ett klimat av fördomar och förtryck mot dessa utsatta grupper,

---

²⁵⁴ Peterson och Hellström, *Stereotyper i vardagen, bilder av "de främmande"*, KBM:s temaserie 2004:2, s. 45.

²⁵⁵ Miller, *Nazi Justiz: law of the Holocaust*, s. 43.

²⁵⁶ Ibid, s. 97.

²⁵⁷ Ekeröth, *Reformering av lag om behandling av personuppgifter*, Motion 2014/15:1106, 2014-11-07, Jomfshof m.fl., *Förbud mot böneutrop*, motion 2014/15:2665, enskild motion, 2014-11-10.

vilket ytterligare befäster det segregerade klimat vi ser idag. Det är just därför det är centralt att belysa frågor i dess rätta ljus.

Koncentration

Den fjärde länken är *koncentration*. Judarna samlades i ghetton och koncentrationsläger, så att de lättare kunde kontrolleras av en nazisternas makt.²⁵⁸ Det pågår ingen explicit koncentration i Sverige eller Europa idag, men det finns en boendesegregation som förenklar en polisiär kontroll av utsatta grupper. Det finns ingen forskning som med tydlighet visar att detta sker i Sverige idag, även om det finns vissa tendenser. USA kan då figurera som ett tydliggörande exempel på när utsatta grupper i särskilda bostadsområden kontrolleras av en polismakt som vill sätta dem i fängelse.²⁵⁹ Detta har i sin tur skapat ett klimat av total brist på förtroende från både polis och befolkning. En polarisering som både resulterat i mord på civila och storskaliga upplopp.

Tillintetgörelse

Folkmordet på judarna var det mest fruktansvärda brott mänskligheten beskådat. Det var planerat, rationellt och möjliggjordes av en effektiv industriell byråkrati. Förintelsen vittnar om den kapacitet som ligger i vårt samhällsstyre, det är därför så essentiellt att urskilja de samhällstendenser som kan leda till en negativ utveckling. Det är inte lätt att se utvecklingsskeden när de sker, och därför måste historien användas som verktyg för att urskilja dessa.²⁶⁰

---

²⁵⁸ Miller, *Nazi Justiz: law of the Holocaust*, s. 133.

²⁵⁹ Goffman, *On the Run: Wanted Men in a Philadelphia Ghetto*, *American Sociological Review*, s. 340-341.

²⁶⁰ Bauman, *Auschwitz och det moderna samhället*, s. 166-167.

7.2 Samspelet mellan strukturer, normer, kontexter och aktörskap

Studien har syftat till att analysera konsekvenserna med social kategorisering och därmed även analysera varför människor kan begå hemska handlingar mot en avhumaniserad fiende. Studien har visat att strukturella mönster skapar normer om vad som ska anses som rätt och fel i en given situation. Detta i sin tur skapar ett aktörskap och en handling. Då dessa sociala mekanismer är sammanlänkade och överlappande är en sammanfattande diskussion lämplig. Resultaten av denna del av studien är således att sociala analyser inte kan stanna vid att analysera aktörskapet i sig, ett brett angreppssätt är nödvändigt för att förstå varför människor begår onda handlingar.

Jag har i studien ägnat ett stort utrymme åt att beskriva hur strukturer, normer och kontexter skapar ett klimat där människor agerar och tänker på olika sätt.²⁶¹ Denna analys blir lätt abstrakt och svårtillgänglig, men jag ska här försöka tydliggöra det hela genom att ställa upp ett analytiskt schema för hur begreppen kan tolkas och förstås. Jag vill här förtydliga att dessa steg är överlappande, och mycket väl kan uppställas och förklaras i en annan ordning än vad jag har valt att göra. De samspekar på ett växelverkande vis och bidrar till skapandet av varandra. Detta avser att visa sambandet mellan olika orsaksfaktorer, vilket visar på att en kriminalvetenskaplig analys inte får sluta med att analysera en handling i sig. Jag finner denna uppställning pedagogiskt motiverad, då den synliggör och illustrerar vissa kriminalpolitiska tendenser som annars kan vara svåra att urskilja.

För en fullständig förståelse måste en handling analyseras tillsammans med den kontext i vilken den vidtogs, vilka normer som uppmuntrade beteendet och vilken övergripande struktur som skapat dessa normer. Tillsammans skapas ett klimat där vissa handlingar premieras som goda och andra som onda. En ond struktur skapar en ond situation, denna situation skapar i sin

---

²⁶¹ Foucault, *Övervakning och straff: Fängelsets födelse*, s. 53-54, s. 185.

tur ett aktörskap. Utifrån denna analytiska metod förklarar Zimbardo hur vanliga soldater kunde utföra tortyr mot irakiska fångar och hur vanliga studenter kunde bli till sadister när de antog roller som fångvaktare i ett simulerat fängelse.²⁶² Precis som stridspiloten som släpper en bomb över ett misstänkt terroristnäste kan känna glädje och mening, känner terroristen en liknande glädje över ett lyckat dåd. Sanningar är inte fixerade, utan de skapas och återskapas genom sociala mönster. Detta resonemang är centralt för förståelsen av varför vanliga människor kan förmås att begå onda handlingar, varför människor tycker och tänker på ett visst sätt och varför vissa människor anses mer värda än andra. Nedan följer en kort uppställning och förklaring av hur det hela hänger samman.

Normer

Om invandrare framställs som en samhällsbelastning i institutionella förmedlingskanaler, till exempel i media, så kommer människor att få särskilda uppfattningar om invandrare som grupp.²⁶³ Denna övergripande struktur bidrar då till att skapa särskilda uppfattningar om invandrarna som dåliga och som orsak till varför saker inte fungerar i samhället. Det skapas normer om vad människor förväntas tycka och tänka, och hur människor förväntas att agera i en särskild situation.²⁶⁴

En militär struktur skapade en allmän uppfattning om irakier hos amerikanska soldater. Irakier hade porträtterats som onda, som ett hot och som fiender utan värde. Detta resulterade i sin tur i normer om att hata dessa människor och att neka dem mänsklig värdighet och behandling. Dessa uppfattningar om vad som är rätt och fel, vem som är god och ond och vad som anses acceptabelt, kan kallas för normer i samhället. Det blir nu till en norm att inte släppa in invandrare på nattklubbar, inte kalla invandrare till arbetsintervjuer eller att låta fördomar om invandrare existera i polisiära

---

²⁶² Zimbardo, *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, s. 18-19.

²⁶³ Van Dijk, *Elitdiskurser och institutionell rasism*, SOU 2005:41, s. 113.

²⁶⁴ Foucault, *Övervakning och straff: Fängelsets födelse*, s. 185.

arbetsrutiner. Befolkningen, inklusive poliserna, vet nu att invandrare är överrepresenterade i brottsstatistiken.

Inom militären skapas normer om att motståndaren förtjänar att dö och att irakier inte är värdiga en mänsklig behandling. Människor tror på den sanning de blivit lärda.

Kontext

När människor har lärt sig att invandrare är brottsliga, så kan polisen rikta insatser mot just denna grupp. Normer, skapade av en högre struktur, har nu skapat en situation där invandrare kan behandlas som sämre än andra människor. Polisiära insatser riktas nu mot denna grupp, vilket gör att invandrare blir oproportionerligt förekommande i brottsstatistik och kriminella register. En kontext och situation har skapats där en polis tillåts utbrista om en invandrarpojke att han ska kastrera den lille apajäveln, utan att någon säger emot. På samma sätt som fängelsevakter kan sugas in i en roll, en ond situation där onda handlingar premieras.

Aktörskap

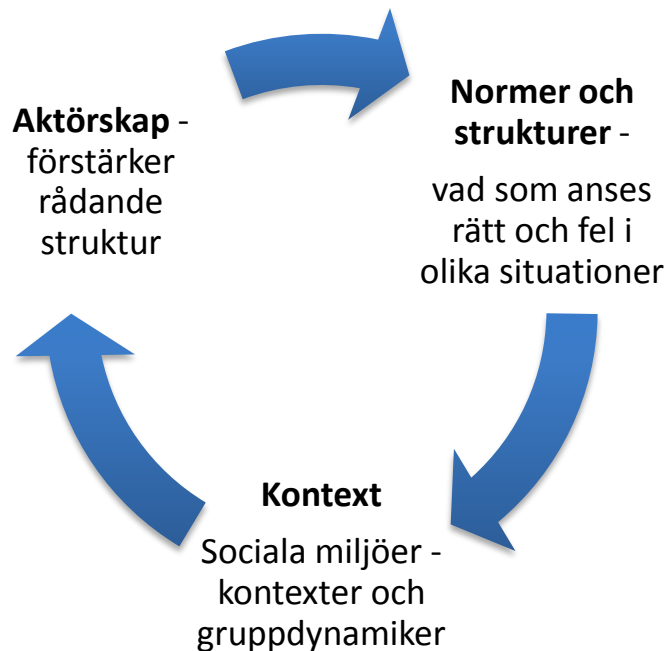
Aktörskapet förstärker rådande kontexter och normer. En aktiv handling kan bidra till att upprätthålla en ond situation, precis som en passiv handling kan bidra med ett slags osynlig tillåtelse till ett handlande.²⁶⁵ Aktörskapet kan givetvis också verka för att bryta en negativ utvecklingstendens. Aktörskapet är således intimt förknippat med kontexten, normen och strukturen. Tillsammans verkar de för att skapa varandra.

Slutligen vill jag framhålla att den sociala påtryckningsvind som kan verka i negativ riktning likaväl kan göra det i positiv riktning. Människan är påverkbar i båda riktningar, vilket historien också visat gång efter annan.

---

²⁶⁵ Foucault, *Övervakning och straff: Fängelsets födelse*, s. 53-54.

En sammanställning av ovan förda resonemang

7.3 Slutsats

Förklaringar om brottsbenägenhet utifrån etniska kriterier bidrar endast till att skapa det exkluderande klimat som bland annat tvingat in dessa personer i kriminalitet. När unga människor är svikna av samhället söker de mening i andra sammanhang, och i brist på betydelse och sunda sammanhang riskerar flera unga i Sverige att slussas in i kriminella och radikala nätverk. Det blir därför en ohållbar lösning att inte analysera de bakgrundsfaktorer som har skapat det polariserade samhällsklimat som vi ser idag. Lösningar kommer inte att ske av sig själva, utan det krävs förändring på institutionell nivå. Det behövs ett övergripande mål, med fokus på en situation där gemenskap skapas. Om olika fotbollsfans kan gå från att hata varandra en dag till att nästa dag stå bredvid varandra när deras landslag spelar, så är det rimligt att tro att integration ske även på en samhällelig nivå.

Studien har syftat till att analysera sociala och kriminalpolitiska konsekvenser av social kategorisering och har erbjudit en metod för att analysera vissa nutida kriminalpolitiska tendenser. Studien har framför allt

visat på riskerna med att låta fördomar styra handlingar inom rättsväsendets institutioner. När fördomar utvecklas till sanningar rättfärdigas hårda tag mot utsatta samhällsgrupper. Fördomar blir lätt till sanningar, och enkla sanningar leder till enkla lösningar. Genom analysen av Förintelsen har jag med all önskvärd tydlighet visat på faran i att låta fördomar gro, risken med att rikta en polismakt mot en samhällsgrupp och konsekvensen av att steg för steg låta samhällsutvecklingen fortgå mot den förtryckta gruppens förfall. Jag har därmed illustrerat riskerna med social kategorisering och belyst vikten av att förhindra negativa samhällstendenser. Det finns idag en politisk retorik som uttrycker att hårdare tag måste tas mot grupper som sägs parasitera på ett annars friskt samhälle. Denna studie illustrerar faran med sådana kategoriseringar. Att fördomar och sociala kategorier inte hör hemma inom institutionerna i en demokratisk rättsstat torde genom denna studie vara ställt bortom rimlig tvivel.

7.4 Framtida forskning

Det vore av intresse att vidare utreda hur svensk polis i sina arbetsmetoder förhåller sig till Europakonventionens bestämmelser om skydd för den personliga integriteten. Var går egentligen gränsen för när en person får visiteras eller stoppas på grund av yttre egenskaper? De exempel som illustreras genom denna studie visar på en bristande kunskap i polisens konventionsrättsliga medvetenhet. Det hade därför varit av intresse att vidare studera polisens arbetsmetoder och yrkespraktiker och var gränsen går för när en person får misstänkliggöras på grund av yttre omständigheter.

8 Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Arendt, Hannah, *The origins of totalitarianism*, Shocken Books, New York 2004.

Baas, David, *Bevara Sverige svenskt: ett reportage om Sverigedemokraterna*, Bonnier, Stockholm, 2014.

Bauman, Zygmunt, *Auschwitz och det moderna samhället*, andra upplagan, Daidalos, Göteborg, 1994.

Börjesson, Mats, Rehn, Alf, *BeGreppbart – Makt*, Liber, Malmö, 2009.

Catomeris, Christian, *Det ohyggliga arvet: Sverige och främlingen genom tiderna*, Ordfront, Stockholm, 2004.

Elias, Norbert, Scotson, John L, *Etablerade och outsiders*, Arkiv förlag, Lund, 2011.

Foucault, Michel, *Övervakning och straff: Fängelsets födelse*, Arkiv förlag. Översättare, Bjurström, Carl Gustav, Lund, 2004.

Hilberg, Raul, *The destruction of the European Jews*, Holmes & Meier, New York, 1985.

Key, Joshua och Hill, Lawrence, *En desertörs bekännelse*, Albert Bonniers förlag, översättare Thomas Engström, Stockholm, 2007.

Larsson, Sam, Lilja, John, Mannheimer, Katarina, *Forskningsmetoder i socialt arbete*, Studentlitteratur AB, Lund, 2005.

Lukes, *Power: a radical view*, British Sociological Association, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2005.

Miller, Richard L., *Drug Warriors and Their Prey: From Police Power to Police State*, Greenwood Publishing Group, Westport, 1996.

Miller, Richard L., *Nazi Justiz: Law of the Holocaust*, Greenwood Publishing Group, Westport, 1995.

Palme, Christian, *Om onskdan i vår tid – sökandet efter rättvisa på Balkan*, Bokförlaget DN, Stockholm, 2002.

Sherif, Muzafer, White, B. Jack, Hood, William R, och Sherif, Carolyn W, *The Robbers Cave Experiment, Intergroup Conflict and Cooperation*, arper

and Row Publishers Institute of Group Relations, the University of Oklahoma, H, 1988.

Wikström, Hanna, *BeGreppbart – Etnicitet*, Liber, Göteborg, 2009.

Zimbardo, Philip, *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, Random House, 2007.

Ödman, Per-Johan, *Tolkning, förståelse, vetande. Hermeneutik i teori och praktik*, Norstedts Akademiska förlag, Stockholm, 2007.

Artiklar

Albons, Bengt, *Terrorattacken mot USA, Analys/Bengt Albons: Världen blir aldrig densamma igen*, Dagens Nyheter, 2001-09-12, hämtad 2015-04-20, (<http://www.dn.se/arkiv/nyheter/terrorattacken-mot-usa-analysbengt-albons-varlden-blir-aldrig-densamma-igen>).

Andersson Jan och Estrada, Felipe, *Diskriminering i rättsprocessen, om missgynnande av personer med utländsk bakgrund*, Rapport 2008:4, Brottsförebyggande rådet.

Andersson, Matilda, *Polisen: Apajävel handlade inte om rasism*, Nyheter24, 2012-04-23, hämtad 2015-02-20, (<http://nyheter24.se/nyheter/inrikes/683684-polisen-apejavel-handlade-inte-om-rasism>).

Avellan, Heidi, *Felet när snuten blir fienden*, Sydsvenskan, 2015-05-01, hämtad 2015-05-11, (<http://www.sydsvenskan.se/opinion/heidi-avellan/felet-nar-snuten-blir-fienden-3/>).

Bergquist, Henrik, *Kontroller i T-banan bryter mot folkrätten*, Svenska Dagbladet opinion, 2013-02-26, hämtad 2015-03-27, (http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/kontroller-i-t-banan-brott-mot-folkratten_7945848.svd).

Brodén, Fredrik, *Nej, IS-terrorister förtjänar inte hjälp!*, Nyheter24, 2015-02-23, hämtad 2015-04-20, (<http://nyheter24.se/debatt/790474-nej-is-terrorister-fortjanar-inte-hjalp>).

Carlsson, Rickard, *Warmth and competence in implicit stereotypes and discrimination*, Media Tryck, Lund, 2013, (<http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOid=3410013&fileOid=3410037>).

de los Reyes, Paulina och Kamali, Masoud, *Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, SOU 2005:41, *Bortom Vi*

och Dom, *Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering*, Stockholm, 2005.

Djelevic, Milan och Ridderstedt, Maria, *Svenska bensinstationer diskriminerar romer*, Sveriges Radio, 2012-10-03, hämtad 2014-02-20, (<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=5293057>).

Edblom, Kristina, *Det här är ren rasism*, Aftonbladet, 2009-10-19, hämtad 2015-03-15, (<http://www.aftonbladet.se/nyheter/article12048517.ab>).

Essed, Philomena, *Vardagsrasism*, SOU 2005:41, *Bortom Vi och Dom, Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering*, Stockholm, 2005.

Forsberg, Malin, *Kraftig brand i tältläger rubriceras mordbrand*, Expressen, 2014-12-30, hämtad 2015-03-24, (<http://www.expressen.se/kvallsposten/kraftig-brand-i-taltlager-rubriceras-mordbrand>).

Funke, Mikael, *Historien om Reva*, Sveriges Radio, 2014-03-23, hämtad 2015-04-05, (<http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/333995?programid=1316>).

Goffman, Alice, *On the Run: Wanted Men in a Philadelphia Ghetto*, *American Sociological Review*, 2009:74 s. 339, 2009, hämtad 2013-03-24, (http://www.ssc.wisc.edu/soc/faculty/docs/goffman/Goffman_ASR_09.pdf).

Granestränd, Lasse, *Papperslös i Sverige – en dag med Sarwar*, 2008-06-01, hämtad 2015-03-11, (<http://www.dn.se/nyheter/sverige/papperslos-i-sverige-en-dag-med-sarwar>).

Hansen, Peo, *Asylrätt och asylfel*, *Dagens Nyheter*, 2009-07-17, hämtad 2015-03-24, (<http://www.dn.se/kultur-noje/kulturdebatt/asylratt-och-asylfel>).

Hedin, Marika, Tydén, Mattias, *Sociala kategoriseringar – historikerns och historiens*, *Historisk tidskrift* 118, s. 485-495, Stockholm, 1998.

Hjort, Mira, *Carlos: De ville inte hjälpa mig*, *Svenska dagbladet*, 2014-06-23, hämtad 2015-03-20, (http://www.svd.se/nyheter/inrikes/papperslosa-nekas-var-d-trots-nylag_3683172.svd).

Hult, Veronica, *Nattklubb ska betala skadestånd för etnisk diskriminering*, *Dagens Juridik*, 2010-02-23, hämtad 2015-02-10, (<http://www.dagensjuridik.se/2010/02/nattklubb-ska-betala-skadestand-etnisk-diskriminering>).

Jönsson, Sverker, *Begreppet "Mc-gäng" som social kategori* – ett kritiskt perspektiv på förbrytarorganisationen som kriminalvetenskaplig utgångspunkt, rapport 2002:7, Brottsförebyggande rådet.

Jönsson, *Bottenlös polisiär inkompetens*, Sydsvenskan, 2013-09-25, hämtad 2015-03-12, (<http://www.sydsvenskan.se/opinion/aktuella-fragor/bottenlos-polisiar-inkompetens/>).

Kamali, Masoud, *Ett europeiskt dilemma, strukturell / institutionell diskriminering*, SOU 2005:41, *Bortom Vi och Dom, Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering*, Stockholm, 2005.

Kelman, Herbert C. och Hamilton, Lee, *The My Lai Massacre: A Crime of Obedience?*, från *Readings for Sociology*, chapter 30, Norton W.W. & Company, 2011.

Khemiri, Jonas Hassen, *Bästa Beatrice Ask*, Dagens Nyheter, 2013-03-13, hämtad 2015-03-24, (<http://www.dn.se/kultur-noje/basta-beatrice-ask/>)

Leander, Peter, *Skyldig till motsatsen bevisats? En granskning av polisens inre utlänningskontroller*, Arena idé, 2014, (<http://www.arenaide.se/wp-content/blogs.dir/4/files/2014/02/Rapport-%E2%80%93-Skyldig-tills-motsatsen-bevisats-webb2.pdf>).

Lindberg, Anders, *Böneutrop är en del av religionsfriheten*, Aftonbladet ledare, 2012-09-28, hämtad 2015-02-10, (<http://www.aftonbladet.se/ledare/ledarkronika/anderslindberg/article15522827.ab>).

Lindberg, Anders, *Jakt på oskyldiga leder till polisstat*, Aftonbladet ledare, 2013-02-28, hämtad 2015-02-10, (<http://www.aftonbladet.se/ledare/ledarkronika/anderslindberg/article16326474.ab>).

Magnusson, Erik, *Antalet tiggare i Sverige har fördubblats*, Sydsvenskan, 2014-07-27, hämtad 2015-03-25, (<http://www.sydsvenskan.se/sverige/antalet-tiggare-i-sverige-har-fordubblats>).

Malik, Kenan, *A search for identity draws jihadis to the horrors of Isis*, The Guardian, 2015-03-01, hämtad 2015-04-10, (<http://www.theguardian.com/commentisfree/2015/mar/01/what-draws-jihadis-to-isis-identity-alienation>).

Malmgren, Martin, *Förortens polishat följer samma vi och dom-logik som rasismen*, Svt Opinion, 2013-03-21, hämtad 2015-02-02,

(<http://www.svt.se/opinion/forortens-polishat-foljer-samma-vi-och-dom-logik-som-rasismen>).

Milgram, Stanley, *Some Conditions of Obedience and Disobedience to Authority*, Human Relations 1965:18, s. 57-76, hämtad, 2015-03-03, (<http://www.lu.se/wp-content/uploads/2015/02/milgram-some-conditions-of-obedience-and-disobedience-to-authority-1965.pdf>).

Molina, Irene, *Rasifiering, Ett teoretiskt perspektiv i analysen av diskriminering i Sverige*, SOU 2005:41, *Bortom Vi och Dom, Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering*, Stockholm, 2005.

Mächs, Mattias, *Polisaktion mot papperslösa får kritik*, Svenska Dagbladet, 2014-10-10, hämtad 2015-04-02, (http://www.svd.se/nyheter/inrikes/polisaktion-mot-papperslosa-far-kritik_3997295.svd).

Olsson, Stefan, *Så ser man att SD:s retorik nazi-influerad*, Aftonbladet debatt, 2009-09-25, hämtad 2015-04-25, (<http://www.aftonbladet.se/debatt/debattamnen/politik/article12058101.ab>).

Orrenius, Niklas, *Jakten på de papperslösa, så lever de gömda i Sverige*, Dagens Nyheter, 2013-03-17, hämtad 2015-02-24, (<http://www.dn.se/nyheter/sverige/sa-lever-de-gomda-i-sverige/>).

Orrenius, *Registreringen av romer, Över tusen barn med i olaglig kartläggning*, Dagens Nyheter, 2013-09-23, hämtad 2015-02-02, (<http://www.dn.se/nyheter/sverige/over-tusen-barn-med-i-olaglig-kartlaggning/>).

Poohl, Daniel, *De högerextrema blir allt mer aktiva*, Aftonbladet debatt, 2015-03-23, hämtad 2015-04-02, (www.aftonbladet.se/debatt/debattamnen/samhalle/article20512371.ab).

Quensel, Anna-Sofia och Vergara, Daniel, *Mordbränder och våld mot EU-migranter*, Expo, 2014-09-09, hämtad 2015-03-31, (http://expo.se/2014/mordbrander-och-vald-mot-eu-migranter_6629.html).

Ritzén, Jessica, *20 tiggare avhystes av polisen i city*, Dagens Nyheter, 2015-02-25, hämtad 2015-03-10, (<http://www.dn.se/sthlm/20-tiggare-avhystes-av-polisen-i-city/>).

Rotenborg, Ole, *Härbärgen där alla är välkomna*, 2010-12-17, hämtad 2015-02-11, (<http://www.dn.se/nyheter/varlden/harbarget-dar-alla-ar-valkomna>).

Sarnecki, Jerzy, *SD:s rapport får icke godkänt*, Svenska Dagbladet opinion, 2010-08-26, hämtad 2015-02-01,

(http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/sds-rapport-far-icke-godkant_5193703.svd).

Sommelius, Sören, *Tortyrbilderna är nödvändiga*, SVT Opinion, 2015-04-14, hämtad,
(<http://www.svt.se/opinion/article2838507.svt>).

Stiernstedt, Jenny, *Polis kallar ungdomar blatte och apa*, Dagens Nyheter, 2009-02-05, hämtad 2015-02-20,
(<http://www.dn.se/nyheter/sverige/polis-kallar-ungdomar-blatte-och-apa/>).

Svensson, Måns, *Sociala normer och regelefterlevnad – Trafiksäkerhetsfrågor ur ett rättssociologiskt perspektiv*, Media-Tryck Sociologen, 2008.

Vangkilde, Jesper, *Stor politiaktion slår ned på hjemløse*, Politiken, 2010-12-08, hämtad 2015-03-15,
(<http://politiken.dk/indland/ECE1136628/stor-politiaktion-slaar-ned-paa-hjemloese>).

Van Dijk, Teun, *Elitdiskurser och institutionell rasism*, SOU 2005:41, *Bortom Vi och Dom, Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering*, Stockholm, 2005.

Wieslander, Malin, *Ordningssmakter inom ordningssmakten: Diskurskamp, dilemman och motstånd i blivande polisers samtal om mångfald*, Karlstad Universitet, 2014.

Wiklander, Daniel, *Revas rasjakt på papperslösa smakar polisstat*, SVT Nyheter Opinion, 2013-02-18, hämtad 2015-03-01,
(<http://www.svt.se/opinion/revas-rasjakt-pa-papperslosa-smakar-polisstat>).

Wilson, Julius William, *When Work Disappears: the World of the New Urban Poor* från *Readings for Sociology*, chapter 30, Norton W.W. & Company, 2011.

Zimbardo, Philip, Haney, Craig och Banks, Curtis, *Interpersonal Dynamics in a Simulated Prison*, International Journal of Criminology and Penology, Stanford University, Department of Psychology, 1973:1, 69-97.

Övriga källor (publikationer, bloggar, rapporter, beslut, utredningar, motioner, rättsfall och dokumentärfilmer)

Andersson, Roger, Bråmås, Åsa och Hogdal, Jon, *Fattiga och rika – segregerad stad, Flyttningar och segregationens dynamik i Göteborg 1990-2006*, Göteborg, 2009, hämtad 2015-03-02,
(http://goteborg.se/wps/wcm/connect/857b3540-1561-419b-b46a-bf4ae3ee1f87/OPA_Fattigarikasegregeradstad.pdf?MOD=AJPERES).

Bush, George W., 2001-09-20, hämtad 2015-03-10,
(<http://www.presidentialrhetoric.com/speeches/09.20.01.html>).

Ekeröth, Kent, *Reformering av lag om behandling av personuppgifter*, Motion 2014/15:1106, enskild motion, 2014-11-07.

EU-kommissionen, kommunikation COM (2006) 402, 2006-07-19, *on Policy priorities in the fight against illegal immigration of third-country nationals*, hämtad 2015-04-23,
(<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006DC0402&from=EN>).

Europadomstolens dom 2010-01-12 i fallet Gillan och Quinton mot Förenta Konungariket, appl. no 4158/05

Forum För Levande historia, *Folkmord Rwanda*, Aegis Trust, 2014, hämtad 2015-04-03,
(http://www.levandehistoria.se/sites/default/files/material_file/folkmord-rwanda_1.pdf).

Jomfshof m.fl., *Förbud mot böneutrop*, Motion 2014/15:2665, enskild motion, 2014-11-10.

Jones, Sabrina, Miller-Mack, Ellen och Ahrens, Lois, *Prisoners of the war on drugs*, The Real Cost of Prisons Project, 2005, hämtad 2015-02-03,
(http://www.realcostofprisons.org/war_on_drugs.pdf).

Lång David, och Jansson, Mikael, *Medborgarskapets betydelse*, motion 2014/15:2911, enskild motion, 2014-11-10.

Malmgren, Martin, *Om polisens låga förtroende i förorterna*, Martins polisblogg, 2014-04-06, hämtad 2015-03-20,
(<http://martinfunderar.blogspot.se/2014/04/om-polisens-laga-fortroende-i-fororterna.html>).

www.migrationsinfo.se/migration/sverige/papperslosa, hämtad 2015-02-20.

www.migrationsinfo.se/migration/varlden/irreguljar-migration/, hämtad 2015-03-15

NAACP, *Bill to end 100:1 / Powder cocaine sentencing disparity will soon go before the full house of representatives*, hämtad 2015-03-02,
(<http://www.naacp.org/action-alerts/entry/bill-to-end-100-1-crack---powder-cocaine-sentencing-disparity-will-soon-go->).

Nordisk Familjebok, band 19, Westrin Theodor och Meijer, Bernhard, Nordisk Familjeboks Förlag AB, Stockholm 1913

Petterson, Bo och Hellström, Anders, *Stereotyper i vardagen, bilder av "de främmande"*, KBM:s temaserie 2004:2, Petterson och Hellström, hämtad 2015-03-02, (<http://rib.msb.se/Filer/pdf%5C26158.pdf>).

Ramberg, Anne, *Decemberöverenskommelsen och rättssamhället*, Anne Rambergs blogg, 2014-12-30, hämtad 2015-03-13. (<https://annerambergs.wordpress.com/2014/12/30/decemberoverenskommen-och-rattssamhallet/>).

SD-Kuriren nr 69 Islam special, *SD-Kuriren granskar och avslöjar islam i Sverige*, augusti 2006, hämtad 2015-04-25, (<https://thereseborg.files.wordpress.com/2011/09/sdk-nummer-69.pdf>).

Skånepolisens presskonferens 2013-09-23 , med anledning av registeravslöjandet, hämtad 2015-04-12, (<https://www.youtube.com/watch?v=8bepteU5pNA>).

Socialdepartementet, *Steriliseringsfrågan i Sverige 1935-1975, Historisk belysning – Kartläggning – Intervjuer*, SOU 2000:20, s. 30.

Sverigedemokraterna *Vad säger den svenska forskningen om våldtäktsmännens ursprung?* En forskningsöversikt, 2014, hämtad 2015-02-01, (<http://sverigedemokraterna.se/wp-content/uploads/2014/12/V%C3%A5ldt%C3%A4kt.pdf>).

Sverigedemokraternas valfilm 2010, 2010-08-25, hämtad 2015-04-25, (<https://www.youtube.com/watch?v=XkRRdth8AHc>).

SVT, *Krig för fred*, avsnitt 1, 22:18-22:40, 2011-04-15, hämtad 2015-03-02, (<http://dokumentarfilmer.se/krig-for-fred/>).

SVT, *Malmö – ett mångkulturellt paradys*. 3:40-4:59, hämtad 2015-03-20. (<https://www.youtube.com/watch?v=hzEbH2qt8Ig>)

Säkerhets- och integritetsskyddsnämnden, Dnr 173-2013, *Polismyndigheten i Skånes behandling av personuppgifter i uppgiftssamlingen benämnd "Kringresande"*. 2013-11-15,

The House I Live In (klipp), (*the chain of destruction explained*), 2013-01-24, hämtad 2015-03-25, (<https://www.youtube.com/watch?v=c8N0TDsjpkE>).

Zimbardo, Philip, The psychology of evil, Ted talk. Februari 2008, hämtad 2015-04-25, (https://www.ted.com/talks/philip_zimbardo_on_the_psychology_of_evil).